

כאך אני נזכרת
אייך בקלי קלות
החזרתי פעם יד
שבטעות נחלשה
מכתף בבה.

אז למה עכשו
שאני כלי יד תלושה
אייך מי שיחבר אותי
לגוף שהשארתי שם
על אדמה חטופה?

EX LIBRIS
LIBRIS
LIBRIS

עיתון דד

גליון 433 • תשרי-חשון תשפ"ד • אוקטובר-נובמבר 2023 • 50 ₪

רואים אור ב־ ספרי עתון 77

		4	שירים
		17	שני כץ
		21	רו סופר
		34	עמיר תומר
		35	שבתאי מג'ר
		36	שי בוזגלו
		36	רון גרא
		37	אחו כהן
		38	טלי כהן שבתאי
		39	גלעד חי
		39	חגית בת-אליעזר
		40	גלית כץ
		41	קרן קולטון
		42	אדוה מגל כהן
		42	עפרה קורת
		43	איתן קלינסקי
		44	מירון איזקסון
		44	יעל עומר
		45	אירית שושני
		45	מרדכי הרטל
		46	גלעד שמילוביץ'
		47	ליאור וינשטיין
		47	יצחק גיילי
		48	עפרה שלו
		49	חלי טל-שלם
		50	רותי לביא
		51	מכביית עמית
		51	אורית שטיבר
		52	אנדר אלדן
		57	גילי דנון
		64	צביקה שטרנפלד
		64	גילי חיימוביץ'
		65	שיר כהן
		65	אילן סלע
		66	רון שייט
		66	אמירה אמיתי
סיפורת, רשימות			
53	עמיר עקיבא סגל, גם חרבות ברזל לא		
61	ענת קוריאלי, גברת פרקינסון במלחמה		
ביקורת ספרים			
9	חגי הופר על יציאת חידום מאת שגיא אלבו		
10	טלי לאופר על פטריוטים חסרי מולדת מאת אלכס גורדון		
11	רן יגיל על עטלף אור מאת ניקולא יוזגוף-אורבך		
13	יוסי ברנע על 1943, אושוויץ על הפוטומק... מאת אליהו מץ		
16	ארנה גולן על שברי מראות מאת רון גרא		
18	יערה בן-דוד על דבר אחר על החיים מאת מירי גלעד		
20	טל שמור על מישל-אגדת קיץ מאת אפרת מישורי		
מאמרים			
22	לאה ענבל דור על שני ספרים של אלעד זרט		
24	עופר חן על לשון השירה של שלום רצבי		
	לאה מור (מטש) על מוטיבים מצריים עתיקים		
27	בשיר 'מצרים' של פאול צלאן		
מדורים			
19	חצי פינה, רוני סומק, ניקו, מאנגלית אלי יונה		
6	קורא בשעה, עידן בריה, בולנר אלחיידי		
10	מאות, רפי וייכרט, הרס		
	שירת ישראל, אילן ברקוביץ', גלעד מאירי, בוקר 7.10.23,		
14	לרועי מונדר ז"ל		
	הפינה הצרפתית, צביקה שטרנפלד, אילו היית יכולה,		
15	פרנסים ז'ם		
	מצד זה, עמוס לויתן על המצב וגם: פרידה מיואל הופמן		
54	ועל נאמנות מאת הרנן דיאז		
	שיחה, "אם השיר מדבר אל לבי", רפי וייכרט עם פרופ'		
58	רחמן חיים על תרגומיו מהשירה הפרסית		
67	דעה, נורית גוברין, תשתקו כבר!		

Iton 77

Literary Magazine

First Editor: Jacob Besser
 Editors: Amit Israeli Gilad,
 Michael Besser
 Editorial Secretary: Gila Shaul
 Editorial Board: Amos Levitan,
 Tamar Mishmar, Yuval Paz,
 Oded Peled, Dorit Peleg,
 Shalom Ratzabi, Rony
 Someck, Jacov Shai Shavit,
 Rafi Weichert

50

גליון 433 • תשרי-חשון תשפ"ד • אוקטובר-נובמבר 2023

בתמיכת: משרד התרבות והספורט, מינהל התרבות

עיריית תל-אביב יפו - האגף לאמנויות

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
 עמותת מס' 580073575
 1565-253X ISSN

77iton@gmail.com

www.iton77.com

טל': 03 5618271 ת"ד 51208 ת"א 67137

עיתון 77

כתב עת לספרות ולתרבות

העורך המייסד: יעקב בסר ז"ל
 עורכים: מיכאל בסר, עמית ישראלי-גלעד
 מנכ"ל: אדם פרנס
 רכות מערכת: גילה שאול
 חברי המערכת: עמוס לויתן, רוני סומק,
 רפי וייכרט, יעל בונה-לוי, תמר משמר,
 יובל פז, דורית פלג, עווד פלד, שלום
 רצבי, יעקב שי שביט, עידן בריר, גלעד חי

עבור מדורו 'קורא בשער' תרגם עידן בריר מחזור שירים של המשורר העיראקי-כורדי הגולה בולנד אלחיידרי. אלה "שירים קשים, מדכאים ומכמירי לב שלא העזתי לפרסם בשום גיליון ורק בזה הקרוב אני מוכן לפרסם", אמר. אלחיידרי ראה באלומות פוליטית אם כל רע, ובחילונית קיר כנגד האסלאמיזם הקיצוני והדיקטטורה המתלווה אליו.

אפשר לומר כי כינסנו בגליון זה מין אנתולוגיה של שירים שעניינם "המצב", המלחמה, האסון, הזוועה. חלקם של השירים נכתבו ונשלחו לפני האסון של 7.10.23, חלקם כווננו למלחמת יום הכיפורים או לבנון, חלקם נכתבו בעקבותיו.

העבר משתקף בהווה ולפעמים חווה את העתיד - ובאופן מרוכז להדהים בשירו של המשורר אנדר אלדן, וראו שירו משנת 2014; המשורר מתאר בלשונו הסוערת, האניגמטית: "סערה דרסה שרה שעורה/ רססה ריסי שעורים בשרפת הרס/... הכישה שטח הטרשים בשני חשך נאָרס". את השיר במלואו תוכלו לקרוא בעמוד 52.

ובכל זאת "נטה עטו בכתיבתו תו לטוב טובע בשובע רב שורות", כתב ב-2019. ב-2023 והוא בן 100 חולץ מקיבוצו הבווער בארי. ♦

עמית ישראלי-גלעד

קנרית שלי

מְכֶסֶה בְּשִׁמְיֶכֶת הַטְּוִיטִי הַצֶּהֱבָה שְׁלֶךְ

נְשִׁימוֹתֶיךָ

נוֹצָה מְרַחֶפֶת מֵעַל אִפִּי

אִמָּא אַתְּ

נוֹשְׁמַת

אַתְּ נוֹשְׁמַת

אִמָּא אַתְּ עֶרְה

הַסֶּתְכְּלִי מֵהַחֲלוֹן

לְבַת הַשְּׁמֶשׁ הַתְּעוֹרְרָה

אֶל תְּכֶבֶה, יְלָדִי

בְּקִשְׁתְּךָ, שִׁירָה צְלוּלָה,

גּוֹפִי אוֹכֶה לְהַתְרוֹמֵם

אֶךְ לֹא יָכוֹל

צְרַחְוֹתֶיךָ מִשְׁתַּנְקוֹת

נוֹצוֹתֶיךָ נִבְּטוֹת בְּאוֹר

מִפְּרָרוֹת

קוֹלְךָ

נֶאֱלָם

מִזְהִיר אוֹתִי

אֲנִי לֹא

מִקְשִׁיבָה

רשימות מהתחתית. השיח המורעל

ברשימה הקודמת שנכתבה לפני השבת השחורה ונחתמה כיממה אחריה, סברתי שמחדל ה-6.10.73 ראוי להשוואה לאסון 7.10.23 ולכן השארתי את הרשימה כמעט ללא שינוי. לאחר כחודש וחצי ברור לי שהמכה של ארגון הטרור מעזה היתה הרבה יותר קשה, במיוחד על רקע המצב הלעומתי והמאבק על דמותה של המדינה שמתחולל בחברה הישראלית.

חגי הופר (עמ' 9) ברשימתו על הספר יציאת חירום של שגיא אלבו מיטיב לתאר את המצב לפני ה-7.10 ואף מתנבא בדיוק רב (אם כי מציר הרשע איראן-חיזבאללה נעדר חמס - נבואת ירמיהו "מצפון תפתח הרעה" האפילה על עיני ועל עיני כולנו מול המציאות הנרקמת בעזה) ומסקנתו כפי שכתב: "... אך אין אני חושב שישראל תגיע לחורבן ממש. מה כן תהיה התוצאה? אחת התוצאות תהיה שניזכר שוב שאנו עם אחד ובעיקרון הערבות ההרדית שחייב להתקיים בינינו. ומשניזכר בזאת - יתאושש אף מצבנו הביטחוני והמדיני. כך אני משער" (ההדגשה שלי)

יפתיע אותי אם האחוה המתקמת עכשיו תחזיק מעמד. שיח השנאה ששרר בינינו היה רעיל וקטלני והוא עדיין מושרש היטב גם אם ירד למחתרת לפי שעה, כמו חלק משרי הממשלה.

יחד עם זאת כולי תקווה שהטראומה המטרופת שעברנו וגם הימים הקשים שעדיין מחכים לנו יכחירו את השיח הזה או לפחות ישאירו אותו ואת מחולליו עמוק עמוק במחתרת. ♦

מיכאל בסר

אמנית הדברים החולפים

*

רְצִיתִי לְהִיזֵת אֲמָנִית הַדְּבָרִים הַחֹלְפִים
אֶךְ יֵשׁ בִּי בּוֹר בְּגִדְלֵי אֱלֹהִים וְאֵין לִי
אֱלֹהִים אֲשֶׁר יוּכַל לְמַלְאוֹ.

אֲנִי מִזְכִּירָה לְעֶצְמִי לֹא לְרִצּוֹת כָּל כֶּךָ חֶזֶק.
הָאֵם זְכַרְתִּי שֶׁכָּל יְצִיאָה לְאֹוִיר הָעוֹלָם הִיא שְׂכָחָה,
וְיֵשׁ לְנִסּוֹת לְהִשִּׁיב אֶת שְׂאֵבֶךָ

כְּשֶׁתִּמְצָאִי, הַקְּשִׁיבִי:

מְלֶאכִים תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפְרוֹת
שְׂבָרִים. שְׂבָרִים. שְׂבָרִים

אֲמָא מְרִיחָה כְּשֶׁבֶת אַחַר הַצְּהָרִים
אֲבָא מְבַשֵּׂם בְּצִלְלֵי הַרוֹזְמָרִין,
הַיִּסְמִין

הַקְּשִׁיבִי:

מְלֶאכִים תּוֹקְעִים בְּשׁוֹפְרוֹת
שְׂבָרִים. שְׂבָרִים. שְׂבָרִים

בְּדִירוֹת הַשְּׂבֵת מוֹתִירָה בִּי סִימָנִים
שֶׁלְחַן לְשָׁנִים
נִיחּוּחַ יִסְמִין

רְאִי!

אִישׁ עַל חֲמוֹר לְכֹן בְּאֶפֶק
וְיִלְדֵי הַקֶּטָן שׁוֹאֵל: "אֲמָא, אֵת רוֹאָה?"

אֵינְנִי

יֵשׁ בִּי בּוֹר בְּגִדְלֵי אֱלֹהִים
וְאֵין לִי אֱלֹהִים אֲשֶׁר יוּכַל לְמַלְאוֹ.

בְּנֵי אָדָם נִרְקָמִים אֵלֹו לְאֵלֹו בְּנִשְׁמֹתָם,
נְשִׁיפָה וּשְׂאִיפָה
נְשִׁיפָה
שְׂאִיפָה
נְשִׁיפָה
נִפְרָמִים אֵלֹו מֵאֵלֹו בְּנִשְׁמָה

שׁוֹאֲפִים חֲלוֹמוֹת פְּנִימָה, נוֹשְׁפִים גְּעֻגּוּעִים
בְּגִדְיָהֶם מְטִלִים עַל רִצְפָה,
מְסַדְרִים בְּאֵרוֹנוֹת.

כִּמָּה חֲפָצִים נִתֵּן לְסֹגֵר בְּאֵרוֹנוֹת מַעֵץ
כִּמָּה מֵהֶם נִתֵּן לְהִשְׁעִין עַל מְדַפֵּי אֶלּוֹן
חֲפֵץ מַחְזִיר נְשִׁימָתוֹ נֶאֱסָף לְחֻדְרִים עֲמוּסִים. מִתְגַּעְגַּע

שִׁמְלָה מְחַפֶּשֶׁת גּוֹף

סֵפֶר מְחַפֶּשֶׁת יָדַיִם

תְּמוּנָה מְחַפֶּשֶׁת מִבְּט לְתֵלוֹת בּוֹ זְכָרוֹן

כִּמָּה מַעֵט גְּעֻגּוּעַ נִתֵּן לְהִסְתִּיר בְּאֵרוֹנוֹת מַעֵץ
בְּנֵי אָדָם נִפְרָמִים אֵלֹו מֵאֵלֹו בְּנִשְׁמֹתָם.

פְּרִימַת הָאֹוִיר מוֹתִירָה בְּגוֹפְנוֹ סִימָנִים מְבַפְּנִים

בולנד אלחיידי - بلند الحيدري

מוות בין ארבעה קולות

1

מפתה אותי, כמו בכל לילותי,
 יללת הזאב השוכן בתוכי.
 אני שואל מנין היא עולה ומאילו מדבריות
 אוכל לברח מעצמי?
 לברח מן העין המאמת כחין
 ומהפאב
 המפשט על כל הגב הפופי כשנאת הקשת.

מפתה אותי, כמו בכל לילותי,
 יללת הזאב
 ושרידי גופת אדם המחפש באדיקות
 אחר משמעות הזאב.

2

שוב, קול השעון מעיר אותי
 אני פותח חלון כשם שאני עושה בכל בקר
 ושומע את הקולות המכרים
 המכריזים
 על היסטוריה למכירה ועל מנהיגים
 שפניהם זרחות כנעלים בוקות,
 על מתים המחפשים בית קברות,
 על שבויים,
 על חטאים
 מתנודדים מול נאומיו של אלחג'אג' וחרבו של אספאח!
 והנה אני,
 רואה מלח שחר פורש בים את מפרשיו
 אפע,

בולנד אלחיידי (1926-1996) היה אחד מגדולי משורריה של עיראק ונחשב לאחד מן החלוצים והבכירים בין משוררי השירה החופשית בעולם הערבי בכלל, אף על פי שהיה פחות מוכר ונקרא בחייו. אלחיידי נולד למשפחה כורדית מיוחסת מצפון עיראק וסבו היה פקיד בכיר במנהל העות'מאני באיסטנבול. ילדותו של אלחיידי עברה עליו בנדודים בין ערים שונות באזורים הכורדיים של צפון עיראק - ארביל, סולימאניה וכירכוכ - אך לאחר מותה של אימו כשהיה בן 16, עזב את בית אביו ועבר לחיות ברחובות בגדאד, תוך שהוא מתפרנס מעבודות מזדמנות ומכתיבת פטיציות לשלטון עבור אזרחים בכירה. אלחיידי, שהיה אוטודידקט, היה עוד מנעוריו פעיל במפלגה הקומוניסטית וראה במרקסיזם ובחילוניות אמצעים להילחם בהגמוניה המערבית, באסלאמיזם ובדיקטטורה. הוא נחשב למבקר חריף של השלטון בעיראק משנות ה-50 של המאה הקודמת, ובשל כך נרדף, נאלץ לגלות מעיראק ואת רוב חייו העביר הרחק ממולדתו, ראשית בכיירות שבה חי, עבד ויצר בשנים 1963-1976 ולאחר מכן בלונדון, שבה השתקע בראשית שנות ה-80. שירתו של אלחיידי עוסקת באישי וביומיומי ומבטאת בחדות ובאינטימיות את מחירה של האלימות הפוליטית ושל חיי הגלות. בין ספריו: הלמות החומר (1946), שירי העיר המתה (1951), שיחה בשלושה ממדים (1962), מסע האותיות הצהובות (1968) ודלתות לבית הצר (1990). במשך השנים פרסם אלחיידי גם ספרי עיון וביקורת ובשנת 1992 פורסם בכונית קובץ מהודר של מכלול יצירתו בשני כרכים.

1. אלחג'אג' בן יוסף (661-714 לספ') היה מצביא ערבי מהתקופה האומיית ושימש כמושל מחוז עיראק. נודע כמושל אכזרי ונאומי התפרסמו בשל האמירות האכזריות שביטא בהם, שהמפורסמת בהם היתה "אני רואה מולי ראשים בשלים שהגיעה העת לקטפם". אספאח אבו אלעבאס (721-754 לספ') היה החליפה העבאסי הראשון שביסס את שלטון בית עבאס בבגדאד לאחר שהדיח את שליטי בית אומייה. נודע בכינוי "אספאח" שפירושו "שופך הדמים" לאחר שכינס את כל השליטים מבית אומייה במעונו ורצח אותם כדי שלא יותר זכר לשושלתם.

אהגה,

והנה אני

מחבר בין שתי שנים שבורות

ובין שתי שפתיים שחרות,

הונאה של שנים, שנים, שנים.

ואותן אני יורק, יורק, יורק.

אבל מי יודע... המלח השחר איננו,

המלח איננו

יותר מעוד חזון. חזון של הונאה.

3

הגלות,

זכרון עור המיחל שתהיה לו

מולדת בין הרגבים,

מולדת סבירה, גם אם יגדל עולמה ככיבים,

כפצעים,

או כצפור שבאפלות אבדה דרקה,

צפור שרק במדבר תגלה שיש לה צל

ורק

בין המתים הגולים וחסרי המולדת יש לה להקה.

מה רבה השפלת הגלות

מה אמלה ההפכה בעצמה כאדם

רק

בגלות.

4

שן,

אתה, הער פשוטי תלינים,

אתה, הארוה,

המתחבא מאחורי עלי תאנים,

אתה, המגיע מאלפי שאלות:

מי אתה, מי היית, מאיפה הגעת

ואילו תורות שננת?

שן

כלבי השכונה ישנים שנת ישרים

והשומר הנשען על שתיקת כדוריו

החרשים, גם הוא ישן,

ישנות גם להקות העכברים.

שן

מה תרויח משחר שיעלה בלי שמש

או משמש שתזרח מעיני סוהרים?

מה תרויח מאדם שילד מפצעיד

או משוט מסור בידי בוררים?

שן

בלילה ההוא ישנתי וכששמעתי קול שאמר "התעורר"

אמרתי "התעוררתי".

התעוררתי וחרר ביתי

היתה מלאה בדמי. מוצפת בדמי.

וראיתי את עצמותי שוחות בו

וראיתי את כלבי השכונה נקבצים סביבו

ומלקקים אותו

וראיתי את העכברים,

את הפושעים והבוררים

וגם את השומר.

השומר עודנו ישן על שתיקת כדוריו

החרשים ולא שאל דבר על מה שקרה

ועל מה שארע.

מה אמלל אני כאדם, כבית, כמולדת,

שאיני נולד אלא במות

ואיני גדל אלא בנשיה.

צוואה

יחף מכל דבר זולת עורי

הנושא אותי כנצל מנקבת

מארץ שהיתה ארצי

לארץ שתהיה לי כור מחצבת.

ואתה, בני,

שנה את צבע נעליך

שחרר את ימיה מרסני,

מפסיעת אדם שחדלה לחפש

הבטחה,

ממותי העל-זמני.

מי יודע?

אולי תולד בשמש,

גם אם קטנה יותר משברוני,

בשמש

שאולי תזרח ביום מן הימים

כהבטחה שבארצי יפציע שחר זיוני.

כדי שלא נשכח

בשבעה־עשר במארס 1988 הפציץ המשטר העיראקי את העיר חלבג'ה בכורדיסטן העיראקית בנשק כימי. אלפי קורבנות נהרגו בהפצצה זו.

גם אם יתְעַרְפֵּל זְכוּרֵנִי,
גם אם תִּקְהֶה אוֹתוֹ זְקֵנְתִּי,
גם אם יתְגַבְּשׁוּ בְּצַדִּי עֵינֵי הַפְּרָשׁוֹת וְדָם
אוֹסִיף לְחַשֵּׁב עַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה לָנוּ,
שֶׁפָּרַשׁ אֶת זְרוּעוֹתָיו עַל בְּהֶק הַשַּׁחַח,
שֶׁיִּשְׁיבוּ אוֹתוֹ הַתְּקֵהָ, אוֹ הַחֲלוּם.
לְבֵיתִי הָיוּ שְׁנֵי חֲלוֹנוֹת קִטְנִים,
אֲנִי זוֹכֵר שֶׁהָיוּ קִטְנִים מְזוּגֵי אִישׁוּנִים,
קִטְנִים מְכַדֵּי שְׁלֵעֵץ הַמִּתְפַּרֵּר תְּצַמֵּד
הַשֶּׁמֶשׁ אוֹ שִׁיקוּמִים יֵרְאוּ גְדוּלִים.
חָצַר בֵּיתִי לֹא עָלְתָה בְּגִדְלָהּ עַל רַחֲב
כַף יָדוֹ שֶׁל יְלֵד,
הִיִּיתִי הוֹלֵךְ בָּהּ וּמוֹעֵד עַל צְלִי.
בְּנֵי לְמַד אוֹתִי
שֶׁלְּגִבּוּלוֹת הָעוֹלָם בְּבֵיתִי אֵין רִסְנִים.
הוּא לְמַד אוֹתִי לְזַהוּת אֶת עֲצֻמִּי עַל אֶגֶל טַל,
לְמַד אוֹתִי שֶׁלְּבֵיתִי יֵשׁ שְׁבִיל הַמוֹבִיל לְאֶלְפֵי גְנִים,
שֶׁלְּבֵיתִי יֵשׁ דָּלֶת
הַנֶּרְעָדֶת בֵּין אֵינְסְפוֹר שְׁאֵלוֹת
וְלֹאֲרֵךְ אֵינְסְפוֹר לֵילוֹת.
הוּא אוֹמֵר לִי בּוֹא אֵלַי,
אֲתָה, הִבָּא מִמְקוֹמוֹת שׁוֹנִים וּמְשָׁנִים,
וּמְשַׁלֵּל תְּקוּפוֹת וְשָׁנִים.
לְמַד אוֹתִי לְהוֹתִיר אֶת דָּלֶת הַבַּיִת פְּתוּחָה,
בּוֹא הִכְנֵס, אֲתָה הִבָּא מִכָּל הַמְקוֹמוֹת וְהַזְמַנִּים,
הִכְנֵס בְּשָׁלוֹם, אֲתָה בֵּין חֲבָרִים נְאֻמָּנִים.

וּמָה קָטָן הָיָה הַבַּיִת,
קָטָן הָיָה כְּלָב,
וְגִדּוֹל הָיָה כְּלָב,
עֲשִׂיר בָחֵם וְאֶהְבָּה.
עוֹדְנֵי זוֹכֵר... נֶהְגְּנוּ,
כְּשֵׁנִי חֲלוֹנוֹת בֵּיתִי, כְּדָלֶת הַבַּיִת,
לִישׁוֹן בְּעֵינַיִם שְׁטוּפוֹת חֲלוֹמוֹת יִרְקִים
עַל מְרָגְלוֹת הַר בְּכוֹרְדִּיסְטָן,
תְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם.
וּכְשֶׁכָּל עֵינֵי יְלָדֶיךָ, הוּא בֵּיתִי,
מוֹלְדָתִי,
רְחִצוּ בְּקִרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ
וּפְזְרוּ טַל מִכָּל פְּרָחֵי הַנְּרָקִים
וְהוֹרְדִים,
אֲזוֹ נִשְׁבָּה רוּחַ מְרַעֶלֶת
שֶׁפָּלְטוּ עֵינַי יְנִישׁוּף
וְהִרְעִילָה אֶת כָּל יְלָדֶיךָ, בֵּיתִי, מוֹלְדָתִי,
וּבֵין מִי שֶׁהִרְגָהּ, הָיָה גַם בְּנֵי
וּבֵין מֶה שֶׁגִּנְבָהּ הָיָה גַם צְלִי
הַשְּׁבִיל לְבֵיתִי הַפֶּךָ בֵּית קְבָרוֹת הַמוֹבִיל לְאֶלְפֵי אַחֲרִים
בְּכוֹרְדִּיסְטָן
לֹא נוֹתֵר דְּבָר זוֹלָת מוֹת וְצִלְמוֹת.
אֶף נְרָקִים כְּבָר לֹא יִפְרַח בְּגִנִּים.
הַשְּׁפָלִים רַק הוֹתִירוּ
מֵתִים, אֶפֶר מֵתִים וּמַחְשָׁכִים עֲשָׁנִים
אֶךְ הַמְּחַר הָאוֹרֵב לִי,
חֲשָׁבוֹנוֹת הַמֵּתִים
וְדָם הַהֲרוּגִים יִרְדְּפוּ אֶת פְּנֵי הַשְּׁטָנִים
מִמְרָאָה אַחַת לְמִרְאָה אַחַת
וּמֵאֶלֶף עֵתִים לְאֶלְפֵי עֲדָנִים.
הַחֶבֶל יִכְרֹךְ עַל צְוָאר הַתְּלִינִים,
כּוֹרְדִּיסְטָן תֹּאדַר לָהֶם אֶת הָאֵתְמוֹל
וּבְגִדְאֵד עַל פִּשְׁעֵיהֶם לֹא תִחַמַּל
וְעוֹד תִּשְׁיֵב לְאַרְץ הַיִּפָּה אֶת הַגְּנִים,
עַל כָּל הַנְּרָקִיסִים וְהוֹרְדִים,
וּבְנֵי מַחְדָּשׁ יוֹלֵד בְּכָל הַיְלָדִים.

שגיא אלבו: יציאת חידום, כנרת זמורה ביתן 2023, 224 עמ'

ובכן, במחלוקת הזו, שבין דתיים לבין חילוניים, עוסק ספרו של ד"ר שגיא אלבו. הוא סוקר בשיטתיות את פני הפוליטיקה הישראלית בהקשר זה, מתוך עמדה חילונית מובהקת ואף חילונית-ניצית, והוא מגיע למסקנה שצריך לכוון כאן ערים חילוניות אוטונומיות, ושצריך לעבור לממשל של פדרציה, כי 'ביחד זה פשוט לא הולך'. זו מסקנה מרחיקת-לכת ביותר, שמבטאת את רחשי-לבו של מי שנקעה נפשו מהכפייה הדתית שיש לדעתו בארץ. השאלה היא כמה אנשים חושבים כמותו?

ובכן, איני יודע כמה אנשים כאלה יש, אך נראה כי יש לא מעט. הדבר ניכר במה שהתרחש, למשל, ביום כיפור האחרון - קבוצה של דתיים נערכו לתפילה עם מחיצה בין נשים לגברים בכיכר דיוניגוף בתל-אביב, בניגוד להחלטת בית המשפט, וקבוצה של חילונים הגיעו לסכל את התפילה הזו. אותי, מעבר להסברים שניתנו למעשה זה, הדבר זעזע מאוד. כי מה התמונה שהתקבלה כאן, בשורה התחתונה? יהודים מנסים לקיים תפילת יום כיפור בארץ ישראל - ויהודים אחרים מפריעים להם. זה נורא.

הקייטוב בעם הולך וגדל, ולדעתי מה שצריך הוא איחוי. קייטוב כזה גם מערער את הלכידות החברתית ולכן גם את הביטחון. המדרש אומר על הפסוק מהושע - 'חלק לבם, עתה יאשמו', כי כאשר ישראל עובדים עבודה זרה עדיין אפשר להניח להם, אך כאשר יש ביניהם מחלוקות פנימיות - הם נאשמים בדין. והנה, זה המצב עכשיו, וזה יוצר הזדמנות לאיוביני לתקוף.

ולכן ניתן להוסיף רובד נוסף, המדיני. כידוע, עומד להיחתם הסכם שלום עם סעודיה, וזה ודאי מבורך. אך עם הפלסטינים עדיין מסרבים לדבר, ולכן להסכם זה תהיה כנראה תוצאה נוספת - עוינות מצד איראן, והתגברות התוקפנות בציר הרשע איראן-חיזבאללה. אני צופה שזה יגיע עד לכדי מלחמה בצפון, שתוצאותיה יהיו עגומות. כך יוצא שממש כירמיהו בזמנו אף אני אומר - 'מצפון תיפתח הרעה'. וכללית, אני ממליץ לקרוא את ספרו של ירמיה, שלדעתי יש בו רלוונטיות גדולה לימינו, וכן את מגילתו - מגילת איכה, היא מגילת החורבן.

אך אין אני חושב שישיראל תגיע לחורבן ממש. מה כן תהיה התוצאה? אחת התוצאות תהיה שניזכר שוב שאנו עם אחד ובעיקרון הערבות ההדדית שחייב להתקיים בינינו. ומשניזכר בזאת - יתאושש אף מצבנו הביטחוני והמדיני. כך אני משעה.

ומה עם כל הסוגיות שעליהן דיבר אלבו? עליהן אכן צריך לדון, אך למה לא בפאנלים באולפן, למשל? היום הטלוויזיה ירודה מאוד, וכמעט אין במה לצפות בה, אך במצב אופטימלי היא המקום לקיים וללבן את כל הסוגיות האלה, בצורה מתורבתת ובתרבות שיה - ולא כפי שנעשה היום. פעם היתה תוכנית כזאת - 'פופוליטיקה' בהנחיית דן מרגלית. אך נושא זה אשאר לפעם אחרת.

ובאשר לספרו של אלבו - הוא מעניין, ואף הוכיח את עצמו כמנבא מציאות - התגברות הקרע, אך להערכתו אם יש בגד קרוע, החוכמה היא לתפור אותו, ולא לקרוע אותו לקרעים. כך להערכתו.

מאז הביקורת האחרונה שכתבתי כאן, על עליון על כל גויים מאת חנה כשר, לפני כתשעה חודשים, לא כתבתי ביקורות, ולמעשה כמעט שלא קראתי. במציאות שכזו, עם ממשלה כזו, לא מצאתי לכך טעם. וגם בציבוריות הישראלית ישנה קבוצה גדולה של אזרחים שלא מקבלים את גזרותיה של ממשלה זו, הם מפגיני קפלן.

אני עוקב אחר ההפגנות האלה דרך שידורי העיתונאית העצמאית המצוינת אורלי ברלב, ואני מבין מאוד את הלך הרוח שלהם, אך יש לי ביקורת כלפי התכנים הנאמרים בהפגנות. במילים פשוטות - הם אינם ממוקדים מספיק. הם מוחים כנגד 'הרפורמה המשפטית' של רוטמן וליון, ואולם עד כה לא הוסבר מספיק מה בדיוק הבעיה בה. ולהערכתו, אכן אין בה בעיה גדולה, לא בביטול החלקי של עילת הסבירות ולא בשינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים. זו הממשלה הנבחרת וזכותה לשנות דברים אלה. זו הדמוקרטיה. אז היכן כן יש בעיה? להערכתו, בשני גורמים -

האחד הוא פשוט פסיקת בית המשפט מ-2020, כאשר דן בשאלה האם לנתניהו מותר להתמודד לראשות הממשלה, והוא קבע שכן, אך גם הציב הגבלות, וביניהן - שאסור יהיה לו לעסוק בענייני משפט. 'המבצר לא ייפול', אמרה אז חיות. אך הנה הוא דן בעניינים אלה. והשני הוא פסקת ההתגברות שהם רוצים להעביר, וזו אכן תביא לסוף הדמוקרטיה אם תעבור. כי תוצאתה תהיה דבר פשוט - אז תוכל הממשלה לספח את כל השטחים, לפי מאוויו של סמוטריץ', מה שבית המשפט היום יפסול, משום שהדבר סותר את החוק הבין-לאומי. דבר זה יביא לסוף הדמוקרטיה, וכן לנידויה של ישראל בעולם, שכן היא תוגדר בצדק כמדינת אפרטהייד, וינהגו כלפיה כפי שנהגו כלפי דרום אפריקה בזמנו. ומול דבר כזה אכן יש חובה להפגין.

בכל מקרה, הממשלה מצידה אוטמת אוזנה למפגינים וכלל לא יוצרת עימם הידברות, כך שהקרע בעם הולך וגדל. זה קרע בין ימין לבין שמאל בישראל, אך זו רק מתיחות אחת שיש בישראל. בצידה קיימות מתיחויות נוספות, ובהן - המתיחות בין דתיים לבין חילונים והמתיחות בין מזרחים לבין אשכנזים. על האחרונה כתבתי בביקורת על ספרו של אבישי בן חיים שלא פורסמה, ומה עם הקודמת? זו, חייבים להודות, די חופפת למחלוקת הראשונה, בין שמאל לימין, כלומר שעיקר גוש השמאל, או השמאל-מרכז, מורכב מאנשים חילונים, והם בעיקר תושבי מרכז הארץ, ועיקר גוש הימין מורכב מאנשים דתיים ומסורתיים.

מאות / רפי וייכרט

הֶרֶס

איני יודע כמה מכס גרים בבניין שעתיד בקרוב להיחרב. מדי בוקר אני מרגיש את כדור הברזל שמתנדנד מזרוע המנוף הולך ומתקרב. בדמיוני אני רואה את הקירות סופגים מכה, ואז קורסים קומה אחרי קומה. ערמה של לבנים ושברי זכוכית כמה מטרים מעל לאדמה. ובתוך המצבה החדר שבו חיבקתי דובי פרוותי בילדותי. מתחת לשברים החדר שבו נשמה שלוות מתוך שנתה בתי. אני רואה את צללית אשתי משקה פרחים באדנית שבמרפסת. אני זוכר שלפני יובל שנים בחצר הפנימית שיחקנו בתופסת עד הערב. הזמן הוא חרב על צווארנו שלוחצת עוד ועוד עם השנים. איך נאמין בגופנו אם אי אפשר לסמוך על בניינים.

טלי לאופר

גיבורים של אהבה נכזבת

אלכס גורדון: פטריוטים חסרי מולדת, כרמל 2023, עמ' 225

על פי ההגדרה המקובלת, פטריוט הוא אדם אשר נאמן ומסור למולדתו. אולם לתחושת הפטריוטיזם של הפטריוט, חשוב שגם מולדתו תהיה מסורה ונאמנה לו, שאם לא כן, הופך הפטריוטיזם לפנטזיה, לחלום נטול מימוש. הביטוי "פטריוטים חסרי מולדת" הוא אוקסימורון, ניב ניגודים, דבר והיפוכו. צירוף המילים הסותרות יוצר משמעות חדשה מעבר להיגיון של אלה שקיבלו את מולדתם עם חלב אמן. הפטריוטים חסרי המולדת מגלים שהמדינה שאותה חשבו למולדתם היא עבורם אם חורגת, שהשפה שאותה חשבו לשפת אמן שייכת לאנשים אחרים; הם מתאמצים ככל

אלכס גורדון מצייר כאן את דיוקנם הדיכוטומי של סופרים ואמנים יהודים בעלי שם: היינריך היינה, שהיה יהודי מומר והמשורר הנקרא ביותר בשפה הגרמנית אחרי גתה; הסופר ברתולד אאורבך, מייסד הספרות הגרמנית העממית; המלחין ליאון ייסל, יהודי מומר, ומלחין פופולרי של אופרטות פטריוטיות שבזכותן התעשר ובסופו של דבר מת מעינוי גסטפו; הסופר האוסטרי שטפן צווייג, אשר ראה עצמו "בן אירופה" וקוסמופוליט; ארנסט ליסאואר, המשורר הידוע ביותר בגרמניה בעת מלחמת העולם הראשונה, לאומן גרמני בולט, מחבר המנון השנאה לאנגליה. ליסאואר שהיה כה אהוב בתחילת מלחמת העולם הראשונה הואשם בסופו של דבר בלאומנות קיצונית בעקבות מפלתה של ארצו במלחמה ונאלץ להגר ממנה; הסופר הגרמני ליאון פויכטוונגר, ידיד - ואחר כך אויב - של סטלין; המשורר והסופר הרוסי בוריס פסטרנק, חתן פרס נובל לספרות; הסופרת הצרפתייה אירן נמירובסקי, ילידת קייב שהמירה את דתה לקתוליות ונרצחה בשואה.

בנוסף, מתואר דיוקנם כפול הזהות של מדינאים ומהפכנים ממוצא יהודי: ולטר רתנאו, שר החוץ של גרמניה, קורט אייזנה, מנהיג המהפכה הסוציאליסטית בבוואריה וראש ממשלת בוואריה; מויסיי אוריזקי, יו"ר הצ'קה, המשטרה החשאית הסובייטית בפטרוגרה, כיום סנקט-פטרבורג. כך גם דיוקנם של אנשי מדע: אבי הפסיכואנליזה זיגמונד פרויד; פריץ הבר, יהודי מומר, חתן פרס נובל לכימיה, ומי שפיתח לשימוש את הנשק הכימי והוגדר כפושע מלחמת העולם הראשונה; נילס בוהר, חתן פרס נובל לפיזיקה ואחד מגדולי המדענים של המאה העשרים, יהודי למחצה, שנמלט ברגע האחרון מהנאצים בסירה ממולדתו דנמרק לשוודיה ומשם לארצות הברית, שם היה לאחד המדענים המובילים בפרויקט לייצור פצצת הגרעין; האחרון בשורת המדענים הוא נתן רוזן, שותפו למחקר של אלברט איינשטיין, פרופסור לפיזיקה בטכניון בחיפה, יהודי אמריקני שב-1936 היגר מארצות הברית לברית המועצות, ברח מ"הקפיטליזם

יכולתם להפוך לבנים אמיתיים במדינותיהם, או שהם מנסים לכוונן עולם חדש של צדק חברתי שבו כולם יהיו מאושרים, לרבות הם עצמם. בספרו החדש, שכותרת המשנה שלו היא "דעות והרפתקאות, עולמות וגורלות - מסות על סופרים, מדענים ופוליטיקאים בסיומן השאלה היהודית", דן פרופסור אלכס גורדון בהרחבה בתופעת הפטריוטים חסרי המולדת בהיסטוריה של העם היהודי. בחזית כריכת הספר נראית דמות סמלית - צללית נמלטת ממגן הרויד היהודי אל סמלי הנצרות והסוציאליזם. עם גיבורי הספר נמנים שישה אנשים שנמשכו לנצרות, חמישה שנמשכו לסוציאליזם; שישה היו לאומנים של לאומים אחרים ואולטרה-פטריוטים של מדינות זרות, שניים לחמו למען "האידיאלים האוניברסליים". כולם היו אנשים מוכשרים מאוד וכולם נכשלו רעיונית במידה זו או אחרת.

ניקולא יוזגוף-אורבך: עטלף אור, ספרי עתון 77, 2023, עמ' 139

עטלף אור, ספרו האחרון עד כה של המשורר המוכשר ניקולא יוזגוף-אורבך (עורכת הספר: חגית בת-אליעזר, ציור העטיפה: נור הייב, צילום פורטרט: בוריס אורבך) מחולק דיכוטומית לשני שערים ולטעמי החלוקה הזאת נושאת גם הברלי איכות. השער הראשון הקרוי "קריאה אחרונה" מהדהד שירים אוטוביוגרפיים בלשון מליצית של תפילה תוך דיאלוג עם אלוהים בשמו המפורש ומקיים איכות הנושאת אגו נבואי, המשורר כנביא היודע את עתידו. זהו שער נהדר. ואילו השער השני הקרוי "אלף מאהבי כוז ואהבה אחת" מכזיב קמעה. יש בו אכן שירים ספורדיים טובים, אך חדר-הממדיות התמטית שלו העוסקת באהבה ופניה השונות מולידה שירים קצת בכיניים וצפויים מראש החוזרים על עצמם ובשל כך הופכים חוזריניים. רוצה לומר, כי החלק השני של הספר הזה שהוא יותר חדר-נושא, מוקדש לפי הבנתי לאהובים המזדמנים ולאהבה האחת, וככזה הוא אמנם שומר על שפה עשירה כמו בחלק הראשון, אבל הוא פחות רב-גוני ומן הסתם לדידי גם פחות חזק. עם זאת, גם כאן ימצאו שירים יפים כמו 'שבועת בראשית - סורת הבטחה' או 'בנפול פני אהובי', אלא שהם מתמצים יחסית מהר למול השירים בחלק הראשון "קריאה אחרונה" ולכן אתמקד בעיקר בו.

יוזגוף-אורבך הוא יוצר חמקמק כמעט כמו העטלף שעליו הוא משורר. השם האוקסימורוני של הספר יעיד על כך ומוסבר כבר

בהקדשה שלו "מוקדש למאור הגדול בחיי, שהפכני מעטלף אפלולי וקודר לעטלף אור - אהובי אורבך". יוזגוף-אורבך אכן חמיק ולא תתפוס אותו. הוא ד"ר לדמוגרפיה, גיאוגרפיה וספרות, והפלואידיות המגדרית והתרבותית ניכרת היטב בשירים הזורמים שלו. כך הוא עושה שימוש מרתק לא רק ביהדות ובצפת מהן בא, בתנ"ך, בלשון הפיוט והגמרא, אלא גם באיסלאם בכלל ובקוראן בפרט. הוא מדבר בריזמנית על אהבה אוניברסלית שמעבר לפיזי וכך בכך על אהבת בשרים של גברים. יש לו יכולות נדירה להיות פרובוקטיבי ובוטה בעיקר בשירים משפחתיים המתמקדים באביו וגם להיות מעודן עד שקיפות. הקיצור - לפנינו משורר בעל מנעד שפה ורגש רחב ביותר. הוא משורר שיועץ לך הקורא עצות משל היה נביא או מטיף בשער ומי שלא איתו, לדידו לא קיים. הנה שיר חזק מתוך השער הראשון כאמור "קריאה אחרונה" שהיא גם קריאת השכמה לקורא להצטרף לעולמו הפואטי של המשורר:

המכוער" ל"סוציאליזם היפה". רוזן לימד שנתיים באוניברסיטת קייב (שבה למד מחבר הספר שלושים שנים אחרי בריחתו של רוזן מברית המועצות לארצות הברית, מ"הסוציאליזם היפה" ל"קפיטליזם המכוער"). עוד בין גיבורי הספר נמנים המדען והמתנקש פרידריך אדלר, דוקטור לפיזיקה, חבר כיתתו ושכנו של אלברט איינשטיין בציריך, חבר הפרלמנט האוסטרו-הונגרי, מנהיג המפלגה הסוציאל-דמוקרטית האוסטרית ורוצחו של ראש ממשלת אוסטריה. המשורר והמתנקש לאוניד קנגיסר, שהתנקש במויסיי אוריזקי. בספר מתוארות ארבע רציחות פוליטיות בעלות חשיבות היסטורית רבה, שבהן היו מעורבים יהודים: רצח הקנצלר האוסטרי, הרון קרל פון שטירגק, בידי פרידריך אדלר ב-1916, הרצח של אריזקי בידי בן שבטו קנגיסר ב-1918, הרצח של אייזנר בידי לאומן גרמני ויהודי למחצה ב-1919, והרצח של רתנאו בידי פעילי הימין הגרמני ב-1922.

אך במרכז הדברים עומדת אהבה נכזבת. זוהי אהבתם הנכזבת של גיבורי הספר למדינותיהם ולעמיהם באירופה. תופעת ה"פטריוטים חסרי מולדת" מוכרת וידועה בהיסטוריה של העם היהודי. היחס האמביוולנטי כלפי עמם בתפוצות, והאהבה הנכזבת למדינות שבהן נולדו, הפכו לעול כבד על הקיום הלאומי שלהם. הדואליות הפסיכולוגית, שנוצרה בשל הרצון להיות "נורמלים", כמו כולם, תוך הישארותם יהודים, הפכה למרקם הרוחני בחייהם של גיבורי הספר. בהקדמה לספרו כותב המחבר: "פיתוי 'הנורמליזציה' גרם לירידה ברמת הנוגדנים הלאומיים ברם. 'הנורמליזציה' הביאה להתבוללות ולעיתים לניתוק מוחלט מהיהדות למען 'האידיאלים הנעלים'. מערכת החיסון הלאומית נחלשה. השוויון האמיתי או המדומה בזכויות, אורח החיים בקרב העמים הילידים של הפזורה, יצרו דיכוטומיה רוחנית: להיות כמו כולם או להיות יהודים השומרים על ייחודם, להקפיד על המסורת או לבטלה. השאיפה הזאת מתבטאת בתודעתם של 'הפטריוטים חסרי המולדת'."

המחבר מדגיש כי גיבורי ספרו משתדלים להיות חיים מיוחלים במקום חיים מציאותיים. הם מפתחים משאלות לב המציגות את הארץ הזרה כמולדת. הם מתארים את חייו של הבן החורג כחייו של בן חוקי. הם מציגים את המנטליות של האורח כזו של המארח.

אף על פי שהספר מוקדש לתיאור של תופעות מורכבות, הוא קריא ולשונו המדויקת, גם אם לעיתים מליצית, היא פיגורטיבית ואפוריסטית. הוא נקרא בעניין גדול ומעורר מחשבה.

מחבר הספר אלכס גורדון, הוא יליד קייב שקיבל את השכלתו באוניברסיטת קייב, במכון לפיזיקה של האקדמיה למדעים של אוקראינה הסובייטית, עלה לישראל ב-1979. הוא פרופסור מן המניין לפיזיקה (אמריטוס) בפקולטה למדעי הטבע של אוניברסיטת חיפה ובמכללה האקדמית לחינוך "אורנים". הוא מחברם של עשרה ספרים וכ-700 פרסומים ב-84 כתבי עת ב-16 מדינות בשש שפות: רוסית, עברית, אנגלית, צרפתית, אוקראינית וגרמנית.

השיר קרוי בשם היפה:

'אֲשַׁנֵּב עוֹוֹעִים'

בְּלִילוֹת הָאֶפְלִים בִּיתְרָה

שְׁנוּלְדוּ בְּבֵית הוֹרִי

שֶׁהָיָה בֵּית אִמָּא

עַד שֶׁשְׁחָרַר הַיָּד מִן הַכְּלָא

יִשְׁנוּ אֲשַׁנֵּב שְׁמַאִיר בְּאוֹרוֹת יְקָרִים

אוֹי לָךְ פֶּן תִּפְּל בְּתַעֲתוּעֵי עוֹוִעִים

וְתִנְהַג אַחַר נִגְהוּתֵי וְהַרְוִירֵי

יַעַן כִּי אֲשַׁנֵּב בֵּית הַכֶּסֶף הוּא

וּמְאוּרֵי הַגְּדוֹל אֵינוֹ אֶלָּא עֲשֻׁשֵׁית דְּלוּחָה

וּמִבְּעַד לְאֲשַׁנֵּב הַזּוֹהָר – מְלֶךְ הַזְּדִים, אָבִי,

יֵשׁוּב עַל אֶסְלָה וּמִסְנִיף אֲבָקָה לְכַנֵּה

עַל גֵּיר כְּסוּף הַמְּשַׁחֵיר וּמְשַׁחֵיר

עַד שֶׁנִּיצוּצוֹת דִּינּוֹר מְרַקְדִים לְפָנַי אֶפּוֹ

וְהַזֵּין הַעֲצוּם שְׁלוֹ מִנְּחָ בְּרַפְיוֹן בִּידוֹ הָאֲחֶרֶת,

זוֹ שְׁאֵתְמוֹל סִטְרָה לְאֲחוֹתִי עַת נִסְתָּה לְגוֹנֵן בְּגוּפָה

עַל אִמָּא.

לְפִשֵּׁט אֶת בְּגָדִי,

לְתוֹר אַחֲרָיִךְ בְּאֶפְלָה

כְּסוּמָא הַעוֹרֵג לְאוֹר הַגְּנוּז.

תִּשְׁעִים דְּקוֹת הַתְּפִלְלָתִי בֵּינֹת נְקִיָּךְ

וְטִלְטִלְתִּי אֶת גּוּפִי בְּאֲדִיקוֹת

וְזַבְחָתִי עוֹלָתִי בְּמִקְדָּשֶׁיִךְ

וְעַד שְׁלֵא יִצָּאָה בַת קוֹל מִן דְּשְׁמִיא

וְקִרְאָה: 'נְגַמְרָה הַזְּמָן', הֵייתִי גְדוֹל מֵאֲמִינֶיךָ.

איזה תיאור חזק לדידי של זונה ודתי במלונית בדרום תל אביב. ברומה לשירו של יחזקאל רחמים 'פועל בניין סיני וזונה אוקראינית' שזכה במקום השלישי בשעתו במיזם של עיריית תל אביב 'שירה על הדרך'. המשורר חודר לתודעתן של דמויות ומתמזג בהן, מעצים אותן באמצעות ג'סטות רומנטיות גדולות ומליציות ומרים אותן מאשפות אפילו באמצעות האירוניה. הזונה כאלה. זה נפלא. ואולי כדאי לסיים רשימה זאת דווקא בחזרה לבית אבא, למראות השתייה של הילדות בטרם היות האדם יצור בעל גלגולים רבים וכן אלף מרוב זיכרונות כפי שקובע באחד משיריו המשורר שארל בודלה. הגה השיר הארוך והיפהפה בעל השם התאריכי הכביכול סתמי:

'בתשרי, תש"פ'

אוֹי לָנוּ מִפְּנֵי אֲשַׁנְבִים כְּאֶלְהָ, שְׁכַל תִּקְוַתְם מִפַּח נֶפֶשׁ, סְחִי וּמְאוּס,

וּמִפְּלִטָּם –

עֲלִטָּתִי הַנִּצְחִית מִמְּנָה בְּאִתִּי.

יכולתי לצטט שירים רבים מתוך השער הראשון כדי להראות לאוהבי השירה כיצד עושה יוזגוף-אורבך שימוש חוזר במוטיב האור והחושך, השב בשירים האישיים ביתר שאת בהקשרו של העטלף: אור וחושך ובתווך הבית, אמא עם הכדורים ואבא עם האלימות. אבל אולי כדאי לציין לטובה את היכולות של יוזגוף-אורבך לשלוט, בדומה למשורר כשחר-מריו מרדכי, אך בצורה פראית יותר, בצורות ימי בינימיות של שירת ספרד, לצד גישה של אהלה יעקב פרנק, גישה פרנקיסטית, של מין, כמשהו מסעיר לב ונפש, קדוש וגואל מיסטית. במידה מסוימת מזכיר לי יוזגוף-אורבך בגישתו המגדרית יוצרים אקסטרמיים הומוסקסואלים כמו הסופר-משורר יתם ראובני, גדול סופרי הווידוי שלנו, או הסופר הסופר-מוכשר יוסי וקסמן, שלא נענים להתברגנות ההומוסקסואלית של הקמת משפחה נורמטיבית בפונדקאות ונותרים רדיקלים בתפיסתם החברתית, אימתיים במקרה של יוזגוף-אורבך וראובני, ומשעשעים וקאמפיים, ולעיתים נוגים ולידיים ביותר, במקרה של וקסמן. כך נוצר למשל קונטרסט מעניין של מה שנתפס כגבוה ונמוך מבחינה תרבותית כמו בשיר 'ונס פהן':

בְּמֵלֶאֶת לָךְ חֲמִשָּׁה עֲשׂוּרִים וְיִמְמָה

הֶרְחַקְתִּי עַד לְהִיכְלוֹתֶיךָ, לְמֵלוֹנִית

הַמְּעַפְשֵׁת בְּרָחוּב לְיִנְסְקִי וְלִמְדָה אוֹתִי

לֵינֵק,

"נגון סליחות נץ שהתפקע מחלונות

בית הכנסת במשכנות העני בעירי

דרך אחרי שני עשורים

ואף שגשגתי הטליתות מעורי המקעקע

והגליתי הכפה מראשי בפרהסיה

ומחיתי מזכרונני פסוקי התפלה

והחלפתי אביר יעקב בקרוש ניקולא

נגון סליחות הנץ הקדום

רדפני ורדף עד

היכלות הוללותי בתל אביב עד

שנתי השלושים וחמש

ואף שבקש ללכדני באוני, בעיני ובמחשבותי

יכלתי לו

והרחקתי והכנעתי עד

האמנתי כי נשתכח מלבי ולא יטרדני עוד.

ויהי בליל ט' בתשרי, בשנתי השלושים וחמש

שמעתי מקונן בראשי ומכה על לוח לבי.

טלטל גופי בתעצומות, כמו דבק בי וסרב להתפנות

ולא חדל לבכות, עד ובו עיני דמעות, שנאגרו

שני עשורים, וזעקתי באלף קולות:

"סליחה".

מדינת ישראל כעצם מופשט

אליהו מין: 1943 אושוויץ על הפוטומק, הילל קוק, הניסוח להצלת יהדות אירופה והולדת האומה הישראלית, צפרא 2023, 118 עמ'

הסופר והחוקר הישראלי אליהו מין המתגורר במסצ'וסטס כתב את ספרו מתוך מעורבות אישית כמי שהיה מקורב להלל קוק, שנודע גם כפיטר ברגסון, ועל פעילותו בארצות הברית נכתבו לא מעט ספרים ועבודות. דמותו העולה מספר זה שונה מזו העולה בספרו של יוסף אגסי: זהות ישראלית, לקראת הפרדה בין דת ולאום, שידע כבר שלוש הדפסות. אגב, מין עצמו כתב ספר על הסוגיה מיהו ישראלי (עמ' 41).

מין מצטט משיחה עם קוק את תמצית תפיסתו של זה לאמור: יש סוגיה בסיסית ופשוטה: "הפרדה בין דת ולאום (לא כמו בישראל שבה משגעים את האנשים בדיבורים על דת ומדינה). הפרדה בין דת ולאום, קודם כל מהטעם הפשוט של הדת. ישראל מחריבה את הדת, חייבים להפריד בין הדת ולאום" (עמ' 50).

בהקשר זה אקדים את המאוחר ואציין שקוק הוא זה שכנראה טבע את המונח פוסט-ציונים כבר בשנת 1947 (עמ' 39 במכתב ל'ניו יורק הרלד טריביון) וזאת בניגוד לטענתו של אורי אבנרי באוטוביוגרפיה שלו, שם טען שהשתמש במונח זה באחד ממשפטי הדיבה נגדו בשנות ה-70 של המאה ה-20.

קוק קרא להקמתה של רפובליקה עברית (בשנות ה-80 של המאה הקודמת קרא אהרון אמיר להקמתה של רפובליקה שנייה) ובשנת 1941 פעל לטענת מין בצורה פרגמטית בהקימו יחד עם עמיתיו את "הוועד לצבא יהודי של יהודים חסרי נתינות ויהודי פלשתינה", תוך שהוא מבהיר שאין אחרות יהודית, כמו למשל בין יהודי אמריקאי ליהודי ישראלי, והוא קוק ראה עצמו עברי ואת הרב ויין כאמריקאי (חרף מוצאו העברי).

מעניין לציין שמין מבקר גישה זו המבוססת על אבחנה לכאורה בין יהודים אמריקאים לכלל היהודים האחרים שהם העם העברי באירופה ופלשתינה בהסבירו כי "למעט השטות המוחלטת שבאבחנה זאת יש לה השלכות חמורות, כי הטענה שבעוד שאין אבחנה בין יהודים לאחרים בכלל הקשור לאזרחות אמריקאית, אין ליהודי אירופה כבני אומה עברית שום זכות לאזרחות בארצות שבהן הם חיים", מה גם שליהודי אירופה יש נציגים בקונגרס היהודי שיכולים לדבר בשמם.

בנקודה זו דומה שמין קרוב יותר לאידיאולוגיה הכנענית, שנסכה על היהודים כבני קהילות חסרות בסיס לאומי אחד, ולכן גם גרסה שהציונות מתקשה להיות תנועה לאומית של ה"עם היהודי" בשל בעייתיות המושגים הללו.

התיימרות זו של קוק לדבר בשמם של ציבורים רחבים הביאה אותו גם לפתיחת שגרירות עברית בווינגטון במאי 1949, כשמעליה התנוסס הדגל הציוני, שאחר כך אומץ כדגלה של מדינת ישראל (אנקדוטה אשר איננה ידועה ברבים).

הספר בנוי משיחות, מסמכים ופרקים, והיה ראוי לעריכה קפדנית יותר. מעבר לכך, יש להתייחס לטענותיו של מין בביקורתיות ובמיוחד לטענתו כי "בעברית 'מדינת ישראל' היא עצם מופשט, המתייחס למשרד ממשלתי, לא לאומה ישראלית... במאי 1948 הדת היהודית הפכה לדת בינלאומית, והאומה הישראלית ירשה את הזכויות המדיניות של העם היהודי. מהי קרבתו ליהודי שאינו ישראלי? מה קרבתו לישראלי שאינו יהודי, אלה שני צדי אותה מטבע בעייתית".

הסיפא אכן נכונה אבל לא הרישא, באשר מדינת ישראל היא גוף פוליטי שיש הרואים בו, כמו פרופ' אורן יפתחאל, אנתוקרטיה, ולכן איננה עצם מופשט, הגם שהיא חסרת גבולות אך בעלת סוגי שליטה שונים - על תושבי יש"ע הערבים שאינם אזרחיה, לעומת אזרחיה היהודים שביהודה ובשומרון.

סוגיה נוספת בספר היא המידע על השמדת יהדות אירופה, מתי נודע לשלטונות ומה עשו ביחס אליו. המידע על ההשמדה הגיע למערב מאמצע 1942 אבל רק ב-24.11.42 פרסם נשיא הקונגרס היהודי האמריקאי סטיבן ויין את אישורה של מחלקת המדינה על כך. האירוע הפוליטי הגדול ביותר בעקבות זאת היה כינוסה של ועידת יהודי אמריקה באוגוסט ובספטמבר 1943 (במאי 1942 כונסה ועידת בילטמור) ואתה תוקף מין על כישלונה לדון ברצינות בשאלת ההצלה. (ביקורת ביתר הרחבה בעמ' 76 וממי התקבל המידע על ההשמדה באירופה בעמ' 80-83).

בהקשר להשמדה, מעניינת טענתו של בן גוריון שאין להשמיד את מחנה אושוויץ, וזאת כותב מין בהסתמכו על שבתאי בית צבי שמצא פרוטוקול מ-11.6.44 שבו טוען ב"ג שיש מחסור במידע מין לעומתו טוען כי מאז נובמבר 1942 היה לארצות הברית מספיק מידע אך היא לא פעלה כי "אם היא תנסה להציל יהודים, לאן תביא אותם? בוודאי שלא לאמריקה" (עמ' 104). בסוף ספרו גורס מין שגישה זו העידה על ליקוי מנהיגותי של הנשיא רוזוולט.

היחסים בין קוק למנחם בגין לא היו משופרים והיה ביניהם שוני אידיאולוגי. בשיחה עם קוק משנת 1980 הוא אמר למין שבגין כמעט לא כתב בספרו על המרד (כלומר זה שאורגן בארצות הברית, י.ב.) זאת ועוד, מבחינת קוק, בגין לא מונה בארץ להיות מפקד האצ"ל, אלא נבחר על ידי שליח מהוועדים בארה"ב, אריה בן אליעזר, "בהבנה ובהסכמתו. אם לא הייתי מסכים לכך, זה לא היה קורה" (עמ' 58-59). מובן שזה לא ההסבר היחיד לסוגיה היסטורית זו (בגין לא צמח באצ"ל אלא בבית"ר ולפני שמונה להיות מפקד האצ"ל היה מפקד בית"ר בארץ ישראל).

מין מצטט מדבריו של קוק משנת 1951 לאמור: "ישראל נמצאת בשנה הרביעית לעצמאותה. הרפובליקה מתרקמת. אומה שלמרות מספר בניה הקטן הפכה כבר לכוח החזק חברתית" (עמ' 97). מין אינו מבקר דברים אלו, אף שאין להם אחיזה במציאות, מה עוד שישראל של ימינו עדיין איננה רפובליקה. לבטח לא בתקופת הממשל הצבאי על ערבי ישראל.

לסיום אציין שספר מעניין וקריא, אף כי לוקה בחזרתיות מסוימת ואינו כתוב בצורה קוהרנטית. מן הראוי היה לצרף לו רשימה ביבליוגרפית.

גלעד מאירי

בוקר, 7.10.23, לרועי מונדר ז"ל

*

לא נתנו לך לסיים את הביוגרפיה.
חתכו באמצע.
אולי לכן אני לא מצליח
לסכם אותך הספדית

בינינו קשר דם ליברפולי וקרבת מסך סמיכה.
היית לי עינים בגיר עוז -
בית דודנו מאיר בעל הנס קפה עוגת השמרים הסיגר והויסקי,
מרתך צפורי הנחשת והדם.

הזכרון מפרפר -
דג מחויץ למים
גוף נפש נשמה רוטטים
מסרבים להתכנס
מתחת לאלנקת השיר

המצלמה שלך שוטטה כמו כלב קבוצי שקם מרצו
לקדם פני אורח,
מניפת קשת במדבר
אקשן יוני בנגב - שני מילימטר גשם

אולי גם משום שעתה,
חמשה ימים אחרי, טרם הונחת
לאחר כבוד אחרון
בלס הפריכה.

סרטון עם כתוב:
בקר ערפלי ביותר. אפשר לשמע
את הטל הכבד יורד
וציוץ צפורים קל ונחמד.
מה התעוררתי כל כך מקדם (29.9.23).

יש דבורים על קבר אחים,
דוקא מתאים לך להאסף אל אחיה:
תעשה שמח עם אחים במלעיל.
מלאך שקי בטנים וארגזי בירה,
הממנה על השיחה

נרצחת במיני-אשוויץ של חבל הבשור,
בביתך מבצרה אשר אהבת
עם קרט אירוניה יהודית שחורה:
עולת איש שמח בשמחת תורה.
פכתוב בפוסט האחרון שלך:
זה ביזון סכות שלנו
רחמים לא ידע.

עיניך היו על און במצב פקוח לרוחה של פליאה,
מבט טלסקופי מסחבק שמוחק כל בדל מרחק.

אתה נראה מפתע שנכתב עליך שיר. כי תדע:
לא תצעד לבד גם בעולם הבא.

עצמו ובכל זאת נדרשים כמה עוגנים חשובים לקריאה בו. ראשית, מושא השיר הוא רועי מונדר ז"ל, בן חמישים, קרוב משפחתו של מאירי, שנרצח בביתו שבקיבוץ ניר עוז בבוקר הארוך של שמחת תורה, 7.10.2023 כאשר מחבלי החמאס שרפו את ביתו עליו. מונדר היה אהוב ומוכר וידוע במיוחד בקרב קהילת אוהדי

למרות ששירתו ומכלול יצירתו וגם מחקריו האקדמיים של המשורר והסופר גלעד מאירי (יליד 1965, ירושלים) טבולים לא פעם בהומור, ציניות וסרקזם, הנה השיר שלפנינו, הגם שהוא מכיל את היסודות הללו הוא אחד העצובים ביותר שקראתי על אודות המלחמה הקרויה "מלחמת חרבות ברזל". השיר מדבר בעד

צביקה שטרנפלד

פרנסיס ז'ם

אילו היית יכולה...

אלו היית יכולה לדעת את כל העצב
 שבמעמקי לבי, היית משנה אותו
 לדמעותיה של אם אמללה וחולה,
 לפנים השחוקים, השקועים, המעונים והחורים,
 אם אמללה החשה במוותה הקרב,
 ופורשת בפני קטן ילדיה,
 פורשת, פורשת על מנת להעניק לו
 צעצוע בשלוש עשרה פרוטות, צעצוע בזהב, צעצוע.

כמוצאי שבת אושפזתי לצורך ניתוח.
 כסוף-סוף התפניתי שמעתי מבעד לדלת
 השירותים שיחה של אחות או סטאזרית
 יהודייה עם סטאזר ערבי עדין ויעיל.
 בין השאר אמרה "אז נסכים לא להסכים".
 יצאתי ושיבחת אותה. היא, שמקרינה חזק
 וריחוק, קצת נבהלה כי חשבה שנחשפתי
 לכל השיחה וסיפרה לי שיש ביניהם סיפור
 אהבה לא ממומש. מטבע הדברים.

לסיפור זה ברוח ההווה אני מצרף שיר של
 פרנסיס ז'ם (Francis Jammes) 1938-1868
 לא הידוע שבשיריו, משורר אהוב במיוחד על
 רחל המשוררת.

קבוצת הכדורגל האנגלית ליברפול בארץ. אוהדים מישראל
 ביקשו לכבד את זכרו ואת זכרם של נטע אפשטיין ואורי
 טשרניחובסקי, גם הם מאוהדי הקבוצה, באמצעות שלט
 מבד שהכינו לקראת משחק הדרכי בין ליברפול לאברטון
 אולם למרבה הצער והאכזבה, סדרני המועדון הסירו את
 השלט ואף החרימו אותו. סיום השיר המצמרר מתייחס
 לסיסמה הליברפוליאנית המוכרת, "לעולם לא תצעדי
 לבד", שאוהדי הקבוצה נוהגים לשיר לקבוצתם.

רועי מונדר ז"ל, התמונה באדיבות גלעד מאירי

שנית, קיבוץ ניר עוז, אחד מאתרי הטבח הנורא, שמקבל
 בשיר את הצירוף "היית לי עיניים בניר עוז" המהדהד את
 הביטוי "העיניים של המדינה", שלוחם ייחס להר החרמון
 במלחמת יום הכיפורים, הוא קיבוץ בחבל אשכול, במערב
 הנגב הצפוני, שהוקם ב-1955 מול חאן יונס על ידי גרעין
 של הקיבוץ הארצי. מאז 1960 פעל בקיבוץ גן בוטני.
 באירועי הטבח נרצחו ונחטפו כרבע מחברי הקיבוץ המונה
 כ-400 חברים ובתים רבים נשרפו. כל משפחתו הקרובה
 של רועי מונדר ז"ל, הוריו, אברהם ורות, בתם קרן ובנה
 אוהד, נחטפו בידי מחבלי החמאס לרצועת עזה. יישובי
 חבל האשכול פרושים משני עבריו של נחל הבשור ולפיכך
 נקראו עד 1969 "חבל הבשור", מכאן הטור הפותח של
 הבית הלפני אחרון בשיר: "נרצחת במיני-אשוויץ של חבל
 הבשור", המתכתב גם עם תיאור האסון בתקשורת במונחים
 של שואה, רצח עם, פשעים נגד האנושות, ג'נוסייד.

ובכל זאת, כל כמה שהשיר עצוב וגם ביקורתי - הצירוף
 "אלונקת השיר" בסוף הבית השני של השיר רומז לצירוף
 הפופולרי-פוליטי השחוק של כניסה מתחת לאלונקה
 בעיתות משבר, יש בו גם חיות ואופטימיות ותקווה כמאמר
 המשורר בסופו כלפי קרוב-משפחתו רועי מונדר ז"ל, "כי
 תדע: לא תצעד לבד גם בעולם הבא". כשמאירי שלח אלי
 את השיר הוא כתב כך: "ביתו של רועי נשרף כמעט כליל
 והיה קשה למצוא פריט זיהוי ל-DNA. עם זאת, גיסו אבי
 זכרי (בעלה של קרן ואבי אוהד) מצא בממ"ד פריט רלוונטי,
 את מגבעתו השחורה שהיתה 'סמלו המסחרי' - צופן גנטי
 של דיוקנו בחומר, אשר שרדה באופן פלאי; במקביל לכה,
 שירי הוא צופן גנטי פואטי - פריט לבוש רוחני שינציח את
 זכרו על מדף השירה העברית."

זיו מריר היא השירה

רון גרא: שבִּרֵי מראות, הוצאת שי 2023, 99 עמ'

מראות שבורים ולקראת פרידה מהקיום - מה הוביל את המשורר להרהורי פרידה?

אם נשווה את ספרו זה לספרו הקודם אמש והיום (צבעונים 2022) שם נפרטים ייסורי הפרט וכאביו האישיים וייסורי הגוף והנפש של המשורר, הסוקר את חייו שוב ושוב או גותן מבע למצוקותיו, הרי שאלה הם גם תכניו של הספר החדש. בשנים האחרונות אף משכו את לבו מפגשים עם דמויות אנונימיות, שהיו חידתיות לו ומסקרנות. כל אלה מהווים את המנגינה המרכזית השזורת בשיריו.

וכך כתבתי עם הופעת שירי הספר אמש והיום לפני פחות משנה:

"עתה, אך שנה לאחר מכן, מופיע ספר שירה חדש ומסקרן, ומעלה שאלה רבת עניין, מהו שהשתנה בשירה הכלולה כאן? מהו הדחף העצום למבע שירי? מהי חשיבות הפרסום של שיריו לדעתו? [...] ושאלה נוספת מסקרנת לאור הופעתם הרצופה של ספרי שירתו, כיצד הפכה השירה בת לוויה כה צמודה לחייו של המשורר וכוח יצירתו גבר. התשובות כמסתבר היו רבות עניין."

כתבתי בשעתו על תופעת ריבוי ספריו של גרא וציניתי כי שירתו יש בה כנות של אמת לשם התגברות. כי לא רק שהיא נובעת ממצויאות חייו האישיים במובן של פגישות עם מציאות חייו בגילוייה הפיזיים, הנפשיים והחברתיים בעבר ובהווה, אלא היא כורח חיים, עיבוד הכרחי וחיוני בלשון השירה של החוויות, כמין התגברות פנימית."

משום קוצר המצע, נעיין כאן בקצרה בעיקר בשיר או שניים, שגרא בחר לתת קטעים מהם על העטיפה. ראשון להם הוא השיר הקצרצר המופיע על כריכת הספר בחלקה המקופל (ובספר בעמ' 15): "בלילות אין שנת/ בשעה ששנתי נודדת/ באים השירים/ מכתבים לי מילים/ עת נרות דלוקים/ מאירים את שעתי המיוסרת":

השירים מתהווים מעצמם ודווקא בשעה המיוסרת בלילה. אלא שהם, כמו הנרות, מאירים בחשכה ומעניקים כוח עמידה. עתה יובן לנו מה דוחף את יצירתו של גרא: הקצב הקדחתני של יצירתו נובע מייסוריו, מאפשר לעמוד בהם. ובאשר למהות הייסורים, היא מתפרטת לעין הקורא בשיר 'כעץ עייף', שממנו ניטל הצירוף "זיו מריר", הנמנה עם השירים הלא רבים שאירועים קונקרטיים עולים בהם. זהו שיר ארוך יחסית, ושונה משיריו של גרא שבדרך כלל הם כעין פעימות בקיצורם ובדחיסותם:

"חִפְשֵׁי נַחְמָה/ בְּעִבְרִי/ בְּצִנְחֹת צִנְחָתִי/ בְּאֵהָבֹת שְׂאוּכְלוּ/ בְּלֵהָבוֹת/ בְּשִׁירִים שִׁכְתַּבְתִּי, כֹּל שְׁחִיתִי לִפְנֵים/ מוֹגֵף בְּפָנַי/ זֶר אֲנִי לָהֶם/ זָרִים הֵם לִי/ אוֹחֲזִים בִּי שִׁלְדֵי תְּמוּלִים/ אֲנָשִׁים וְאֲמִשִּׁים/ כְּעֵץ עֵיִף/ כְּבִצְאָת עֲנָנִים אֶל/ מִסַּע הַסְּתִי/ עִם חֲמֻלוֹתֵי שְׁעִמְסָתִי/ לֹא נִיצַת בִּי זִיו מְרִיר/ רִימּוֹנֵי לְחֹשֶׁב/ כִּי הוֹלֵךְ אֲנִי וְגַדְל/ עוֹשֶׂה פִירוֹת/ מְדוּעַ לֹא יִדְעָתִי לִקְנוֹת לִי/ קִנְיָנִים/ יִרְדָּתִי/ וְאֵין לִי זְכוּת/ לְהַתְעַנּוֹת. לֹא אֶצֵּא לִי אֶל הַגְּנִים/ אֶל שַׁחַר חֵיכְנִי/ וְאֶדְמוֹנִי/ לֹא אֶרְדּ אֶל/ הַמַּעֲיִן/ לְהַרוֹת צִימָאוֹנִי/ לְבִי לֹא לְחַמְדָּה."

ספר שיריו החדש של רון גרא נושא את השם המסקרן שבִּרֵי מראות (כשם השיר בעמ' 15). דומה כי תחילה הוא מרמז למראות שבורים במובן של שבִּרֵי חיים, שאלה הם המראות השבורים, והשירה תתמקד בהתמודדות מחודשת עם מראות ותחושות של כאב, כישלונות ופגיעות.

אך מתחורר כי מדובר גם באופן השתקפותם, שכן כל אלה משתקפים לו, למשורר, במראות (אולי מלשון מראה, בנקבה, כמות שנאמר בשיר צובט הלב בעמ' 88: "בבית האבות/ המראות שבורות"). מכאן ששבִּרֵי חייו הם כך גם בדרך השתקפותם בנפשו. אלא שלשון השירה אצל גרא הופכת את השבר ואת הכאב לאמנות, המאפשרת המשך הקיום.

כריכתו הקדמית של הספר מציגה רקע שחור בצדדים וקישור אחד מסתורי למטה משמאל שממנו נמתח מעין כבל דק העוטף את הכריכה האחורית. הרקע הלבן הלא סדיר באמצע מרמז מן הסתם לאותה מראה שירית המשקפת את המתבונן בה ללא רתע ואת פנימיותו. וזו אף משתקפת על שבִּרֵיה הנפשיים, הפיזיים ואלה הכרוכים בקשר עם הזולת והעולם. אלא שהפעם ההתמקדות היא בעיקר ב"אני", ולא במשפחה שהתרסקה בעבר. אירועים קונקרטיים כמעט שאינם מופיעים כאן, אבל רגעי ההתמודדות והחשבוני הנפש נעשים לשירה.

וזה אכן בא לידי ביטוי בגב הספר, שם מתפשט הרקע הלבן וגם נמשך אותו חוט צהוב המוליך אל הַפְּנִים. הציור אינו מכוון להיות יפה, אבל הוא טעון משמעות ומסמן כמדומה את השירה שיש בה מרירות אך גם זיו. מובא בתוכו שיר קצרצר (שהוא למעשה סימו של 'שיר פרדה', עמ' 80) וכך נאמר בו המשפט המפתיע: "יִנְקַפְנִי לְבִי/ בְּכָדֵי טְרַחַת/ אֶת שַׁחְפַּצַּת לְאֹמֹר/ לֹא אֶמְרָת".

ונשאלת השאלה - האומנם? והרי הספר הזה הוא ספר שיריו ה־17 של גרא! והאם לא יכול היה עד עתה לומר את שחפץ? במשפטים הספורים בהמשך מוסברת מהות שירתו, אך כאן המילים נראות סתומות: "זיו מריר היא השירה" נאמר בצירוף מפליא של מראה וטעם, והן רומזות למבע המילולי וליופיו כאמנות, אלא שהוא עומד בניגוד לתוכן המר והכאוב, לא סתם נאמר בהן, במילים שרומזות לשיר הקודם כי "רוח של פרידה" עולה משורותיהם של שירי ספר זה. כי "שנים של התעמקות בתהומות המילים ופשרן הותירו אותו חשוף ופגיע אל מול שלדי המילים". (בשיר 'כעץ עייף' בעמ' 75 מופיע הצירוף "שלדי המילים"). הסבר זה כולו שירה בעצמו. אך אם עיקרה סיכום של חיים של

רז סופר

דרכים רעות

דְּרָכִים רְעוֹת אֲנַחְנוּ מְגִיעִים.
 לֹא בָּאנוּ מִמְקוֹמוֹת טוֹבִים
 אִי אֶפְשָׁר לְדַעַת דְּבָר
 בְּאֶרֶץ הַזֹּאת.

חֹל וּבֵיץ, דְּבָר לֹא נֶשֶׂא בְרוּחַ
 הָאֶפֶר וְהָאֵבָק. נְעִים קְדִימָה
 מְלַכְלָכִים, בּוֹכִים, כּוֹבְשִׁים, נְסוּגִים.
 מִתְחַנְּנִים, לְנֶשֶׂם, קֶצֶת
 אֲוִיר דָּלִיל.

רוחות רעות מתקרבות
 וְאֲנַחְנוּ מוֹכְנִים.

הממלכה הרביעית

שִׁכְחָנוּ מִהַמְדַּבֵּר. כָּלֵם בְּנִים שֶׁל מֶלֶךְ.
 אֲבָנִים טוֹבוֹת, זְכוּכִיּוֹת מְשִׁיפּוֹת
 צִפְרָנִים חֲדוֹת, סְפִינִים שְׁלוֹפוֹת.
 הַמַּיִם הַצְּפוּפִים סוֹגְרִים עֲלֵינוּ
 שׁוֹחִים זֹעֲמִים, מִתְנַגְּשִׁים, הוֹדְפִים.

יוֹם יְבוֹא וְהַכֵּל יִתְנַקֵּז, מְגֵלָה שֶׁל שָׁנִים.
 הַפֶּחַד יִהְיֶה גְדוֹל, הַסֶּרְחוֹן גַּם כֵּן
 יִהְיֶה צְרָחוֹת, דְּמָעוֹת, כָּאֵב
 חֹר עֲצוֹם יִשְׁאָר.

אֲזוּ בְּשִׁלּוּלִית הַעֲגוּמָה, נִרְאָה לְרֵאשׁוֹנָה
 אֶת פְּנֵינוּ, אֶת פְּנֵי אֲבוֹתֵינוּ
 לְאֵן חֲתַרְנוּ וּלְאֵן הִגְעָנוּ,
 שְׂמֵמָה כְּבִשְׁנוּ
 וְכִלּוֹם אֶחָד גְּדוֹל יִצְרָנוּ.

דומני שאין צורך להרבות מילים על משמעות הכאב המובע כאן. שהרי בשעת ייסוריו הפיזיים והנפשיים אין לו נחמה בפעילות הנועזת או בהתרפקות על הטוב שהיה בעברו, כיוון שבשעה האפלה הזו הכל כמו מוגף בפניו, זר לו. והוא רואה עצמו כעץ עייף, ואת עברו כשלדי אתמול כי רימוהו לחשוב שהוא עשה "פירות" בשעה שהחמיץ הכל, ולכן אין הוא מצפה עוד לחיים של חמדה או שמחה. אפילו "זיו מריר" לא ניצת בו והרי רק השירה מנחמת.

יהיה מעניין להביא שיר מסוג שונה, המאפיין גם הוא את כתיבתו של גרא, והוא השיר 'בכי', המופיע מול 'כעץ עייף', אך בו מדובר על "אדם" בהכללה וכמו היה מדובר בזולת. אבל האפקט האישי הוא שגובר למרות ההכללה המרחיקה המסתייעת גם כאן בדימויו של הקיום לגילויים בטבע.

"בוכה אדם/ על גשם מסוער/ על חושך מסובכו/ על עיקולי הדרך/ על אנקת איכריו/ עלומי עד ייאוש/ יומו הגדוש/ מכין דגנו/ מרווה תלמיו/ על רגבי העפר/ בו גורלו טמן/ על חלומות/ ורוח תסיח בפניו/ לוחם ימיו."

כוחו של השיר במטפוריקה הפשוטה לכאורה, אך כל הממדים שבה, הנטולים מן הטבע והנוף, נקשרים לבכיו של אדם על חייו שהם כחושך, ומהפכים בדרך ומחלות הגוף הובילו לייאוש, ואפילו סוף חייו הקרב נרמו בעפר. המעניין הוא, שדווקא לאחר הממד הגופני חל מעבר לתחום הדגן, האוכל הבסיסי, סמל החיים שהכין, אך העפר הפורה הופך לקבר.

ולסיכום הדברים האלה אפשר להעיק מבט שוב בשיר הפותח ובשמו האירוני והכואב כאחת 'צעיר'. כי לא צעיר דובר בו אלא זה המסכם את חייו ומבין את מהלכם לאור ימיו כצעיר. זהו מבע מטפורי שעניינו כיצד ומדוע לא נותר בו דבר מהערכים שבהם החל את חייו, ואז: "סנה החיים שבער/ אוכל ב/ ונותרו גחלים ורמץ/ רוחשים". המטפורה התנ"כית מתקשרת לעולם היהדות שבו החל דרכו "לאורם של חסידי וצדיקי עמנו הלך, אך הם עמדו כמחיצה בפניו לחיות את החיים". בהשפעתם ברח "מריח אורנים/ בשבילי הרים," בגללם נמנע מחיים יצריים ושאפתניים. ועתה, לאחר שברון חייו, לא נותר אלא "לראות את שמעבר/ כולו אור/ והודיה," ולהבנות, לראות את שמעבר לחיים ולהודות, אולי, על הטוב שיזכו אותו שם, בעולם האחר.

ועתה יובן היטב השיר 'אדם', שנביא כלשונו כי כל פירוש מיותר:

"מגולל עצמו לתוך/ עצמו/ מקשיב לבניתו/ נושם אותה בנימיו/ רואה שבריו שליט/ אחד אחד/

אלול בירכתיו/ חשוון ביסודותיו/ אדם מגולל עצמו/ לתוך עצמו/ צפים תווי מילים/ תווי חוחים/ אותם מצפין/ באפרכסת לבו."

”לפסל חושך באזמל של אור”

מירי גלעד: דבר אחר על החיים, ספרי 'עתון 77' 2023, עמ' 106

ספר שיריה החמישי של מירי גלעד אומר את דברו על היופי והמכאוב שבחיים כמנעד של ראשית ואחרית, כשהוא חושף רבדים גלויים וסמויים מנימי הנפש והדעת. נושאי הספר מגוונים. פרקיו הראשונים הם בעיקר סביב מאבקו לחיים ומותו של הבן. אחר כך שירים מענייני השעה, על הבית הנדיב ש"עולה על גדותיו", על שדות ילדות שנשרפים וגם על הנודדים מן הבית ובתוכו כשאנחנו "שוב אוספים את מיטלטלי הנפש/ ויוצאים בשירות... בתוך הפחד המוכר".

אלה שירים ליריים מרגשים ועשירי ביטוי הנעים לסירוגין בין שבר ושכול קשה לתקווה ומכוונים אל תפילת הטבע והאדם, אל הרגע הטמיר שקושר בין זמנים ואנשים. מדובר במסע פנימי מרובד מן ההווה שבו "טיפה

נאבקת להיאחז בעלה", נמלה בעקבות פירור ושכיב חיוכו של הבן בחוליו - אל האב ש"קולו מרווה את אדמת ילדותי" ואל עבר משפחתי רחוק יותר בזמן, שהוא "שביל חבוי אל קצה היער של אותה אדמה ארוכה "שעודה מחפה על השקפה".

אלה שירים שאומרים דבר אחר על החיים מתוך יכולת הקלה ואהבה לאין קץ. כה יפה וקולע הדימוי "האור יורד כיד הורית על ראשי הברואים", כאשר הדוברת משליכה את הרגש האימהי האישי שידע שכול נורא על רכיבי הטבע כתחליף מנחם לחלל שנפער. אמנם שיריה של מירי גלעד ספוגים כאב אוכדן ושירי חלומות, אבל אין בהם ויתור על מעקה האחיזה בקיום על כל היבטיו, ובזה ייחודם.

ראשיתה של האחיזה האיתנה באדמה ובאדם כחלק ממנה היא בילדותה בקיבוץ, מקום פסטורלי שבו "גוף העולם מותח איבריו ליקיצה", ובהתרפקות על דמות האב הצנועה והשורשית. גם הספר החדש כקודמו "מקום הולדתי נוקש על גבי" מוביל לעקבות שהשאירו ההורים מאחור. הוא נפתח בלשון "אנחנו, באישי ובקולקטיבי ובאב ש"התהלך בינינו ככלי געוגועים" כשמאחוריו נשרך שובל זיכרון ובליבו תקווה וערגה אילמת לטוב. והבת ממשכה את שיח תפילתו בינו לבין עצמו בקשב שלה לשיחת דקלים ש"מעולם לא ראו תהומות". זאת ברכת המקום שהיא תישאב אליו תמיד בהקשרים שונים. בימים נוראים אלה, נוכח הזוועות הבלתי נתפסות שעברו יישובי הדרום, כה מצמרר וצובט לב תיאור הטבע הבראשיתי הזה המתכתב עם האדם שהכורת האכזר עלה עליו עכשיו וזרע מוות והרס.

כמי שהעמיקה להתבונן בעולם יצירתו של ס' יזהר, נראה שמתקיימת אצל מירי גלעד בספר הזה ההזדהות עם תחושתו

של להיות מצוי ב"טלטלות בין התהומות לבין בעירת החיים", וזו אולי הסיבה הנוספת לחיבור האמיץ שלה עם המקום והנוף, תוך השתאות וקשב עמוק למשתנה ולחולף, כאשר עולם החוץ מקרין על עולמה הפנימי ללא הפרדה, כפי שניתן לראות בשפע הדימויים והפרסוניפיקציות ובהדהודים התרבותיים מהיהדות, מהברית החדשה ומהשירה העברית והעולמית.

הפרק הפותח "הבריא נארגת על כישור העין" ספוג בתפילת הטבע והאדם, כש"הציקס פורש כתר חדש/ כטווס הממליך עצמו", כשהעלים נפתחים כדפי תפילה והשקט ש"ניגר מהחדרים הודף את הקירות/ אל חוצות העולם". מירי גלעד היא ממשוררי הטבע הארצישראלי השוקק בעלי כנף ופעימת חיים של עצים. אבל הפרק הזה גם צופן רמזים לשבר של המוות הממשמש ובא וכורך בתפילה את שני הקצוות של ההולדת והתהום. עדיין "נשימת הישנים מניעה את חלל העולם", אבל עוד מעט רעש מזגנים ומכוניות יפרו את "השקט העתיק" בגן הבית.

בפרק השני בספר השבר כבר ניבט מן השמים. כל ההווה נכבשת בכאב האנושי וההתמקדות היא בילד ש"הגביה את הרקיע" ביכולותיו ובתאוות החיים החזקה שלו שאינה פחותה מהכוח שנדרש מאמו בלדתה אותו. כאן התחושות נעות עדיין בין ספק לתקווה, וענפי הקליסטמון מבעירים בצבעם

תקווה בלב.

אבל ככל שהחשש לחיי הבן החולה גובר על התקווה, הרגש האימהי עם תחושת האשמה ואזלת היד הולך ותופס מקום דומיננטי. "מהי אימהות אם הובסתי מלהחיותך", שואלת המשוררת, שבדומה למרים המקראית היא צופה בדאגה בבן המונח בין קני הסוף ובתיבה המתרחקת, בהבזק הרהור אסוציאטיבי מזלדה: "קח סירה וחצה את ים האש". והנה הבן אכן "מצמיח כנפי רוח" במאבק הישרדותו הנואש עד אחרון ימיו, גם באמצעות יצירות הצילום המופלאות שלו. ההולדת שלו מתוך המחלה בכוח רצון החיים והיצירתיות מקבילה לתשוקת האם ללדת מחדש את בנה, הולדת ללא פגמים. "שיהא גיפך מיוסר בחבלי לידתו המתקנת".

בשיר אחר, הנושא גם כן מוטו מזלדה "שלומי קשור בחוט אל שלומך", הופך החוט לחוט הטבור שבנפש האם, אותו היא מטילה כמו חבל ספינה אל המזח "כדי לעגון אתך/ בחוף תפילותי הקשור/ לשלומך". הבן נולד אל מותו והאם תמשיך את קיומו מעבר לזמן.

אגב, תהליכים פיזיים של היריון ולידה ראינו גם בספר הקודם "מקום הולדתי נוקש על גבי". האימהות כקשר בין־דורי מוצק בשיר על הבת ההרה סימנה את תנועת המשכיות שביסוד השירים. גם כאן פועמת המשכיות, אבל עכשיו היא פורצת את גבולות החיים אל מה שמעבר להם. גם לאחר מות הבן לא מרפה האם מן האחיזה "בידיים יחפות" באש האהבה והצער, שמציתות בה מילים הפורחות ממנה מעל היער הבווער וחוצות מרחקים, הפעם בהשראת מילותיה של סירקה טורקה "איזו אש קטנה איזה יער גדול".

ניקו

מאנגלית: אלי יונה

צנועה וגאה

הסודות שאיני יודעתם
איני יכולה להבינם,
שורות רצויות מדפסות על
מלים שהן מגננותיו.

אזקי הקרב אינם מתאימים
לגלדיאטור המערך עלי,
גבור כזה פנטי
חיב לזיף באדיקות.

הוא יוצר מסכן
אדון במערת המות,
אני מחללת קברים פראית,
משרתת צנועה וגאה.

בכיוגרפיה הפרטית של ניקו אפשר למצוא את בריאן ג'ונס, לו ריה, איגי פופ ואפילו את ג'ים מוריסון. הביוגרפיה המוזיקלית נוגעת אפילו בכוב דילן שהשאיר טביעת אצבע באלבומה "נערת צ'לסי". אני אוהב אותה כיוון שהיא גם חתולה מפונקת וגם חתולת רחוב. היא יודעת לשרוט בציפורניים חדות ולאחר דקה להסתיר אותן בלק אדום. היא בשקט יכולה היתה לנגוס מהבננה שאנדי וורהול צייר ל"מחותרת הקטיפה".

רוני סומק

כצד ההתמודדות עם השכול האישי ואסון המלחמות בהווה ובעבר, נראה שהביטוי "ובחרת בחיים" הוא הטון המכריע את הכף בשיריה של מירי גלעד. תעיד על כך כבר ההקדשה המרגשת בראש הספר: "לגיא בני, שהחיים קראו לו ככל עוזם והוא נענה בזהר נפשו". והשירים עצמם אומרים את דברם על חיים עם פתיחות וקשב החורגים מן האני אל האחר ואל אירועים ונופים מקרוב ומרחוק. "לו ידענו ללקט אורות/ יכולנו לפסל חושך באזמל של אור", כותבת המשוררת מתוך אמפתיה והזדהות עם תפיסתו של א"ר גורדון, שעוברת כחוט השני בשיריה.

הפרק השלישי הוא מסע מרטיט של פרידה לאחר המוות, פרידה שתוביל למסע חבוי אל אדמה זרה שבה נרצחה משפחתה. לאורך השיר "חרדות" הפותח את הפרק הזה האנפורה כורכת ועוטפת את כל מה שנוגע ומגיע מיישותה של הדוברת, מאושיות הקיום בכלל: מן הטבע בחוץ אל העולם הפנימי על רכיביו האישיים ועד הדף הלבן המתין למילים ש"מסתרות כירח בעניו" (לא "כירח בעניו"; כה יפה!), עד האהבה שסופה פרידה פיזית. העבר המשפחתי בשואה יבליח גם בפרקים הבאים, כשתמונה של פליטים סוריים מופצצים בעמדם בתור ללחם תהדרד אצל המשוררת את צעקת אמה "לחם!"

הסוף שלפני ההתחלה

אפרת מישורי: מישל-אגדת קיץ, הקיבוץ המאוחד 2023, עמ' 110

קול מתוק. את מישל היא מדמה בשיר להיפופוטם צעיר "שהיו לו נפוחות/ מתוקות. הייתי משוגעת עליו. אהבתי לשכב איתו. הכי אהבתי/ לישון איתו. עד היום אני מתגעגעת אליו/ ההיפופוטם הזה/ הכי הזכיר לי את אבא שלי" (עמ' 79). המשפט המסיים את השיר כמו חוזר לתחילתו שסימן אנשים כחיות ואת הדוברת כעכבישה קטנה ואבודה. הוא מעלה תהיות, מחשבות וסוגיות פתוחות בדבר תפקיד הקן המשפחתי המצומצם בילדות בעיצוב החיים וההתנסויות בבגרות. הרשת מסמנת סכנה, והעדר תחושת שייכות, אבל יש בה גם פוטנציאל של הכרויות והוויות מפתיעות הצומחות בין הקרעים. כך זיכרוננו של האב יכול להסתמן כצל אבל גם כמבטא את היכולת להתרחק מאותה חשכה למרחבים של תנועה ויצירה המאפיינים את המשוררת "הדוהרת בדרכים" בין ירכי שליחים "הנפתחות כפרחים" (עמ' 47).

כך הפואטיקה של הפצע, החוזרת במובלע גם לילדות, המאפיינת את כתיבתה של מישורי, לצד שירת השפה ופירוקה, בולטת גם בספר זה. במובן זה כתיבה של מישורי - משוררת מוערכת ומשפיעה (גילוי נאות: מישורי ערכה את ספרי האחרון) - הופכת גם היא לדמות בספר. השירים הכוראים את מישל משופעים במשחקי לשון ובדימויים רבי משמעות. לדוגמה, בשיר 'ואינני נהנית יותר' (עמ' 78) היא כותבת "ואינני נהנית יותר מכל המופע הזה/ של המזיין על שולחן המטבח, / גור אריות קטן / שעושה דאווינים על לביאה/ ולא מביא אותה לביאה". המשחק המצלולי בין לביאה, וביאה, כמו גם המשלבים הלשוניים השונים שבשיר מטענים את הבית והדימויים ברבדים נוספים של יחסי כוח במערכת האהבה והתשוקה. שיר אחר בספר פונה לזין מטאפורי (עמ' 86) ומזכיר בכך את שירה האייקוני של שז 'הכל זין' המתכנן ובונה גדרות ומכפיף נשים (ריקוד המשוגעת, הקיבוץ המאוחד, 1999). גם אצל מישורי הזין הוא מטונומיה לגבר המצטמצם אליו: "זין טיפש, גאון מלא און, מתי תבוא להעירני? / מתי תסור להטיח בי/ סטירה של עונג צרוף?" הזין כאן הוא גם מושא לחיבור ולעונג. אפילו אם הכאב שהוא עשוי להסב אינו נעלם, הוא מגלם בעיקר את הכמיהה לאינטימיות ולשינה המכורבלת שלאחר המין.

הריגוש והחיות שהתעוררו במפגש עם מישל נוגעים גם בשאלת ארעיות וזמניות בחיי המשוררת ובאופן רחב יותר: "אתה הולך ומתרחק במהירות של שליח/ לא יהיה לי עוד גולש מתוק וצ'אבי [...] // אהוב של מים/ נישא על צדף/ עוד רגע תעלם לי בקצף ים..." (עמ' 32). אותה אנרגיה הבונה את רגע השיא, גם מבטאת את תחילת הירידה והקושי להשלים עם ההתבגרות: [...] "דמעות זולגות טיפות טיפות מן השמים / שערות לבנות באיבר המין שֶלֶף/ ואת כל כך רוצה לחיות!" (עמ' 18). שירי מישל מאפשרים למישורי ליצור ולעבד חוויות חיים ובמיוחד לברוא עולם ולרגש. כך בשיר הארספואטי היפה 'מישל אני כותבת' (עמ' 45): "מישל אני כותבת כדי למלא את הזמן, / להמיר תשוקה לגוף במילים חסרות משקל/ בשוק החליפין של חסרי הבשר. / מישל מסתכל בטלוויזיה/ ואני מסתכלת במישל. / הוא צופה במשחק כדורגל/ לובש תחתוני בוקסר וגופיה לבנה

"אתמול חלמתי שמישהו אהב אותי" שר מוריס בשיר המפורסם של להקת הסמית'ס המתאר "אזעקת שווא" של אהבה. השיר עוקב אחר הרגש המפעפע הנחוה אצל הדובר בחלומו שממנו הוא מקיץ כדי להמשיך את המרדף ואת "הסיפור הישן" שעדיין ממשיך. אבל מה קורה כשפאטה מורגנה כזו מתרחשת במציאות הממשית? לפתע, כחלום, מפגש בלתי צפוי עם אהוב מזמן שצף קצף של מים חיים, צבר משאלות חבויות המתפרצות לכדי אנרגיה עוצמתית. אותו מצב סף תודעתי מסעיר המאפיין את תהליך ההתאהבות, הנידון להסתיים בכוא העת, מותיר חותם כמעין עדות לתזוזת הלוחות הטקטוניים שיצר בגוף ובנפש.

כזהו סיפור המפגש של אפרת מישורי עם מישל, הדמות ומושא האהבה והתשוקה המתואר בספרה הרגיש והיפה מישל - אגדת קיץ. ומיהו אותו מישל? "מישל, כלב, ים/ גופיגורי כזה/ גולש, אב, ילד, תינוק/ [...] // הר קטן שבא/ עד אֶלְיך// שליח" (עמ' 9). הגבר הגורי, הים והיא עצמה כנערת חוף שפגשה "ממתק תם ונשלם" (עמ' 34) "שנכנס

בטעות אל עולמי/ וברא לי עולם בנשיקה אחת" (עמ' 41). כמו נסיך שהעיר את היפהפייה הנרדמת בנשיקה, דמותו של מישל בוראת ומחזקת את דמותה של המשוררת כמי שמתעוררת לחיים מלאי עניין ועוזו לאחר שינה עמוקה. לצד "נערת הקוקה קולה" והגבר הגורי, הים הוא דמות נוספת במחזה שבונה המשוררת בשלוש עונות, ועונה נוספת "מחוץ לעונה", כשזו האחרונה עוטה על עצמה מלבוש ומבט מלנכולי רפלקסיבי על אודות החוויה החוצגופית שזימן לה המפגש עם מישל. הים, שמהווה מוטיב מרכזי חוזר בקורפוס היצירה של המשוררת (ראו את האסופה ואיש לא חיבק את הים, 2020, הוצאת מקום לשירה) גם הוא דמות בספר. הוא מקור הרגש והתשוקה המקיף את החיים. כמו הנפש, הוא בלתי מוגבל ומכיל את כל המערבולות והזרמים התת קרקעיים ומצוי בהשתנות מתמדת: "הים השתנה/ גם אנחנו השתנינו/ הוא עכור רוב השנה/ ויש לו ריח רע מהפה/ הים מת/ זאת האמת [...]" (עמ' 77).

מבין השירים עולה כי מישל הוא שליח מסעדה, אם כי מתחורר לקורא שעבור מישורי הוא ממלא שליחות רחבה בכך שהוא מהווה תיקון ביחסים אינטימיים קרובים. המפגש איתו הוא השתקפות הרגע הנוכחי בחיי אהבה ומיניות מסעירים, המזדהרים על רקע מערכות היחסים הקודמות שחווה, שהיה בהן ממד דכאני ומגביל. כך בשיר 'בני אדם הן חיות' המאפיין את המשוררת כ"עכבישה קטנה, שנקרעה לה רשת הביטחון". הוא מגולל את יחסיה עם עז מפחידה כמו גם עם דובה זעפנית בעלת

בתוך סככה של פח, זה לצדו של זה,
שוכבים החברים של העבר הלא־רחוק,
ללא תנועה, כמו נצבים בסרט,
עוטים שמיקה של צמר, אפרה,
ספוגה בהקרכה ובגבורה,
רפה אחד שותקים.

אך מול עיניו, בשקט המבליח לעתים
בין פיצוצי הפגזים,
עולים פני אהובה מתגעגעת,
קמטי מצחה של אם שלא יודעת,
דמותו של אח באי־אישם נדח,
ואלו הוא -
מקף באלף חברים,
תוהה כיצד
הוא חש כל כך
לבר.

ובעתה נבלעת בגרון,
כי הוא יודע שעד יומו האחרון,
הוא ישאר פקיד קטן,
עלוב, נשכח,
עם ככר זכרון.

בין ראש ערוף, ללא זרי דפנה,
לבין כף־יד כרותה, ללא לפיד הנצחון,
בין שחר הפיח לשחר הדם שפכר נקרש,
עובר פקיד קטן,
אחוז אימה וקבס.
כאוטומט נטול דמעות,
סוקר את כל האליגנקות
מציץ בדיסקיות,
בעפרון רושם שמות,
ללא פנים, ללא זהות,
לבו נעול, חתום.
איננו מבקש מהות.
יחיד בין כה רבים.

לאחר המעשה. הכתיבה מגלה את הדרך. המשוררת היא חוקרת
מתצפתת משתפתת, מספרת יודעת כל המבינה את הסוף עוד
לפני שהתחיל: "מישל/ מסתכל בטלוויזיה// אני עושה עליו
פפאריצי/ מלשינה עליו לספרות// כותבת מטווח אפס/ אורבת
לו מתחת לחיק// והשיר שנכתב/ יודע כל רגע// כמה אנחנו/
עתידיים להתרחק" (עמ' 46).

עם חור/ בואי אלי, הוא אומר/ ומושיב אותי על ירכי החסונות.
// אני דלוקה עליו / והטלוויזיה דלוקה מאחורה".
כמשחק המראות בין הגבר האהוב הצופה בטלוויזיה שהוא
בעצמו מושא התבוננות צפייה וציפייה של המשוררת, יש
פוטנציאל ליצירת גיצים. כשהאש נדלקת היא מותירה חותם
של חום ועונג אבל גם של צריכה והעדר, במיוחד עם כיבויה

לאה ענבל דור

דרכו של הטבע

על שני ספריו של אלעד זרט

לחוק, ובתוך כך, עושה את חשבון הנפש שלו. קולמן נלחם להוכיח את חפותו, אך הוא מתבונן בעברו נכוחה בעיניים פקוחות, מנסה להבין מה דחף אותו אל הרוע ומה גרם לו להצדיק את מעשיו. שותפו לתא של אדם קולמן, ואולי זהו רק קולו של המצפון, הוא גבר בשם ישמעאל, שכמו הגיח מתוך מובי דיק של הרמן מלוויל שגם הוא עוסק בהתנגשות עוינת של האדם עם הטבע. בפני ישמעאל זה, קולמן שופך את לבו על הזוועות שחולל, בניסיון להבין את מנגנון ההכחשה, את העדרה של החמלה, ואת יצר האכזריות. בתוך כך, הוא מספר על קרן אור שהיתה על אוניית הגיהנום – ג'יי, וטרינרית צעירה שתפקידה היה להעניק לעגלים טיפולי חסד. הים הוא שלוקח את נקמתו לבסוף והאונייה טובעת על מטענה ואנשיה.

הרומן, שהוא סיפור עלילתי בדיוני, נולד כחוליה נוספת לצד ספר השירה העגל, ושירים אחרים. השניים שיצאו לאור יחדיו, כרוכים זה בזה ומבקשים כאחד לומר כי העיקרון המוסרי שעליו נשען השויון האנושי מחייב להחיל מידה שווה של התחשבות גם על בעלי החיים. זרט הוא משורר, חוקר ספרות, מרצה ועורך מוסף 'ספרות ותרבות' של 'ידיעות אחרונות'. המשלוח הוא ספר הפרוזה הראשון שלו, והעגל ושירים אחרים הוא ספר השירה השני שכתב אחרי שומדבר לא ישתוה. שלושת הספרים ניחנים בחריפות ובמעוף ומעידים על השכלה רחבה. בספר השירים הראשון מוצגת התהייה לגבי החיפוש אחר האושר: למה לשאוף לגדולות אם אפשר להתקיים גם במועט, ולדעת למצוא גם בו יופי ואמת. שני הספרים האחרונים הם מזמור תהילה למוות של בעלי חיים ולמוראותיו; ובתוך כך הצבת שאלות הנוגעות לטבע האדם – האם זה טירוף דעת גמור? חוסר מצפון? השקפת עולם עיוורת ומסורסת? סיבות פסיכולוגיות? או שאכזריות זו כלפי בעלי החיים שייכת לקטגוריית המקרים שאינם מובנים לנו כל עיקר, מסותריים כל כמה שנשתדל לחקור אותם. ואולי אינה אלא התנוונות

שני ספריו החדשים של אלעד זרט, המשלוח, סיפור מסע (ידיעות ספרים 2023, 208 עמ') והעגל (ידיעות ספרים 2023, 81 עמ'), דנים בהתאכזרות והתעללות בבעלי חיים ונותנים קול לאילמים ולשקופים שבתחתית הסולם, אלה שקולם כמעט ולא נשמע. הכותרת "משלוח" טעונה ומזכירה משלוחים חיים מזמנים אחרים: גם החיות חושבות, גם הן פחדות, גם הן מפחדות מפני המוות. החיות מופיעות בספרים אלה כשפניהם נוקשות כפני אדם, שאינו נכנע לגורל ואינו מתייאש, אינו משלים עם המוות, למרות שהם חשובים כמתים. נוכח הלהיטות העקשנית של החיות אחר החיים, בהם הם נאחזים בציפורניהם, הכל מסתמן כה טרגי ומבעית. שכן לפי זרט עולמו של כל יצור, עולמו של טלה כעולמו של האדם הוא מעניין, הוא חשוב; עולמו של כל יצור הוא אוניברסלי. הספר כורך את שואת יהודי אירופה ואת תחלואי חברת הצריכה המערבית; כאומר: יש בסיס רחב משותף בין מחנות ההשמדה הנאציים ובין "המקדונלדיזציה של החברה", המשחיתה את צלם האדם בשם היעילות והטכנולוגיה והגישה הלא אנושית לבעלי חיים. הדרך ממחנות ההשמדה ל"ביג מק", לפי הספר, הולכת ומתקצרת וזאת למרות שרבים יחשבו שאין זה ראוי לדבר עליהם בנשימה אחת.

העלילה של המשלוח, סיפור מסע מתרחשת באוניית משא של משלוחי עגלים. שם האונייה "ארגו" כשם ספינתו של גיבור המיתולוגיה היוונית יאסון, שנבנתה במטרה להביא את גיזת הזהב מהממלכה הקדומה קולכיס, אך טבעה בסופו של דבר אחרי מבחנים קשים ונהפכה על ידי האלים לקבוצת כוכבים בשמים. גיזת הזהב, או עגל הזהב בספר, הוא הקפיטליוס של הרסן המניע את תעשיית הבשר. הספר חושף את סבלם של העגלים והכבשים, ולא פחות מכך את סבלם של בני האדם, שכל אחד מסיבותיו שלו מצא עצמו כחבר בצוות האונייה, מתחבט בבעיות מוסריות. גיבור הרומן הוא אדם קולמן, ימאי קשיש ששירת בצעירותו כקצין באוניית משא שהובילה טלאים לשחיטה מפורטוגל ומאוסטרליה בתנאים אכזריים, וכעת (מאה שנים אחרי משפט אייכמן) הוא ממתין למשפטו על חלקו בתעשיית המשלוחים, אחרי שזו הוצאה אל מחוץ

לא היו סוטים ולא סדיסטים אלא נורמלים עד אימה. וזוהי נורמליות מבעיתה כי משתמע ממנה כי הפושע מבצע את פשעיו בנסיבות המונעות ממנו כמעט כל אפשרות לדעת או להרגיש שהוא עושה עוול". הסופר אהרון אפלפלד כתב לעומת זאת כי הרוע אינו בנאלי, להיפך, הוא צבעוני, מלא חיות וכושר המצאה, והוא מרתק במיוחד.

מחשבותיו של אדם בן קולמן, גיבור המשלוח, הן מחשבות של כישלון, של עקרות ושל איסור רק בחלקן. תחילה תגובתו נטולת מרירות, של מי שאינו שומר טינה לשום אדם ואינו מאשים את עצמו. אין כמדומה מוסר כליות כי לטענתו לא היה זה אלא גורלו. הוא מדבר על עצמו כאילו התפלג והוא מדבר על אדם אחר, כלומר, כדבר על מקרה זר העשוי לעניין פילוסופים ואולי פסיכולוגים. עם התקדמות העלילה חשבון נפש זה שהוא עורך עם עצמו הופך מכריע, שכן הוא לא מוליך רק לייסורי נפש, לייאוש ולמבוכה; הוא כמו מגרש דיבוקים, אגב הצגת שאלות לעצמו שנבצר ממנו להשיב עליהן לחלוטין. בתוך כך הוא מבקש לחדור לעומק משמעות חייו - מדוע היה שרוי על האונייה במצב של אי-אונים מבחינה מוסרית. מדוע השתתף בתעשייה הנוראה. אלה שאלות שמגבירות את פחדיו, את תוקפנותו, את חמת זעמו - ואותה מורת רוח אי-רציונלית עמוקה מתפרצת מבעד למעטה התרבות - עם כל אותם יצרים המוסתרים תדיר והמאיימים עתה לפוצץ את כל עולמו. העוול כלפי המטען החי יורד על גבו בסוף הספר, אופף אותו, חודר לתוכו והוא שוקע בו, מודע לזוועה ולחוסר המוסריות.

עולה על הדעת הרומן נוטות החסד מאת ג'ונתן ליטל המספר את סיפורו של קצין נאצי בדיוני שהיה מעורב ברצח המונים. הצגת הנאציזם בספר זה היא עירוב בין עולם בירוקרטי, הפועל למען מטרות ברורות באופן רציונלי, אם גם בלי מעצורים מוסריים, לבין עולם ספוג במיתוסים, שנאות פתולוגיות ויצרים אפלים. מצד אחד הדייקנות, ההסתמכות על המדע, מילוי הוראות בקפידה, ומצד אחר שורשים אפלים, מיתולוגיות, דמונים ושאלות העוסקות בנפש האנושית. כל זאת מתוך תודעת הרוצח. ריאליזם חריף, כאוס ורצחנות מצויים גם בספריו של זרט המעניק לרוצח כלי ספרותי רב עוצמה של מספר בגוף ראשון, והמנסה להמחיש איך נראה העולם של הרוצחים מבפנים. האתגר כמובן, הוא עצום: להראות כיצד אדם רגיל (כלומר אנחנו) הופך מאזרח סביר לרוצח-בשירות. שני הספרים של זרט אינם קלים לקריאה בשל הרחיסות, כמויות המידע והעוצמה, אבל הם סוחפים, מרתקים, מזויעים, דוחים, מפעימים ומהממים - הכל בעת ובעונה אחת.

של האדם, עם אטימת אוזניים כדי לא לשמוע את שוועת הנרצחים - מעין מצב ממנו אין רצון אפילו להשתחרר. שכן איך יכול הגיבור שרואה עצמו אדם "רגיל" ואנושי, לחיות בעולם סדיסטי כזה האוהד אכזריות, בורות וגסות רוח אנושית המדיף סרחון מוות? קשה להבין זאת. ואולי יש להאמין לאותו מחולל הרוע שאין פה אלא צעקה עירומה, אנושית מאוד, של אדם בודד ומיואש, המתחנן בשעת בין ערביים לפני אלוהיו הרחוק כל כך. ולמעשה, אין הוא אלא אחוז חרדה, חמלה וסלידה ממעשיו שלו עצמו - מעשים שמופקרים תדיר לשוויון נפש ואדישות כללית. ואולי כוונתו של קולמן לומר - לכל אותן טעויות, שגיאות, איוולת ואכזריות - כולנו לא אחראים פחות או יותר, כי מי מאיתנו אדון לעצמו ולתשוקותיו, מי מסוגל להבחין בין מציאות לאשליה? אלא שאולי ההרג הוא בכלל הסחה ואמצעי פורקן, שבעזרתו קולמן מגרש כביכול את מותו שלו.

שני ספרים אלה הם כתב האשמה הנורא ביותר שקראתי מעודי נגד התעללות בבעלי חיים. המשלוח הוא מסע רדוף גוויות, נהרות דם, אכזריות, צחנת מוות וצוואה. פירוט מדוקדק שמקיא מתוכו העד שהוא לא סדיסט, לא מפלצתי, לא שונא חיות, לא תומך בהרג מסיבות פרקטיות ואסתטיות; הוא פשוט אחד מני רבים שעושים את "זה" אפשרי. "אני מצלמה" מעיד כריסטופר אישרווד בספרו פרידה מברלין. בן קולמן אינו מצלמה, הוא עיין ופה ונקודת מבט רחבה על התופעה, עיין של שותף למעשי-רצח שרואה את שדה הקטל ואת הפיכת המוות לתעשייה. הוא עד שלעיתים אף

מגלה קור רוח לנוכח מעשים נתעבים, במסע מעורר חלחלה, גועל ואי יכולת הבנה של המוח האנושי איך יכול כל זה להתרחש. זרט לא נופל למלכודת צפויה של קיטש ומוות, ואינו מתפלש בהם. אלא הוא מעלה נושאים למחשבה, רבים ועמוקים - תוך התכתבות מרתקת עם האפוס ההרואי של המיתולוגיה היוונית, עם קלאסיקה כמו מובי דיק, עם כתבי לוואי פרדיננד סלין והמרקיז דה סאד, עם "הארורים" של ויסקונטי ועם סאלו או "120 הימים של סדום" של פאוזוליני. אלה לצד אמנות של הכתיבה, ומבנה מדויק, מעלים תוצאה שלא דומה לשום דבר מוכר; זאת תוך כדי חשיפה של נפש "בנאלית" של התליין - אדם חושב, בעל רגשות, בעל יצרים, שאפשר לחוש כלפיו אמפתיה, אך זה הדבר שהקורא מסרב לו, ושהגיבור מעורר את הקורא לסרב לו. התיאורים מפורטים ומזוועים אך אין בהם הלהטת יצרים. אין בהם גם בקשת סליחה ואין מתן מחילה או פטור מאחריות. חנה ארנדט כתבה "הצרה עם אייכמן היתה בדיוק שרבים כל כך היו כמותו, ושרבים מהם

בעודו חותר בקיר, בעלטה

על לשון השירה של שלום רצבי

מבטא לכאורה את השורשים היהודיים הפרטיקולריים של המשורר ושל היצירה; אולם מבחינה רעיונית ומהותית מוקדשת שירתו של שלום רצבי, בראש ובראשונה, לשאלות קיומיות ואנושיות כלליות - כגון הכרת האדם בהיותו בן תמותה, בשאלות של אמונה וספקנות ובסוגיות של תכלית הקיום האנושי - והן שמעלות את יצירתו לפסגה אוניברסלית. מאמר זה מוקדש, אם כן, לביאור שני שירים: 'שיר של ארץ ומתים' והשיר 'לא איש ולא אלוהים' ('הארץ' תרבות וספרות, 11.4.23), ואשר מבהירים, הבהר היטב, את ההבניה החדשה שנעשית בלשון המקורות ואת הדיאלוג הקיומי, הספקני והאנושי, שנעשה באמצעותם.

שיר של ארץ ומתים

אַרְץ וּמְתִים
 דָּגַע בְּאָפּוֹ וּפְנִיּוֹ
 אֲדָר יַעֲלֶה לְשֹׁטֵף אֶרֶץ
 וּמְתִים. וְאֵת
 תְּמוֹנַת אֵם שְׂבוּיָה
 בְּאֶבֶק דְּרָכִים, שְׂדוּדַת לִילָה
 וּשְׂדוּדַת יוֹם, חֲכִי
 דָּגַע עַד יַעֲבוֹר
 דָּגַע וְזַעַמּוֹ כְּעָנָן
 מְשֻׁפָּים יַחְלוֹף
 כִּי בְּצַר לוֹ, בְּהִתְעַטֵּף
 נִפְשׁוֹ בְּנִפְשׁוֹ מֵאֵין מְקוֹם
 לְהִנְיַח רֹאשׁוֹ, אֶל נְתִיבֵי
 צְלָמוֹת וְשִׁכְחָה יְבוֹא
 לְבָקֵשׁ בְּכָל לַב, נִפְשׁ וּמְאָד
 אֵת שְׁהִיְתָה אִמּוֹ
 וְעִכְשָׁיו שְׂדוּדַת יוֹם
 וּשְׂדוּדַת לִילָה
 בְּיָדֵים פְּשׁוּטוֹת אֶל הָאֵין
 וְאֵין־מְתִים
 קוֹרְאָת לּוֹ

המסה הידועה של ולטר בנימין, 'על הלשון בכלל ועל לשונו של האדם', יסודה במכתב שכתב בנימין לגרשם שלום בשלהי 1916, ובו ניתח את מהות הלשון בפרקים א-ב בספר בראשית, הקודמים לחטא גן עדן. בחלקו הראשון של המכתב פיתח בנימין את ההשקפה ולפיה הלשון בטהרתה הקמאית מוסרת את 'הישות הלשונית של הדברים', כלומר את מהותם האמיתית. אולם, משחטא האדם נפגעה גם טהרת השפה וביטאה מעתה הפניית עורף למהות הדברים עצמם.¹ השקפה זו חלחלה לגרשם שלום שראה, בצעירותו, בנאמנות ללשון העברית השאובה מהמקורות את החוט המקשר בין המורשת הדתית לבין הזהות הלאומית החילונית המתחדשת.²

לכבוד גיליון הפסח של שנת 1928 ערך העיתון היהודי-גרמני Jüdische Rundschau משאל בין אנשי הרוח היהודים באשר לספר העברי הראוי בעיניהם שיצא לאור בשנים האחרונות. בין הנשאלים היה גם גרשם שלום שציין את סיפורי ש"י עגנון ואת ספר שירי הילדים של ח"נ ביאליק. בנימוקיו טען שלום כי הייחודיות של שני היוצרים באה לידי ביטוי בלשונם, שיש בה כדי לקשור בין העברית המתחדשת לבין לשון המקורות.³ דומני כי שימוש דומה בלשון המקורות נמצא בהמשך גם ביצירותיהם של אברהם שלונסקי, של רחל או של זלדה, ובימינו הדבר בולט במיוחד בשירתו של שלום רצבי.

רבים מהמעיינים ביצירתו של רצבי כבר הצביעו על הייחוד הלשוני של יצירתו.⁴ יש שאף הגדילו ועמדו על הדמיון בינו לבין המשורר היהודי-גרמני-הרומני פאול צלאן, ככל האמור בשימוש החדשני בלשון המקורות.⁵ אולם, יש לציין כי בשירתו של רצבי אין מדובר בשימוש בלשון המקורות כשלעצמם, ואין הם משמשים לו כפרפראות לנוי או לשם מליצה בלבד, ההפך מכך; רצבי לש בעקביו את לשון המקורות וכל יצירתו מבטאת למעשה דיאלוג רעיוני נוקב עימם ובאמצעותם; בשירתו נמצא פרשנות חדשה, אישית, קיומית ואמונית שנעשית באמצעות שימוש במונחים ובמטבעות לשון שאובים מארון הספרים היהודי שכה מוכר לו. במילים אחרות, לשון המקורות משמשת למשורר להבעת רעיון, לביקורת, לתהייה, להיפוך משמעות ואף לאירוניה.

מגמה זו מאפיינת את יצירתו של רצבי כבר מראשיתה אך הולכת ומתעצמת בעיקר בשירתו המאוחרת והיא שמבטאת את חשיבותה ואת ייחודה. השימוש הנרחב בלשון המקורות

מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך".
 כשיר נמצא אפוא היפוך רעיוני מובהק - אותו ביטוי הנדרש אל
 הגחמנות ואל חוסר היציבות האנושית הופך להיות זה המבטא
 את הגחמנות ואת חוסר היציבות האלוהית.

המשפט "כי בצר לו, בהתעטף/ נפשו בנפשו מאין מקום/
 להניח ראש" הוא למעשה שילוב רעיוני בין האמור בתהילים
 לבין בספר יונה. בתהילים (מזמור י"ח, פסוק ז') נמצא כי
 המענה למצוקת האדם הוא באל: "בצר לי אקרא יהוה ואל
 אלהי אשוע [...] ושוועתי לפניו תבוא". ובספר יונה נמצא כי
 מצוקתו של האדם תענה בתפילה לה: "התעטף עלי נפשי את
 יהוה זכרתי ותבוא אלי תפילתי אל היכל קדשך". אך מהשיר
 משתמע כי במצוקתו לא תימצא לאדם מנוחה והביטוי "מקום/
 להניח ראש" הוא במידה רבה בעל משמעות כפולה: הן ככוונה
 למנוחה ולמרגוע, שלא ימצאו, והן ככוונה לחוסר התחלת
 בתפילה. שהרי הביטוי "מקום לראש" רומז לדיון התלמודי על
 המקום בראש הראוי לתפילין (בבלי מסכת עירובין צ"ה, ע"ב),
 ואילו מהשיר משתמע כי דווקא מקום כזה לא יימצא לאדם.

שלום רצבי, צילם: ערן רוטם

השוורות "אל נתיבי/ צלמות ושכחה יבוא/ לבקש בכל לב"
 מתכתבות באופן מובהק עם האמור בתהילים (מזמור כ"ג, פסוק
 ד'): "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך
 ומשענתך המה ינחמני". אולם, אם בתהילים האדם נזהר מלבוא
 במקום סכנה, ובמקרה שאכן הודמן למקום כזה הוא מבקש
 הגנה מהאל הרי שמהשיר משתמע כי אדם ביאושו דווקא מייחל
 להגיע למקום סכנה והס מלומר שמיחל לישועת האל.

"בידיים פשוטות אל האין", שהוא הצירוף החותם את השיר,
 מבטא למעשה את תמצית המסר שמבקש השיר להעביר.
 הביטוי "ידיים פרושות" רומז לתפילה: "ויהי ככלות שלמה,
 להתפלל אל-יהוה [...] וכפניו, פרשות השמים" (מל"א ח', פסוק
 נ"ד), ואילו בשיר נמצא כי הידיים פשוטות אל האין, ובכך
 מבטאות כי למעשה אין כתובת לתפילתו של האדם.

לא איש ולא אלוהים

פורש לעיני אמי
 כלי גולה ומתבונן
 עדי אוכר בקמטי פניה
 מרחיק נדד;

משק-כנפי מלים
 שהכבירה, עכשו, בכלות כוחה,
 מחפשות פה; ואני
 איני.

בסחרחרת תפלה בלי חדל
 מתנגנת מעצמה אל עצמה

כבר משמו של השיר, 'שיר של ארץ ומתים', נוכל ללמוד על
 מגמתו של השיר. במסכת חולין (צ"א, ע"ב), נמצא הבחנה בין
 שירת האדם לשירתם של המלאכים לפני הקב"ה. שמלאכים
 שירתם קבועה ושירת האדם אינה קבועה, אלא מתעוררת
 מתוך תשוקתו הסובייקטיבית של האדם. כלומר, לפי המשורר
 הבוקר הזה איננו בוקר טהור שראוי לומר בו שירה לפני
 הקב"ה.

בפתח השיר נמצא רמז לצל האופף את השיר כולו העומד בסימן
 חוסר האונים האנושי מול האל: הביטוי 'רגע באפו', נגזר מהאמור
 בתהילים (מזמור ל', פסוק ו'): "כי רגע באפו חיים פרצונו בערב
 לין ככי ולבקר רנה", שמבטא את התלות המוחלטת של האדם
 באל: ככעסו יפגע בו וברצונו יעניק לו חיים.

המשפט "אד יעלה לשטוף ארץ/ ומתים" מתכתב עם האמור
 בבראשית (פרק ב', פסוק ו'): "ואד יעלה מן הארץ והשקה
 את כל פני האדמה". רש"י מציין כי האד איננו אלא מים
 שהם הכרח הקודם לבריאת האדם ולקיומו. ואילו בשיר נמצא
 תוספת כי אין האד מסמל רק את בריאת האדם אלא גם את
 מותו צפוי.

הצירוף "חבי רגע עד יעבור" לקוח מנבואת ישעיהו (פרק כ"ו,
 פסוק כ'): "לך עמי בא בחדריה וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע
 עד יעבר זעם", שבו הנביא מציע לשומעיו להסתתר ולהיחבא
 מפני סכנה מתקרבת, אך מדגיש כי זו תחלוף ברגע. לעומת זאת
 מהשיר עולה כי הסכנה לאדם איננה מאויב חיצוני אלא דווקא
 מזעם האל שמתעורר כענן וממהר לחלוף: "וועמו כענן משכים
 יחלף". יש לציין כי הצירוף "כענן משכים יחלף", שמבטא חוסר
 יציבות, לקוח מדברי הנביא הושע (פרק ו', פסוק ד') המוכיח את
 העם על חוסר היציבות ביחסו לאלוהיו: "מה אעשה לך אפרים

כִּי זֶה כָּבֵד מְאֹד אֵינָהּ; וְאֵין שׁוֹמֵעַ. אֵין עֹנָה;

בְּאֵין אֶל רוּאֵי נוֹשֵׂאת אֶת עֵינֶיהָ
כָּל הַלֵּילָה
אִמִּי מְבַקֶּשֶׁת
לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה לְעֶטֶף
אֶת בְּנֵה אֶת יְחִידָהּ
בְּעֹדוֹ חוֹתֵר בְּקִיר
בְּעֶלְטָה אֶל מְקוֹם לֹא אִישׁ וְלֹא אֱלֹהִים יְשׁוּרְנוּ
עוֹד

שם השיר 'לא איש ולא אלוהים' רומז לנתק בין האדם לאל. אולם במקורות נמצא התייחסויות אחדות הקושרות דווקא בין אדם לאלוהים, כמו הביטוי "איש אלוהים" ביחס לאלהיו ולאלישע במקרא (מל"א י"ז, פסוק י"ח; מל"ב ד, פסוק י"ג). בכל המקומות הללו נזכר ההקשר הזה בזיקה למענה למצוקת האדם: אליהו מכונה בשם זה לאחר הצלת בן האישה האלמנה מצידון ואלישע זוכה בכתר 'איש אלוהים' לאחר הצלת בן האישה השונמית. אולם שם השיר רומז להיפוך רעיוני אשר לפיו המענה למצוקת האדם לא יבוא לא מאלוהים ולא מאדם אחר.

השיר פותח בהישענות על האם, המקובלת להיות עוגן ביטחון לאדם: "פִּוְרֵשׁ לְעֵינַי אִמִּי כְּלִי גוֹלָהּ / וּמִתְבוֹנֵן עֲדֵי אוֹבֵד בְּקִמְטֵי פְּנֵיהָ / מְרַחֵק נֶדֶד". "כְּלִי גוֹלָהּ" הם חפצים שעל היוצא לגלות לקחת עימו (ירמיה פרק מ"ו, פסוק י"ט; יחזקאל פרק י"ב, פסוק ג). אולם הדובר איננו יוצא לגלות פיזית אלא מְרַחֵק נֶדֶד (שזה ביטוי השאול ממזמור תהילים נ"ה, פסוק ח) בזיכרונות תוך התבוננות בקמטי פני האם.

"בְּסַחְרְהֶרֶת תְּפִלָּה בְּלִי חֶדְלִ / מִתְנַגֶּנֶת מְעַצְמָה אֶל עַצְמָהּ / כִּי זֶה כָּבֵד מְאֹד אֵינָהּ / וְאֵין שׁוֹמֵעַ. אֵין עֹנָה". שורות אלה מתייחסות לשני אופנים של תפילה. האחת היא התפילה בסחרחרות הרומזת לתפילה הנעשית בכונה יתרה, ברוח הביטוי ממזמור תהילים (ל"ה, פסוק י): "כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמְרֶנָּה יְהוָה מִי כְמוֹךָ". האחרת היא התפילה 'המתנגנת בעצמה', כלומר זו הקבועה והשגורה. אולם, בשני המקרים נמצא כי אין המתפלל זוכה למענה; חוסר המענה לתפילה מובע בצורה אירונית בביטוי: 'אֵין שׁוֹמֵעַ. אֵין עֹנָה', שאיננו אלא ביטוי של גנאי כלפי אלילי הבעל שאינם עונים לתפילת מאמיניהם (מל"א י"ח, פסוק כ"ו). במילים אחרות, אותה התעלמות שלה זכו מאמיני הבעל מאלוהיהם זוכה גם המאמין באלוהים.

הביטוי 'בְּאֵין אֶל רוּאֵי נוֹשֵׂאת אֶת עֵינֶיהָ / כָּל הַלֵּילָה' יוצר היפוך מושגים. במקור הביטוי 'אל רואי' ניתן על ידי הגר בתגובה למענה שזכתה לו מאלוהים (בראשית פרק ט"ז, פסוקים י"ג-י"ד). המשך לכך נמצא בביטוי 'לשאת עיני' השאול מתהילים (מזמור קכג, פסוק א') אשר נאמר במקורו לאלוהים: 'אֵלֶיךָ נִשְׂאֵתִי אֶת-עֵינַי הִישָׁבִי בְּשָׁמַיִם', הופך בשיר

את פניו ומבטא דווקא את העדר הכתובת לתפילת האם.

משאלת האם - "מְבַקֶּשֶׁת לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה / לְעֶטֶף אֶת בְּנֵה אֶת יְחִידָהּ" - אשר באה לעודד את הבן מתכתבת עם נבואת הנחמה של יחזקאל (פרק י"א, פסוק י"ט): "וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֲתָן בְּקִרְבָּכֶם". והביטוי "לְעֶטֶף אֶת בְּנֵה יְחִידָהּ" מתכתב עם דברי ח"נ ביאליק בשירו 'לבדי'. אולם אם בשירו של ביאליק השכינה היא שבוכה על בנה היחיד שנותר נאמן לה: "והשכינה אף היא כנף ימינה השבורה על ראשי הרעידה. ידע לבי את לבה: חרוד חרדה עלי, על בנה על יחידה", הרי שבשיר שלפנינו, בהעדר שכינה, האם היא שמבקשת להגן על בנה ולעטוף אותו ולהנחיל לו את ההבנה החדשה השונה מזו שתולה את ההגנה במענה האלוהי.

חתימת השיר בביטוי "בְּעֹדוֹ חוֹתֵר בְּקִיר / בְּעֶלְטָה אֶל מְקוֹם לֹא אִישׁ וְלֹא אֱלֹהִים יְשׁוּרְנוּ" ממחישה את חוסר האונים של האדם היחיד בעולם ה'חשוך' חסר האלוהים. הביטוי 'חותר בקיר' שאול מתיאור בריחתו של צדקיהו מלך יהודה מפני הבבלים "לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לֵךְ בְּקִיר וְהוֹצֵאתָ בּוֹ" (יחזקאל פרק י"ב, פסוק ה'). אולם מהשיר משתמע כי האדם במצוקתו אף אם חותר בקיר אין הוא מגיע למקום בטוח אלא דווקא למקום חשוך הממחיש את חוסר האונים שלו; מקום שאין בו ישועה לא מאדם ולא מאלוהים (נראה כי ביטוי זה מתכתב עם האמור באיוב (פרק י"ח, פסוק כ"א): "אֶךְ-אֶלֶּה מְשַׁכְּנֹת עוֹלָם זֶה מְקוֹם לֹא-יִדְעֶ-אֵל".

מראי מקום

1. ולטר בנימין, מבחר כתבים, כרך ב: הרהורים, עמ' 283-295.
2. ראו: גרשם שלום, 'הצהרת אמונים לשפה שלנו: מכתב לפרץ רונצווייג ב-26.12.1926', עוד דבר: פרקי מורשה ותחיה, (עריכה: אברהם שפירא), תל-אביב תשנ"ב, עמ' 59-60; הנ"ל, 'משיחות, ציונות ואנרכיה בלשון: רגל הופעת ספרו 'מחקרים ומקורות בתולדות השבתאות וגלגוליה' (מוסד ביאליק תשל"ה), בתוך: רציפות ומרד - גרשם שלום באומר ובשיח, (עריכה: אברהם שפירא), תל-אביב תשנ"ה, עמ' 56-64.
3. Gershom Scholem, 'Das Hebräisch Buch: Eine Rundfrage', *Jüdische Rundschau*, April 4, 1928, p. 201-202.
4. ראו למשל: רות נצר, 'פעם צייד, פעם ניצוד', מאזניים, ס"ו (4-5) (תשנ"ב), עמ' 57; איתמר יעוז-קסט, 'בין האני לבין האלוהי בשירתו של שלום רצבי', שירת שלום רצבי: מאמרים, שיחה ומבחר שירים, תל-אביב 1999, עמ' 5-8; יערה בן-דוד, 'להיפטר מקדושת הרגע', מאזניים, פ"ד (5-6), (תשע"א), עמ' 93.
5. ראו: בני ציפר, 'קוצר היד לכתוב קינה', הארץ, 5.10.2021. לדמיון הלשוני בין היוצרים, שנגזר במידה רבה מדיון ביוגרפי, יש להוסיף גם דמיון במקום הנרחב שניתן לאם ביצירתם.

החלום של החלום

מוטיבים מצריים עתיקים בשירו של פאול צלאן -

במצרים

שפעל גם כמנטור ליוצרים בתחילת דרכם, פרש על בכמן את חסותו, והיא הפכה לכת-זוגו. בעזרתו הצליחה "להתברג" לחוגים הספרותיים והאמנותיים בעיר, וכתביה הראשונים החלו לראות אור.

במכתבה להוריה מן ה-17 במאי 1948 בכמן מדווחת על פגישתה הראשונה עם פאול צלאן, יום קודם לכן. במכתב להוריה מן ה-20 במאי 1948 היא מציינת שצלאן מאוהב בה, וכי ככוונתו לעזוב בקרוב לפריז. במכתב להוריה מן ה-25 ביוני 1948 היא מספרת שיצאה עם צלאן לחגוג את יום הולדתה העשרים ושתיים, מפרטת את המתנות שהעניק לה, ומבטיחה להראות לבני משפחתה צילום משותף של שניהם. הכוונה היתה כנראה לתצלום שמנהלי עזבונה, אחיה ואחותה של בכמן, שחררו לפרסום רק בשנת 2018. בנוסף על כך היא מזכירה במכתב זה שיר שצלאן הקדיש לה: 'במצרים'.

צלאן הגיע לווינה ב-17 בדצמבר 1947 מבוקרשט, שאותה עזב כחודש לפני כן. הוא היה בן 27. בהתחלה התאכסן בבית חולים יהודי שהוסב למחנה עקורים, ואחר כך עבר להתגורר בפנסיון באזור הבינלאומי.

בהתחלת 1948 הופיעו בחוברת השישית של כתב-העת הווינאי Plan, בעריכת אוטו בזיל (Otto Basil), שבעה-עשר שירים של צלאן. ב-7 בפברואר 1948 התפרסמו שירים של צלאן גם בעיתון השווייצרי Die Tat. ב-3 באפריל 1948 הקריא צלאן את שיריו בגלריה Agathon באירוע של כתב העת של בזיל.

לפרסומים הראשונים במערב סייעה לצלאן המלצתו הנלהבת של אלפרד מרגול-שפרבר (Alfred Margul-Sperber), יוצא צ'רנוביץ שהתגורר אז בבוקרשט. הוא היה איש-הקשר בין צלאן לאוטו בזיל. למרות זאת, ממכתבו של צלאן למרגול-שפרבר מן ה-11 בפברואר 1948, מתקבל הרושם שלפחות מבחינה חברתית צלאן לא נקלט היטב בחוגו של אוטו בזיל.

לעומת זאת צלאן התיידד עם הצייר הסוריאליסטי אדגר ז'נה (Edgar Jene) ואשתו. ב-Wiener Kurier מן ה-19 במרץ 1948 הופיעה הודעה על פתיחתה של תערוכה לאמנות סוריאליסטית בגלריה אגאתון, שבין מארגניה אדגר ז'נה וציירים וינאים ידועים אחרים, נזכר גם "הסופר" פאול צלאן. שמו של צלאן צוין גם על גבי ההזמנה לתערוכה. באוגוסט 1948 יצא בהוצאת הגלריה אגאתון כרך עם הרפרודוקציות

הגֵּד לְעֵין הַנְּכָרִיָּה: הִיּוּ הַמִּים.
חַפֵּשׂ אֶת אֱלֹה אֲשֶׁר תִּדְרֹעַן בְּמִים בְּעֵין
הַנְּכָרִיָּה.
קְרָא לְהֵן מִן הַמִּים: רוּת! נְעֻמִי! מְרִים!
יַפֵּה אוֹתָן בְּשִׁכְבָּךְ אֶצֶל הַנְּכָרִיָּה.
יַפֵּה אוֹתָן בְּשַׁעַר הָעֵנָן שֶׁל הַנְּכָרִיָּה.
הִגֵּד לְרוּת, מְרִים וְנְעֻמִי:
רְאֵנָה, אֲנִי שׁוֹכֵב אֶצְלָה!
יַפֵּה עַד־מְאוֹד אֶת הַנְּכָרִיָּה שֶׁלְצִדָּךְ.
יַפֵּה אוֹתָהּ בְּפֶאֶב עַל רוּת,
עַל מְרִים וְנְעֻמִי!
הִגֵּד לַנְּכָרִיָּה
רְאֵי־נָא, אֲנִי שִׁכְבְּתִי אֶצֶל אֱלֹה!

(מגרמנית: לאה מור)

רקע ביוגרפי¹

השיר להלן נכלל בספר 1952 Mohn und Gedächtnis, פרג וזיכרון, ונמנה עם הטקסטים של פאול צלאן ואינגבורג בכמן, שהופעת חליפת-המכתבים ביניהם, בשנת 2008, שופכת עליהם אור. המכתבים האלה סיפקו הוכחה מוצקה לקיומו של רומן רב-שנים ביניהם. בהקשר זה נודעת לשיר 'במצרים', שנכתב בשבוע הראשון להיכרותם, חשיבות מיוחדת, מפני שהוא הראשון בסדרת טקסטים ספרותיים מפרי עטם, העוסקים במערכת היחסים הסבוכה שלהם.

השניים הכירו לראשונה ב-16 במאי 1948 בווינה. על נסיבות המפגש ידוע ממכתביה של בכמן להוריה שהתגוררו אז בקלנגפורט. בכמן הגיעה לווינה כשנה וחצי קודם לכן, במטרה לקדם את הקריירה הספרותית שלה. החל בסמסטר החורף 1946/7 גם היתה רשומה באוניברסיטת וינה כדוקטורנטית לפילוסופיה. בספטמבר 1947 עלה בידה להתקרב להנס וייגל (Hans Weigel), מסאי, סופר ומבקר ספרות ממוצא יהודי, ששב עם תום מלחמת העולם השנייה ממקום גלותו בשווייץ, והפך לדמות משפיעה בסצנה הספרותית הווינאית. וייגל,

מכאן ניתן להסיק ש"הנוכרייה" בשיר היא בת-דמותה הפואטית של בכמן. אולם בשיר עצמו, בשונה מן המכתב הנ"ל, נזכרות עוד שלוש דמויות נשיות, שהנמען מצווה לזמן למיטת כלולותיו עם "הנוכרייה", והן נושאות שמות עבריים. העובדה הזו מעוררת תהייה בדבר זהותן ומעמדן ביחס ל"נוכרייה".

כל הפרשנים זיהו את השלוש כנשים יהודיות. החוקרת ברברה וידמן טוענת שהשם 'מרים' מייצג את אחותם של משה ואהרון, וזה מתקשר לכותרת 'במצרים'. השם 'רות' מייצג את רות המואבייה - אישה נוכרייה שהצטרפה לעם ישראל. נעמי-רות הוא גם שמה המלא של רות קראפט (Ruth Kraft), ידידת נעורים יהודייה של צלאן מתקופת צ'רנוביץ. לפי פירוש אחר, שלוש הדמויות מייצגות את אבלו של גבר יהודי ששרד את השואה על ידידותיו היהודיות שנספו. הכותרת 'במצרים' מרמזת על סכנת ההשמדה שריחפה על עם ישראל כבר בעת העתיקה, במצרים הפרעונית. בהתאם לזאת השיר הובן כמבטא את תהום הזרות הפעורה בין ניצול השואה היהודי לבין אהובתו הגרמנייה. מה שהיטה את הפרשנים לאופן הקריאה הזה אינו מה שנאמר במפורש במילות השיר עצמן, ואפילו לא מה שמשמע מהן, אלא ידיעת ההיסטוריה של מערכת היחסים הפרובלמטית בין צלאן ובכמן.

מן הפרספקטיבה הזו השיר 'במצרים' נתפס כעוד וריאציה של הדפוס הנרטיבי הנדוש, העוסק בזוגות מאוהבים שבאופן טבעי מצופה מהם להיות אויבים. למסורת הזו משתייך גם הרומן משנת 1960 של המשורר היהודי-גרמני אריך פריד (Erich Fried, *Ein Soldat und ein Mädchen*), חייל ונערה, על אהבתם של יהודי גרמני המשרת בצבא האמריקאי לבין שומרת גרמנייה במחנה ריכוז.

הפירוש הזה כנראה הושפע גם מרומן גרמני תקופתי משנת 1951, *unvollendete Symphonie*, הסימפוניה הבלתי גמורה, שמחברו הוא הנס וייגל, פטרונה הספרותי וכן זוגה של בכמן הצעירה בווינה. הרומן הזה מביא בגוף ראשון את סיפורה של צעירה ארית מעיר שדה באוסטריה, בת למשפחה שאהדה את הנאציזם, המגיעה לווינה במטרה ללמוד אמנות פלסטית. שם היא פוגשת אינטלקטואל יהודי מזדקן, שלא מכבר חזר ממקום גלותו בשווייץ, וכבר רכש לו מעמד-על כמבקר ספרות ותיאטרון. בין שני אלה, השונים כל כך זה מזה, מתפתח רומן אהבה רצוף עליות ומורדות. כפי שניתן לצפות, מלכתחילה נחשדה היצירה כעיבוד ספרותי של יחסי המחבר עם אינגבורג בכמן. ואכן בהקדמה למהדורה השנייה שיצאה בשנת 1992 וייגל הודה בכך.

לרומן הזה, הנחשב נטול כל ערך ספרותי, מייחסים חשיבות רק מפני שהוא מספק שחזור נאמן, ככל שהחופש האמנותי מאפשר, של סצנת הספרות והאמנות הווינאית בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם השנייה. זהו העולם שבו צלאן ובכמן נפגשו והתאהבו, ושהיווה גם התפאורה לשיר 'במצרים'. בין הנפשות הפועלות שהפכו לדמויות ברומן

של עבודותיו של ז'נה, שבו נכללה גם מסה פרי עטו של צלאן שכותרתה: *Der Traum vom Traume* (אדגר ז'נה, החלום של החלום).

ז'נה מצידו גייס מחבריו את המימון להפקת ספרו הראשון של צלאן, *Der Sand aus den Urnen*, החול מכדי האפר, שראה אור בווינה בספטמבר 1948, בעת שצלאן כבר שהה בפריז. צלאן עצר את הפצתו של הספר הזה מכיוון שהיו בו שגיאות דפוס רבות, וגם שתי הליתוגרפיות שז'נה תרם לספרו לא היו לטעמו. בכך גם הסתיימו קשריו של צלאן עם בני הזוג ז'נה וחבריהם. בכל אופן, בגלל אותם קשרים נתפס צלאן בווינה כמשורר המזוהה עם החוגים הסוריאליסטיים, ואף במכתבה של בכמן להוריה תואר כ"משורר סוריאליסטי".

בביתם של אדגר ז'נה ואשתו אירעה הפגישה הראשונה בין צלאן לבכמן. בכמן הגיעה לשם יחד עם הנס וייגל, שעמד לטוס לארה"ב לכמה חודשים, לאחר שזכה במלגת קיום מקרן אמריקאית.

גרסת השיר 'במצרים' שבכמן קיבלה מצלאן ביום הולדתה העשרים ושתיים נושאת את ציון הזמן והמקום - וינה, 23 במאי 1948. כאמור בהסתמך על המכתב הראשון של בכמן להוריה מן ה-17 במאי, ידוע שהמפגש הראשון בין השניים התרחש ב-16 במאי 1948, ומכאן שהשיר 'במצרים' חובר והושלם כשבוע בלבד לאחר מכן.

מתחת לכותרת נרשם: *Für Ingeborg*, לאינגבורג. ובתחתית הדף:

Der peinlich Genauen,
22 Jahre nach ihrem Geburtstag,
Der peinlich Ungenauen

לזו שמקפידה על דיוק,
22 שנים לאחר יום-לידתה
מאת מי שמקפיד על אי-דיוק.

התוספת הזו מראה שצלאן לא היה בטוח בעניין הקשר עם בכמן, והיא אף הגיבה על כך במכתבה לצלאן מחג המולד 1948. על חשיבותו של השיר במערכת היחסים שהתהוותה ביניהם מצביעה העובדה שצלאן חזר לשיר הזה במכתב שכתב לבכמן תשע שנים מאוחר יותר.

הפירוש הרווח לשיר²

במכתבו של צלאן לבכמן מן ה-31 באוקטובר 1957 מופיעה השורה הבאה:

Denk an "In Ägypten". Sooft ich es lese, sehe ich
Dich in dieses Gedicht treten...

"חשבי על 'במצרים'. בכל פעם שאני קורא אותו, אני רואה אותך בעיני רוחי..."

פאול צלאן, 1930 ויקיפדיה

ולפיכך הוא אינו מסוגל לשמוע את הלוגוס, הדיבור האלוהי המהדהר בפנימיותו ללא הרף. רק כאשר תודעתו מרוקנת מן "התמונות" של עולם החושים, והוא שרוי לברו ללא היקום על שלל צליליו ומראותיו, בשקט המוחלט המצוין גם כ"אפלה", "ריק", "שממה", "מדבר", "אין" הוא יכול לשמוע את הדיבור האלוהי (דרשות 13,22,11). ולפיכך התשוקה לשתוק עם בכמן פירושה רצונו להאזין לדיבור של הנפש הגבוהה שלה.

על הקשר בין תורת הלוגוס של מייסטר אקהרט לשירה, יכול היה צלאן ללמוד מהדיון בדרשה בספרו של הגרמניסט וילהלם פון-שולץ על המיסטיקה הגרמנית, שבו נטען כי הדרשה המיסטית שונה באופן מהותי מכל דרשה. היא אינה מסירה מילולית של מחשבות הכומר, גם לא דיווח על אירוע מיסטי שנחווה בזמן כלשהו בעבר, ואפילו לא תיעוד מילולי בזמן אמת של חוויה מיסטית הולכת ונמשכת - אלא מה שקהל המאמינים בכנסייה שומע הוא הלוגוס עצמו. כמו שבאוכריסטיה (Eucharistia) - הטקס שבו, לפי האמונה הנוצרית, מתרחש בלחם הקודש וביין שינוי מהות (Transsubstantiatio) שמכוחו הם הופכים לברו ודמו של ישוע, והשולחן למזבח - כך, באותו האופן עצמו הספקטקל, המיצג המילולי שמבצע הדרשן המיסטי, הופך, לפי האמונה, לדיבור האלוהי עצמו. אולם הדיבור האלוהי אינו יכול להיות מועבר באמצעות שפת יומיום רגילה, שכן זו מורכבת

של וייגל נמצא כמובן גם פאול צלאן. מהסיבה הזו הדברים הבאים שווייגל שם בפיה של הדמות הראשית יכלו להתקבל כמפתח להבנת שירו של צלאן:

Ich habe so viel von deinen Toten gewusst... ich habe verstanden, was es für dich bedeutet, sie so mit mir lebendig zu machen...

(מצוטט מן: Herzzeit 822)

"ידעתי כל כך הרבה על אודות המתים שלך... הבנתי מה זה עבורך להחיות אותם באמצעותי".

אולם לפירוש הזה, לפיו מוטלת על האהובה הגרמנייה החובה המוסרית לשמש מעין מדיום המקשרת בין אהובה היהודי ניצול השואה לבני משפחתו שנרצחו בידי בני עמה, אין כלל סימוכין במכתב שצלאן כתב לבכמן מפריז ב-31 באוקטובר 1957, שבו התייחס ל"שיר 'במצרים'". שכן מלבד בכמן לא מוזכרת בו אף אישה אחרת כמושא אהבתו. וכמו כן אין בו אף אזכור לשואה.

הרחם המרימי, יסוד החיים

לדעתי המפתח להבנת השיר 'במצרים' נמצא בקטע ממכתבו של צלאן לבכמן מן ה-31 לאוקטובר 1957, שבו הוא מתייחס לשיר. בפסקה זו צלאן מדגיש שמבחינתו האהבה שחש כלפי בכמן מלכתחילה לא הצטמצמה למשיכה הגופנית, אלא נשאה גם אופי רוחני טהור: בכמן היא בשבילו 'der Lebensgrund', יסוד החיים, המהווה צידוק או הצדקה ל"דיבור" שלו, אולם עוד יותר מזה הוא התאוה לשתוק עימה.

בתארו את אהבתו הרוחנית לבכמן, צלאן מתבטא במושגים הלקוחים מתורתו של מייסטר אקהרט; המונח Grund, יסוד, הוא אחד הכינויים היותר ידועים של המרכיב העל-ארצי בנפש האדם, האגו הרוחני הטהור, האלוהי והאלמותי שלו.

ב"דיבור שלי" כוונתו למילות השיר 'במצרים' וכנראה גם לשירים אחרים. בכמן היא הטעם לשירתו בתור "יסוד החיים". זה אומר שלא כאישה בשר ודם אלא כנפש הגבוהה שלה, המשתקפת מבעד לחזוניה החיצונית הגופנית. זה מתאים לתפיסתו של אקהרט את הנפש הגבוהה כ"מריה", הרחם האלוהי הנושא, הרה ויולד את עצמו ללא הרף כבן, כלוגוס (דרשות 2,13). ולפיכך כמו שהפרסונה השנייה, הבן או הלוגוס, נישא ונולד בנפש הרוחנית הטהורה, הרחם המרימי, כך גם שירתו של צלאן נוצרת ונולדת מתוך ובתוך האיחוד עם הנפש הגבוהה, המרימית של בכמן.

באשר לרצון לשתוק עם בכמן: הלוגוס, הבן או הפרסונה השנייה של השילוש הקדוש הוא הדיבור של הדאוס, האב או הפרסונה הראשונה. אולם הלוגוס או הדיבור האלוהי אינו גירוי ווקלי הנשמע באמצעות האוזן הגופנית, אלא נקלט אך ורק ב"יסוד" האזור היחיד בנפש האדם שאינו קשור אל החוץ ואל הגופני. באדם החי את שגרת חיי היומיום, הקשב מוסט אל הקולות, הצלילים והמראות המגיעים מעולם התופעות,

פאול צלאן עם אשתו ג'וזל לסטרינג

וזגו, אחותו, בתו או אמו של האל. אולם נביעת מי הנילוס מעינה האחת של "הנוכרייה" בעלת "שיער הענן" לא מותרה מקום לספק שכאן מדובר בעינה של האלה המצרית איזיס, המבכה את בעלה האהוב אוזיריס, ודמעותיה הן הסיבה לגאות השנתית של נהר הנילוס.

ואכן תיאורה של "הנוכרייה" בשיר תואם לתיאור ההתגלות של איזיס בספרו של אפוליאוס (Lucius Apuleius Madaurensis 124-170 לספ"ה) המטמורפוזות (או חמור הזהב, כפי שכינה אותו אוגוסטינוס). כמו ששירו של צלאן נפתח בפנייה לעין היחידה של "הנוכרייה", כך גם מראָה דמותה של האלה, שנגלה לראשונה לעיני לוקיוס גיבור הסיפור לפני שנופלת עליו תרדמה, הוא מראָה עינה היחידה של איזיס, הבוהקת בשמים שמעל לים כפלטת שטוחה, כראי, או ליתר דיוק כלבנה במילואה. רק לאחר מכן, עם הופעתה במלואה בחלומה, הוא רואה שזו עינה של האלה הקבועה באמצע מצחה, מלופפת משני צידיה בנחשים, ומעוטרת בחלקה העליון בזר שיבולים. ובנוסף מתבלט בהופעתה שיער השופע, הגולש על עורפה. שֵׁער האלה דומיננטי גם בתיאור פולחנה: בתהלוכה ביום חגה צועדות לכבודה גם נערות, כנראה כוהנות בתולות, אוחות בידיהן מסרקי שנהב, ומדמות בתנועתן את סירוק שיערה המלכותי. דימויה של איזיס כ"אלת השמים" מתקשר לשערה הענני בשירו של צלאן.

הכינוי "נוכרייה" מיוחס בפרשנות הרווחת למוצאה הלא יהודי של בכמן, אלא שמקורו אינו ביוגרפי, אלא ביצירה לא גמורה של נובליס, Die Lehrlinge zu Sais, החניכים מסאיס⁶ שבה נכללה האגדה האמנותית על Hyacinth יקינתון וציץ הוורד, Rosenblüthe, שבזיקה אליה מתבהרת המשמעות של "הנוכרייה" בשירו של צלאן.

האגדה של נובליס מספרת על צעיר בשם יקינתון שהיה מאוהב בנערה יפה מכפרו ושמה ציץ-הוורד. יום אחד הגיע למקום איש שאינו מבני המקום והפיץ מסרים שהשפיעו על מצב רוחו

מסימנים ריקים, שרירותיים המייצגים או מסמנים דימויים של עולם החושים. הדרשן המיסטי יכול להתגבר על מגבלה זו רק תוך כדי ניצול הפוטנציאל הפואטי של השפה, הטמון באלמנט הלא-סמנטי, שבחיי היום-יום אינו בא לידי ביטוי.

'במצרים' לאור 'על נהרות בבל'

המשמעות של 'במצרים' מתבהרת גם בהקשרו של שיר מוקדם יותר של צלאן, 'על נהרות בבל', שמציב לו מעין תמונת ראי.

נהרות בבל בשיר מקבילים לאותם "המים" בשיר 'במצרים', נהר הנילוס, מן הסתם. את מקומה של הערבה הבוכייה ב'נהרות בבל' תופסת "הנוכרייה". נהרות

בבל הם דמעותיה של הערבה הבוכייה, ואילו נהר מצרים נובע מעינה הדומעת של "הנוכרייה".

הערבה הבוכייה היא סמל לנפש הרוחנית הטהורה העומדת בניגוד לתאוות הגוף. המלמול שלה מדומה לחוד ציפורן השורט בבשר, ולצריכה הכואבת כמהלומת אגרוף. הדימוי הראשון מזכיר פסוק בירמיהו: "כתובה בעט ברזל בציפורן שמיר" (יז, 1). הדימוי השני מזכיר פסוקים מירמיהו (כג 29, ה 14), ישעיהו (ל 27) ותהלים (כט 7) לפיהם דבר אלוהים מדומה לאש צורבת. ומכאן שהמלמול זהה עם הלוגוס או מאמר-הבריאה האלוהי שכתובתו בחרט בגוף מורגשת כצריכה עזה, כמכת אגרוף. זהו סבל הגדול ממידת אדם, שאף עלול להמיתו. מכאן ניתן להבין מדוע צלאן כותב לבכמן שאהבתו אליה אינה יכולה להיות גופנית בלבד; שעליה להיות גם רוחנית. היות שהרוח הטהורה, האלוהית, חזקה לאין ערוך מגופו של האדם, עליו לחתור לפיוס עימה. ואמנם בשיר 'במצרים' הגבר נקרא על ידי הלוגוס שבפנימיותו לזמן את הנפש הרוחנית הטהורה של אהובתו.⁴

חלומה של יקינתון – נוכריות בעולם החומר והחושים הנוכרייה⁵

בשורה הראשונה של 'במצרים' נאמר: "הגד לעין הנוכרייה: היי המים". בשים לב לכותרת השיר יש להניח שהמים הוא הידיעה הם מי הנילוס, נהר-מצרים. ומכאן ש"הנוכרייה" היא אישה מצרית. מתיאורה כבעלת "שיער ענן" ניתן לשער שהיא יצור שמימי, קרי אלה מן הפנתאון המצרי.

הפנייה אל העין האחת מתקשרת גם היא לדת המצרית העתיקה, שאחד מסמליה המרכזיים הוא Udjat או Edjat – עינו של האל הורוס, שצורתה כעיני-הבז שהוטבעה על קמעות, תכשיטים, כלי חרס ותכריכי המתים. מלבד זאת ידועה במיתולוגיה המצרית גם עינו של רע (Ra או Re) אל השמש, המתקיימת כישות נקבת עצמאית היכולה להיות בת

פאול צלאן עם אינגבורג בכמן, 1953

שושלת היוחסין המטריארכלית הזו כשילוש קדוש מרָמִי, המקביל לשילוש הקדוש של האב, הבן ורוח הקודש.⁷

בשירו של צלאן רות נקראת תמיד ראשונה (שורות 4,7,10), ומכאן שהיא שקולה לאב, הפרסונה הראשונה בשילוש הקדוש המקובל. הסיבה למעמדה הבכיר לפני נעמי המבוגרת ממנה היא שאימהותה של נעמי נגזרת מהסכמתה הנאצלת של רות לִיבּוּם.

שלוש הנשים נקראות מתוך המים הנובעים מעינה הדומעת של "הנוכרייה", היא איזיס, ומכאן שהן לא יכולות להיות ישויות נפרדות ממנה. מקבלתן את שְׁעֵר־הענן שלה ניתן להבין שהיא גם מקור אלוהיותן. גם הקול הדובר בשיר מצווה להכיר באחדותן של הנוכרייה ושלוש הדמויות הנשיות. לפיכך נראה שיחסן של שלוש הנשים, אימהות השילוש המרימי, ל"נוכרייה" שהיא איזיס, מקביל ליחסם של מרכיבי השילוש הקדוש ל"דיאיטס" (Deitas) בתורת אקהרט: כשם שהדיאטס הוא המכלול האלוהי המהווה את המקור הראשוני, האחדות והזהות המוחלטות של האב, הבן ורוח הקודש, כך "הנוכרייה" או איזיס המרימית היא האלוהות הנשית הטוטלית, המקור והאחדות המוחלטת של רות, נעמי ומרים. ומכיוון שכך, הרי שגם השמות רות נעמי ומרים אינם מתייחסים לשלוש ישויות נפרדות, אלא הם שמותיה של הישות האחת והיחידה המכונה "הנוכרייה" והמזוהה עם איזיס.

מהבחינה הזו הקריאה וההופעה של שלוש הנשים מן המים הנובעים מעינה של "הנוכרייה" בשירו של צלאן, דומה לתיאופניה של איזיס בספרו של אפוליאוס. כאשר לוקיוס מתפלל לאיזיס שתבוא לעזרתו ותסיר ממנו את הכישוף, הוא קורא לה בשמות של כל האלות הגדולות של העולם העתיק,

של יקינתון. הוא החל מתכנס בתוך עצמו, הזניח את כל העניינים הגופניים והארציים שהיו חביבים עליו, וגם נטש את אהובתו. אישה חכמה הציעה לו ללכת לארץ רחוקה, מקום משכנה של האלה איזיס. יקינתון יצא למסע, ובמהלך נודדיו חלו באישיותו תמורות רבות. בסופו של דבר הגיע לבקתה כלשהי ולן בה. כאן חלם שהוא מגיע לאיזיס, מפשיל מפניה את צעיפה, וציף-הוורד נופלת בזרועותיו. באגדה הזאת איזיס מצוינת כ"נוכרייה" במובן של אלה מארץ רחוקה. "נוכרי" במובן שאינו מבני המקום הוא גם האיש שהגיע לכפרו של יקינתון, וגרם לו לטלטלה רוחנית עזה. ניתן לראות בו נביא של איזיס. אולם לאמיתו של דבר המשמעות של הנוכריות המיוחסת לאיזיס ולשליח שלה אינה גיאוגרפית גרידא, אלא מצביעה על ההווה שלהם כישויות רוחניות, טרנסצנדנטיות, ועל כן נוכריות בעולם החומר והחושים.

החלום של יקינתון, שבו איזיס מופיעה לפניו כציף-הוורד, מלמד שאיזיס אינה אלא הנפש הנשית הגבוהה האוניברסלית. המהפך הרוחני של יקינתון הושלם בהשגת היכולת להכיר באהובתו האנושית את איזיס, ולעבוד אותה באהבתו לאהובתו הארצית. זה מתיישב עם מילותיו של צלאן במכתבו לבכמן.

התפיסה של איזיס כהתגלמות הרוחניות הטהורה הן אצל נובליס והן אצל צלאן מושפעת מאפוליאוס; מדבריו של הכהן הגדול של איזיס ללוקיוס – לאחר שהלה חזר לצורתו האנושית בחסדי האלה – עולה שעליו לראות את גלגולו בחמור לא כטעות מקרית בכשפים, אלא כעונש על נטייתו לחומרנות והתמכרותו לתאוות הגופניות. בהתאם לזאת הוא מציע לו לנטוש את אורח חייו הקודם, להקדיש את כל כולו לעבודת איזיס, ולהיטהר ולהתקדש במיסטריות שלה. מכאן שאיזיס נחשבה לאנטיטזה הרוחנית המושלמת לחומריות.

רות, נעמי ומרים

הן המספר שלוש והן השמות העבריים של שלוש הדמויות הנשיות אינם אקראיים. לפי מגילת רות, נעמי ורות הן שתי האמהות הגדולות של שושלת בית דוד, שעליה, לפי הברית החדשה, מתייחס גם ישוע. האוונגליונים של מתי ולוקס מציגים את ישוע כנצר לבית דוד רק מצד יוסף, בעלה של מרים אמו הביולוגית ואביו המאמץ. אולם בפסוק באיגרת של פאולוס אל הרומיים (א 3) נאמר שישוע הוא מזרע בית דוד מצד מוצאו האנושי, ומכאן ניתן להסיק על קיומה של מסורת לפיה גם או רק אמו מרים נמנית עם שושלת המלוכה של בית דוד. גנאלוגיה זו נתמכת במקורות נוצריים נוספים, בעיקר קופטיים. ומאחר שמרים יכולה להיחשב כצאצאית רחוקה של רות ונעמי, הרי לפנינו שלוש האמהות של ישוע.

למרות אנושיותה, מרים – אמו־ולדתו הישירה של ישוע – לא נתפסת כבת אנוש רגילה. בזכות קדושתה ניתן לראות את

איזיס, ציור קיר, ויקיפדיה

המווהה עם איזיס ובכייה עליהן הופכת אותה בשירו של צלאן לאלה אוניברסלית בסבלה: דמעוניה של איזיס על אוברן בעלה מתערבבות ומתמזגות עם דמעוניה של מרים אם ישוע בתפילה הקתולית 'סֶטֶבֶט מאטר':

Stabat Mater dolorosa \ Juxta crucem lacrimosa...

עמדה האם המיוסרת/ ליד הצלב כשהיא דומעת...

איזיס המרימית, היסוד הרוחני הטהור המצוי בנפשה של כל אישה באשר היא, מגלמת אפוא בשירו של צלאן את אותו Weltschmerz - כאב העולם או זוועת הקיום מן ההיבט הנשי. מהבחינה הזו היא מקבילה לכריסטוס, האגו הרוחני הטהור, במכתבו המוקדם של צלאן לגוסטב חומד מן ה-7 בדצמבר 1938, ולערכה הבוכייה, הנפש הרוחנית הטהורה, בשיר 'על נהרות בבל'.

התורה האקהרטית בדבר הנפש הרוחנית הטהורה, האלמותית והאלוהית מתפרשת בטקסטים אלו של צלאן כנפש סבלה גדול ממידת אדם. אמנם זה יכול להתאים במידה מסוימת לדימוי המרימי של הנפש הרוחנית הטהורה אצל אקהרט, אולם להתלבשותה בדמות של איזיס, האלה המצרית העתיקה, יש מלבד המיתוס המצרי הקדום גם מקור אחר, הבלדה של פרידריך שילר - Das verschleierte Bild zu Sais - המצועף בסאיס' (1795). מסופר בה על צעיר תאב דעת המגיע למקדש איזיס בסאיס כוונה לגלות את האמת. הוא לא שעה לאזהרות של כהני איזיס, ובאחד הלילות התגנב לכך שבו ניצב הפסל המצועף של איזיס, והציץ מתחת להינומה. השיר מיטיב לתאר את אוירת האימה והחלחלה האופפת את פסל איזיס. הוא חווה הלם שממנו לא השתקם, ומת בטרם עת.

ההלניסטי והרומי. וגם האלה מצידה, בהופעתה לפניו, מציגה את עצמה כך: "...שמי, אלוהיותי, נערצים בכל העולם בדרכים שונות, במנהגים שונים ובשמות שונים..."

דמעת העין של איזיס - כאב העולם

המכנה המשותף לאיזיס ולשלוש הדמויות הנשיות - רות נעמי ומרים - הוא שכל אחת מהן חוותה ייסורים: איזיס, נעמי ורות התאלמנו מבעליהן. נעמי ומרים אם-ישוע שכלו את בניהן. כל ארבע הנשים נאלצו לחיות בגלות: נעמי בארץ מואב; רות - עד נישואיה לבועז - חיה ביהודה עם חמותה נעמי כאלמנה צעירה, חשוכת בנים וחסרת כל; מרים ובעלה יוסף ברחו למצרים כדי להציל את ישוע התינוק מפני הורדוס; איזיס יצאה לנדודיה כדי למצוא את גופת בעלה שהוטבע בנילוס, ולאחר מכן עברה ממקום למקום כדי להגן על בנם התינוק הורוס מפני רוצח בעלה.

אולם לא מדובר בשותפות גורל של ארבע ישויות נפרדות, שכן רות, נעמי ומרים כלולות בדמעת העין של איזיס. המשמעות של הדימוי הזה היא שעינה הדומעת של איזיס המבכה את אוזיריס רואה את צערן של שלוש הנשים, אשר מוחזר ומשתקף בסבלה. ומכאן שעליהן היא בוכה בשירו של צלאן. זה אף נאמר בפירוש בשורה 10-11.

בספרו של אפוליאוס מתוארת איזיס כאלה גדולה, אוניברסלית. אבל בעולם העתיק איזיס נודעה גם כאלה סובלת - האלה הבוכייה של מצרים. המשמעות של הימצאותן של שלוש דמויות נשיות - שכל אחת מהן מייצגת גיבורה טרגית בדת היהודית והנוצרית בתוך עינה של "הנוכרייה"

1. הפרטים הביוגרפיים לקוחים מן המקורות הבאים:
Thomas Sparr, Todesfuge- Biographie eines Gedichts,
DVA 2020
Helmut Böttinger, Wir sagen uns Dunkles -
Die Liebesgeschichte zwischen Ingeborg Bachmann und
Paul Celan, DVA 2017
Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Herzzeit , Briefwechsel,
Suhrkamp 2009
Mihahela Aanez, Ingeborg Bachmann und Paul Celan als
Antihelden in Hans Weigel, Unvollendete Symphonie,
Schlüsselroman oder Kunst der Verschleierung
במלואו באינטרנט.
2. הפרטים על הפירוש הרווח ב:
Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Herzzeit...
Paul Celan, Die Gedichte. Neue Kommentierte
Gesamtausgabe in einem Band. Mit... Hg. Und kommentiert
von Barbara Wiedemann, Suhrkamp, Berlin 2018
3. Wilhelm von Scholz, Deutsche Mystiker, 1916.
4. זה מזכיר את הקריאה מן הפנים אצל מייסטר אקהרט, קירקגור והייגדר.
5. המיתוס על איזיס ואוזיריס משתייך למורשת התרבותית של מצרים
העתיקה, כפי שזו נודעה והתקבלה במערב בעיקר בתיווכם של כתיבי
הרודוטוס, פלוטרכוס ואפוליאוס, שאותם האגיפטולוגיה המדעית כבר
מוזמן לא מחשיבה כמקורות מידע אמין. אולם הגרסאות של המחברים
האלה השפיעו על ספרות ואמנות, תיאוסופיה, אנתרופוסופיה וזרמים
מיסטיים אחרים עד ימינו.
- המהדורה הראשונה של התרגום הגרמני של Theodor Hopfner לגרסה
של פלוטרכוס ראתה אור בשני כרכים בשנת 1940-1941 בהוצאת ה'
orientalisches Institut בפראג. זו מהדורה דו-לשונית מוערת
ומפורשת.
- התרגום הגרמני של August Rode לספרו של אפוליאוס (Apuleius),
ראה אור בברלין בשנת 1920.
- הפרטים על הדת והפולחן של מצרים העתיקה לקוחים מן:
שלומית ישראלי, המיתולוגיה המצרית, הוצאת מפה, 2005
וואליס באדג', כישוף ומאגיה במצרים העתיקה, אסטרוטולוג
2002
S.H. Hooke, Middle Eastern Mytology, Penguin Books,
England 1978
6. סאיס היא עיר עתיקה במצרים, שהתפרסמה בגלל פסל של אלה
מצועפת, שעל כנה היתה הכתובת: "אני כל מה שהיה בעבר, קיים בהווה
ויהיה בעתיד, ואף אחד לא ירים את צעיפי". החל מן התקופה ההלניסטית
הוא זוהה כפסלה של איזיס.
7. באוונגליון של יוחנן פרק ה' פסוק 7-8 - השילוש הקדוש המורכב מן
הרוח, המים והדם, המעידים בארץ, עומד מול השילוש הקדוש של האב,
הבן ורוח הקדוש, המעידים בשמים.
8. הוגו גרוטיוס 1583-1654, מחלוצי ביקורת המקרא המדעית ראה בשה"ש
דיאלוג בין שלמה המלך וכת פרעה (אנצ. עברית. ערך: שיר השירים, כרך
ל"א עמ' 854). ההגמון תיאודורוס ממופסואסטיה, 350-428, שהוחרם
מאוחר יותר על ידי הכנסייה, טען ששה"ש הוא תשובתו האפולוגטית של
שלמה לביקורת שנמתחה עליו בשל נישואיו לכת פרעה (אנצ. מקראית.
ערך: שיר השירים, כרך ז' עמ' 649). החוקר ז'אס, 1914, טען ששה"ש הוא
עיבוד של טקסט מצרי הקשור לפולחן אוסיריס, לפיו שלמה הוא אוזיריס
ושולמית היא איזיס (אנציקלופדיה מקראית, ערך: שיר השירים עמ' 648).
הפירוש המזהה את הכלה עם הנסיכה הפרעונית מוזכר גם במהדורה
המתורגמת לגרמנית ומפורשת של Georg Wacker משנת 1722.
עד שנות הארבעים של המאה העשרים ראו אור הרבה מחקרים שביקשו
להוכיח את הזיקה של שיר השירים לתרבות המצרית העתיקה.

כאמור, ממכתבו של צלאן לכמן עולה שהשיר 'במצרים' הוא שיר אהבה לכמן. אולם בהקשר זה נשאלת השאלה - מדוע צלאן ראה לנגד עיניו את בכמן בדמותה של איזיס?

הזוגיות הפואטית עם פרסונה נשית מצרית שתוארה בשיר של צלאן - "הנוכרייה" מזכירה פסוק במלכים א, יא, פסוק 1: "והמלך שלמה אהב נשים נוכריות רבות, ואת בת-פרעה". מכאן וממקומות אחרים במקרא, למדים שהנסיכה המצרית החזיקה חצר מלכות משלה, ומכאן שהיתה אשתו הראשית של שלמה. ומלבד זאת שלמה גם נודע כמשורר גדול: "ויהי שירו חמישה ואלף" (מלכים א, ה 12), וזה משתלב עם הפסוק הפותח את שיר השירים המייחס את חיבור המגילה לשלמה המלך. זה הביא פרשנים אחדים לחשוב שהאהובה או הכלה בשיר השירים היא בעצם בת פרעה.⁸ פירושים אלה היו ידועים בזמן שצלאן חיבר את השיר 'במצרים'.

ואכן דימויים אחרים בשיר של צלאן מזכירים פסוקים משיר השירים; בשיר השירים א, 10-11 אומר החתן לכלתו "נאו לחייך בתיירים צווארך בחרוזים. תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף". לפסוק הזה מתקשר על דרך ההיפוך האירוני הציווי בשירו של צלאן ליפות את הנוכרייה בכאבן של שלוש הנשים. בעוד שבשיר השירים הכלה מדומה למעיין נובע ולפגלי הלכנון, הרי שאצל צלאן עינה של האהובה היא נהר דמעות. בשיר השירים מזכירים חיפושיה של הנערה אחר חתנה, וקריאת החתן לאהובתו לצאת ממחבואה ולהתגלות לפניו, את הגבר בשירו של צלאן המצווה לחפש את שלוש הנשים ולקרוא להן.

בתרבות היהודית-נוצרית נחשבת מגילת שיר השירים לשירת אהבה אולטימטיבית ופירושים מיסטיים שונים הועמסו עליה. כבר מן הבחינה הזו הזיקה אליה תואמת את רוח השיר של צלאן. אבל שיר השירים נקשר למצרים העתיקה משתי בחינות נוספות: האחת - חוקרי מקרא הצביעו על מקורותיו המצריים העתיקים; השנייה - אצל יהודי אשכנז נהוג לקרוא את שיר השירים בכתבי הכנסת באחת מהשבתות של חג הפסח, שנחשב להתחלת עונת האביב.

בשנת 1948 חל חג הפסח היהודי בימים שבין 23 באפריל ל-30 באפריל, ומכאן שצלאן פגש לראשונה את בכמן כשבועיים לאחר חג הפסח, או גם חיבר את השיר. הפגישה הראשונה עם בכמן, שנתנה את ההשראה לשיר, אירעה בכיתו של אדגר ז'נה. תיאור "הנוכרייה" בשירו של צלאן מזכיר גם את הדמות הנשית בצירוף של ז'נה "משט יוצא מעין", שאותה צלאן תיאר ופירש במסה "אדגר ז'נה, החלום של החלום". וגם אם צלאן במסתו אינו נוקב בשמה של איזיס, הדמות הנשית בתמונה הזו - כפי שהוא ראה אותה - יכלה גם יכלה להתקשר אסוציאטיבית לאיזיס. העיתוי והמקום של הפגישה יכולים להסביר את ההתלכדות של הקונוטציות של שיר השירים והקונוטציות המצריות בעיצוב דמותה של בכמן בשירו של צלאן. ♦

לעשות ולא לעשות

מלחמה עמוק בגופנו

אני פוגש את העשייה ואת אי העשייה שבי.
 בימים האלה נדמה שכלם מתנדבים. מי לכאן
 מי לשם, העקר להגיע. העקר לעשות.
 להטביע חותם. לסייע. להניע. לנוע. לחיות.

ויש גם צד קפאון. צד שרוצה ללכת לישון. המון.
 צד שאיננו יודע. צד שרוצה להחריש. אפלו לא
 לחכות. להיות. או לא להיות. לא להרגיש. להמוג.

גם בו קורים דברים. ההיסטוריה שם מתהפכת,
 גם הבטן. הלב שם פועם בחזקה. הפחדים
 גועשים, כמהים לרגע של שקט. האור בשבילם
 כרגע רק מכסה את הצל.

השקט הזה מתנפל. מרדים את כל החושים.
 השקט הזה מכיל את כל המלים העזות. ואת
 כל העוצמות שכפו על עצמן מתינות.
 השקט הזה מתעורר לאטו ופוקח עיניים.

הצדדים הרבים, הפחדים, האימה, השנאה
 והשקט, כלם מתלכדים לעשות ולא לעשות.
 החיים לא מחכים. החיים ממשיכים. בלעדי
 או אתי. המתים עשו את כל יכלתם.
 עכשו אני.

27.10.2023

השתיקו את הרעש בראש
 והתחילו לכתב
 מלחמה
 שוב בפתח
 חודרת עמק.

עמק בגופנו חילים אלמונים
 מזנקים משנתם
 הלומים קולטים
 אוספים עשתונות.

שדרים משדרים שדרים משדרים
 מלחמה עמק בגופנו.

גב ופנים, שנאה וזעם וצדק ודין
 היקרה לא בידנו
 היוזמה לא במוחנו

ההיסטוריה בינתיים אינה בכוחה לסייע
 יהרה לא תועיל.

השתיקו את הרעש בראש
 יש כל כך הרבה לגלות.

7.10.2023 - סוכות שמחת תורה

פחד היום

אני לא זוכר פחדים קודמים
 אבל זוכר את הפחד הזה.
 הפחד הזה נועד לספר
 שהיום במלואו לרשותי.
 שאש וזועה מסביבי
 טורפות את רוחי ודמי.
 שכבישי הארץ ריקים
 וחיל וקינה מזנקים בגופי.
 הפחד הזה מזכיר לי לנשם,
 שהיום זה היום ואני הוא אני.

9.10.2023

מועדי התפילה

"אדם מועד לעולם"
בבא קמא

נופל וקם

אתה לא מת
אנחנו משחקים מחבואים
הרי לא קבענו
מתי המשחק יגמר.

תינוק שנשבה

"כיצד. תינוק שנשבה לבין הגוים"
בבלי שבת סח ע"ב

כלל גדול אמרו באותה שבת
אין שוכח עקר אותה שבת
אנוסות וטבוחים ואש
מסכת עשן דק
ועפר ודם
ואפר אדם מתמר באוירים נוגים
ותינוקות הרבה שנשבו לבין הגוים
ובכי תינוקות שנשבו
עולה השמימה ואין עונה
ועלמות ונשים וילדים עמה ישראל
בנחשתים נחטפו.

פתאום תבוא
שוב

חיוך מנצח
מרוח על פניה
פתאום תופיע
אני יודע.

ואני אארכ לך
בארוחת הערב
אמתין במטה הקרה
למגעך
בלבי הנכסף לקולך
ובכל רגע ער
אצפה לך
עד שתשוב.

המצצה היא רק
תחלת המשחק.

ואלה מועדי ישראל
במועדם
על בניה ועל בנותיה
מועדי ישראל
בזעקתם
מועדים בך
קול דמי אחיה.

ופני האדמה
כבניה ובנותיה
מועדים בסובבם
סביב חמתך
והיכן הולך בנה
שרב עיניה
עולם חדל מהלכו
כמועד לתפלה
כמועד לתשוקה
כמועד למצבה.

ומי ישכח את שבתם בינם?
ואיזה מלאכות יעשו שם?
כבר שבתות הרבה בשבתם
ומלאכת זכרון אותה השבת
כזכר מלאכים מאותה השבת
תינוקות שנשבו ואין בם חטאת
ואיך נתנחם
ואיך נישן ואיך נקום
ואיך מזה ישובו
ואיך ישובו מזה.

מה יודע אדם

מה עובר על אדם?
בית וְחֵלוֹם.

ילד רוקם חלום
משיט ספינות
הוא רב חובל
שליט עולם.

היו תפי דמדומים
תפי נמנום.
סקסופון מתנפח
בוכה על דם.

הולכים אל הדעת
נופלים אל האין.
ירח מטפס על אמירים
ואין עצים.

צלמם כחרב נושך בי
נושק לעפרם.

סתו לן בארץ.

7 באוקטובר

זהו סוף המחשבה. למעשה
נשאת בשורת אויב
בפיה ואינה נחם
לקול אנקת פצועים ואמהות
תבוסת אבות
אבק מדבר ורעמים וניצוצות
דממת הנקטפים
עטופי תפת ודברך
הצר עלינו ממרומים
וזועקים
הדם
והעם
שגרשת ממדבר חיים
מרצצים בתבהלת הקץ שהקצת
במסבת רעים -
הזו שמחת תורתך, זו שמחת חיים?

שקעת מועקות בגוף וחרדות בנשמה שפרחה
כשבחרתנו מכל העמים
ועתה
אבינו שבשמים לא הותרת מקום על פני האדמה
אפלו לילדים
למצא בו מחילה מפני רצונה.
מאימת שאגתך נאלמו זכים
וריקים חדרי הלב
כי אינו
פועם ברקיעים
רק אכזבה צרורה שכנת בקרבנו
נהפכנו שוממים
ולא שערנו מפני מה
נפלה עטרת ראשנו
לעולמים
היינו הלומים

'חרבות ברזל'

את יכולה לכתב על מלחמה, למה לא? מלחמה היא ענין רציני מכדי שתשאיר רק לאנשי צבא, כמו כן מלחמות מעשירות את קנין השירה הן בערך והן בחזית. תכתבי על מלחמה, למה לא?

תכתבי כמו יהודה עמיחי "גשם בשדה הקרב", בלי הלחץ כמוכן. או השיר שכתב בתש"ח חיים גורי "הנה מטלות גופתינו" והשיר הנבואי שכתב שמעון אדף "כי עזה עזובה תהיה ושדרות תשודר ואשקלון לשממה ואשדוד בצהרים יגרשוה". תכתבי, תכתבי שהיום יום שבת בבקר זהו היום החמשה-עשר למלחמה תכתבי

שקראת על הפלמוס שהיה בין לאה גולדברג לנתן אלתרמן בסגית שירי-מלחמה, וכי זו אמרה "לא תראינה בעד הפדורים והפצצות אלא כדורים ופצצות". ותכתבי שבעיני אלתרמן "השיר יודע כי כל האנושי והכואב יהיו תמיד נותני לחמו".

תכתבי שאת מתנגדת לרשימתה של גולדברג על טהרת הפואטיקה – דומה זו לנימוסים והלכות של ספר פנים מאפק ו"פה נפש", וכי מנגד את מצדדת באלתרמן שאין כל תחום מתחומי חיי אדם, באשר הוא ובאשר זמנו, שאין השירה יכולה או רשאית לנגע בו, שום דבר אנושי אינו זר לה, על כן היא שירה ומכאן כוחה. תכתבי בשם ימות הזועה בשם מלחמות שבקונצנזוס, ולא רק. תכתבי בשם נצול קבוץ "יד מרדכי" באמרו "יש לנו עם ולא מדינה" תכתבי בשם נצולת הטבח ליד "רעים" כי "הגיעה העת להפרד מאסקפיזם!" תכתבי בשם החילים, בשם ארז שטרק ז"ל שנהרג באסון המסוקים והשאיר חותם למאות אלפי חילים, במלים: "שום דבר לא יפגע בי, שום דבר לא אשה לא כדור מחבלים, שום דבר".

תבואה שחורה

*

עד היכן מניחה את פסיה רכבת לילה זו
היכן תחנתה האחרונה
מתי ינוחו קרונותיה
מי ימצא בם מנוחה.

מי פנסו בראשה של רכבת לילה זו
מה רואה נהגה
מה זה הדבר בו אוחזות ידיו
מנהרה היא זו מתקרבת או מחלה

מי בכחו מניע רכבת לילה זו
על מה מכסות ידיו
מה נודד מנדנו
מה הדבר אותו מחפשות עיניו

*

בפקדת מחשב ההשקיה, ממטרות הרימו ראש
צמות מים דקיקות קלחו וירדו מפאתי הדשא
על מדרכות הקבוץ
אספו שברי מלים והברות
דמעות קרובים
ויילות
חפשו
מקום נמוך
יותר
להאסף
להבלע
להמשיך כדרך אור
אל תהום האדמה

*

מה עשויה רכבת לילה זו
קרונות עץ או פלדה
רפה שריקתה ושקטים גלגליה
מה דבר רך ומאדים זה המרפד אדמתה

מתי תשיג גם אותך רכבת לילה זו
מתי תערפל הכרתך
את מי אתה לקרון יעלו
מי ישא תפלתך

לא מלים ממלאות את השורות
לב העולם מהרהר
אחר כך כרופא שנים
מכסה על החרים
מזעיק, עם לילה, רכבות שנה
מאלחש קינה צמקה וקשה
מניח קנ"פותר, שחוט גוזלים
על החרכות.

*

ודבר מה שחפץ היה לנצץ באור השמש לא יכל ותכונת חיים, קדומה, היתה בו אסורה.
ודבר מה שבקש היה לפרח באור השמש לא יכל ותכונה מוארת בו, שבויה, הנצה והיא תבוסה.
ודבר מה שרצה היה לצרח באור השמש לא יכל ותכונה מועדת בו חנקה את האימה.
ודבר מה שרצה היה לברח לא יכל כי השמש אור ועל פניה דלקות וכתמים ושרפה תמידית
ולחב קר, בדמיונה, חותך ומפיל והורס, ונאדר מכל דבר שבחמה חיים.

פרץ זיכרון

זה בא מדבר קטן,
חלצה שלא נלבשה,
תלויה על קולב יתום:
תוית, תאריך קניה.

"ארון" משנה יערה,
כבר לא לבגדים יותר.
חיל מלואים נצחי
נשא על כתפי פלגה.

וכך ממשיכה לחיות.
זוכרת בתת-מודע
עד בוא המפץ הזה
של אבל עמק, זועק.

קרב

החזית בחזית ביתי
איך שכן לפולש הפך?
מתפלש בדם ששפך
תחזית: בקרוב מותי

כשחזיתי במות קרובי
שזעק נקמה רמה
לאויב אשיב מלחמה
עד אשר ישפכו קרבי

אמהות מספרות

אמהות מספרות על בנים בחזית
מתראינות מעל גלי האתר

אתה שם ואני
שומרת אותך בסוד
כמו הריון חדש
פוחדת להפיל

"אני מתכסה בשמיכה ששלחת"
אתה אומר בשיחה חטופה
מחזיר לי חיוך ראשון.

אשה לא צעירה
נושאת ברחמה לוחם ושמיכה
ממתינה לסוף המלחמה

לאופיר

ידיים ארוכות

את לא שואלת שאלות
כאלו את יודעת -
לאיש אין עוד תשובות.

אני עושה מה שאפשר
כדי שאת לא תשמעי,
כדי שאת לא תראי.

אבל בסוף
אני יודעת -

ידי אינן כה ארוכות
ולא אוכל להחזיקך קרובה אלי תמיד
ורחוקה מהנזעות.

מחבואים

אני מכבה את הטלויזיה.
משתיקה את הניד.
יושבת לצדך.
נותנת לך יד.

את מביטה בי במבט
שעדין לא מבין.
מבט שבו העינים עדין צוחקות.

אנחנו מתחבאות ביחד
מתחת לשמיכות.

את מחכה שנתגלה
ואז נצעק ביחד לתופס.

אני מחכה
שיקרה פה נס.

*

אני סוגרת את האור
ומגיפה את התריסים.
נכנסת למטה
ומתעטפת בסדינים.
כשהשמיכה מעל הראש
איני רואה דבר.
אני לוחשת בשקט:
כלום לא נלמד מן העבר.

במנהרות

מר חשוון, מר

בדרך חֲבוּז, בנתיבי התחבורה השועטת,
 אין ולו אדם אֶחָד, אין ולו אדם אֶחָד, ולמרות
 זאת, בזווית העין – מִזֶּהָה אִמָּא דוּחֶפֶת עֲגֵלַת יְלָדִים.
 ראש ג'ינג'י קטנטן מבצבץ מתוכה, או אולי
 רק המינתי? וכל ראשי הילדים הנראים
 ושאינם נראים סביבי עכשו ג'ינג'ים?

ומלמלתי "ג'ינג'ים", ולאט ובלחש חזרתי
 "ג'ינג'ים", ושָׁבָה אֵלַי שִׁירַת יְלֵדוֹתַי,
 גָּאוּ בְכִיּוֹתַי: "אִמָּא אוֹמֶרֶת תָּמִיד: מִחֲמַדַּי,
 לִילְדֵי רֵאשִׁי-זֶהָב,
 ראש־זֶהָב לִילְדֵי..."

לילה ובקר ולילה,
 ויד מלטפת ראשך
 ובחלומה, דוד המלך
 ובחלומי ג'ינג'י.

'ג'ינג'י' מאת מרים ילן שטקליס
 (מתוך "בחלומי" 1963, הוצאת "רביר" תל אביב)

הסתו שלא היָה. החצבים שנשכחו, האור
 המתרכך לא נחגג. שעות החשכה היו לימים
 נקשים וסמיכות העננים נעלמה. מבטינו
 דוויים ושפופין היו אל אדמה חסרה.

בלילה, או אולי היה זה יום? עמק באפלה
 נזכרתי בליב רוכמן, בעמוד הפותח את יומנו,
 מתוך לב לבה של המאפליה, במסתור, בעמידה
 בין קירות, בדממה נסתר מהגרמנים, כך כתב:
 "... עד שמצאתי לבסוף על המחצה למעלה עגול
 קטנטן בהיר... האור הקטן...
 ברפת שלום מן השמש הוא.
 חשתי עצמי מאשר – אין אנו בודדים כל כך.
 השמש פוקדת אותנו במקצת".

ואין צופה בסתונית היורה המתקרב ובא
 מתקרב ובא, המבול כבר שטף.
 האם גם אותנו השמש תפקד במקצת?

* "ברמיך חיי", לייב רוכמן, יומן 1943-1944
 תרגם מייריש: חנוך קלעי

וריאציות חיים תחת חופת הפרידה הקרבה

*

אחרי הקרב בבארי סמסת: "אמא שלא תפל רוחך",
 והוספת: "ישראל תנצח, יקח זמן אבל תנצח".
 איד נבכתי, כמה נחלשתי. אנחנו שספרנו לכם
 על כפור, ותש"ח, על המשפחה מפינסק.

*

"ידיית ממ", יחפים, הכל נשרף, הכל נשרף".

*

"... ויש לך קצת זמן לעצמה?" שאלתי,
 "שמעתי איזה שיר" ענית והוספת "גולדברג".
 שאינו שיר. ושתקתי על כל היפי, על גלן גולד
 מנגן באה, עדין בלב, עדין חי, עדין מביט בנגן

בדק שבדקים אפשרות של

לא ולא

לא, את לא זוכרת את שם בתך גם לא את שמך
את זוכרת אבל, איך הקערה שוב התהפכה
בצריף ההוא

ש'מרות הכל דמית אותו לארמון
כש'הרת על מכות הזינגר המעטרת זהב
אותה קנה לך אהובך בשוק של יפו
כש'ירד לעת ערב מהפגומים כטפסן
לאחר שהלביש בשלמת בטון את ארלזורוב ואת נוה שאנן

ואת דהרת עליה
והלבשת בלבן וברודרי
את מטת הסוכנות, את ארגז הקרחה, והש'לחן,
ואפלו את כסא העץ הקטן לילד שטרם נולד.

כשהשעון מתקתק כבר אל סוף ימיו
ועיניך הלאות נרקמות בתך אפל ונסתר
התהפכה עלינו שוב אמי
הקערה היא בשלישית
פוליטיקאים שלפו מן המותן באגב
את השבועות ההוא שלך
והצדיקו בשמו בדמעות תנין מלחמת אחים.

ואויה לי אמי
אתמול זה הפה ברביעית
לא לא, לא מדבר הפעם בקערה
אלא בים ענק וסערה שאת כל עולמנו הפכה
תינוקות נשחטו, נערוות נאנסו, טף וזקן נחטפו
באין שמים וגג

ואת יושבת לך בדירה הקטנה ברחוב דויד אלעזר
צופה בטלוויזיה במראות הדמים
ממרחק של מלאך

עכשו זה לגמרי שלי,
זאת כבר לא המשמרת שלך.

אסופי ארצי

הגר השליכה את ילדה
רק פעם אחת
תחת אחד השיחים
תועה במדבר באר שבע.

ארצי,
מיום שהפרתי
חמוקי נפיה
בוהה לה מנגד
הרחק כמטחוי קשת
מגומות שיחים רועדים
לתוכם משליכה כל אסופיה
פעם אחר פעם
מאבקי דרך מות
על האין
ממתינים מרמים למלאך
שיגה בעיניהם
שישק לשפתותיהם
מפי חמת מים חיים.

המלאך ישן בעליותיו
שקרה לו במרומים
קם כל בקר פלביא
מתנשא בארי
ולא יעלה עדי-ערב
על משכבו
עד יאכל טרף
כל אסופי ארצי
הממתינים לו מרמים
ודם נעוריהם ישטה.

במעלות העשור התשיעי לחיי
אבקש חיים לנכדי ולניני
בארצי המדממת ממלחמה למלחמה.

היוצאים מהתיבה

רשימת היוצאים מהתבה נותרה אלה
שמצביעים על עצמם ואומרים:
"אנו יוצאי התבה
ולא פאותם אלה
שיציאת חיייהם היחידה היא מגוף אמם.

הדלתות

מדוע רבות הדלתות יותר
מכל הפתחים המכרים לעינינו,
אולי ישנם פתוחים רבים נוספים
שטרם בקשו להם דלת?

ושמא בגלל חלשת הדלת בביתנו
אשר אינה מוכנה להתחייב
על המשך נאמנותה לפתח
אל מול הרוחות המפתות מפנים ומחוץ.

מדוע כה רבות הדלתות בעירנו
עד שמספרן סוגר על האור:
שבליעדיהן לא יוכל האדם להרגיע
את כבושי החדרים של יצרו.

אנו המבוליים של עולמכם
שנעים על האדמה הזאת שכורים מדעת נח,
אנו מקומן הקבוע של דלתות העולם והעיר
שגם בנית מגדל או שפה בחללם
לא תסלק מנפשם את הפתח."

נעקר

עד שרגלי אדם נעקרות ממקומן
הוא יכול לומר דברים מסוימים
שעליהם לא יוכל לחזור
במקום החדש שאליה יבוא.

אפלו רגליו החפשויות הן שהובילוהו לשם
ועקרו נשארו בו גם בסלוק הזה -
כמו שפתו, מנוחתו וקווי ידיו -
בכל זאת נאסר עליו בזאת המשך תפלתו.

אכן תקונו ישובו אליו לבקש את שלומו,
שאין נפשו של אדם מואסת בו לחלוטין
רק משום שרגליו נעקרו ממקומן
והוא פנה לרעשים זרים.

בג'בל מוסא

לפני שיחלוף הסתיו

הוא מנח שוקט
 תמה על זעקות השבר
 למרגלותיו
 לא נסדק מעולם
 נושא תפלה לימים אחרים.

מלים נכחדות בטרם נבראות
 אותיות נשחטות בטרם נאספות למלים
 לשון מדממת חונקת
 אין יוצא אין בא
 שתוק

כל הלילה הזמבורות זועקות
 כל הלילה הרגלים מטפסות
 כמהות לשוב אל ההר, אל הבית.
 כל הלילה הנפש תוהה על מקומה הנכון.

אספלט זועק על השחיטה
 חרוץ ספח דם-נשמה
 סדוק פצוע
 כורע
 תחת על הכליה

בפסגת ההר אני מבינה מדוע בושש משה לרדת.

בצדי דרכים פגרוגרות צמוקות
 שלדי מתכת מתפלשים בפיוח לבן
 רכבים כרותים זועקים לחלל
 ואיה האנשים
 איה בני האדם

בימי החורבן, יולי 2023

וכשיפסק הכל
 והקולות ידמו
 ישארו רק קוים
 אנוכיים - אפקיים
 משרטטים מסגרת
 לתהו

מוטלים תלושים מנפשם
 בדירותם חבוקה באספלט החם
 מבטם בוהה-עירם-ערוף
 נשמתי הכפותה מתגולגלת שם
 מבטי הקרוש

ואם מחר
 לפני שיחלף הסתו
 ינבט נצן מסדקי האספלט
 ואז מחר דמעה חמה תלחך את תקנות המחר
 לפני שיחלף הסתו

יצחק והשה

כְּכַר שָׁנִים רַבּוֹת שִׁצְחַק וְהָשָׂה
מִשְׁחָקִים יַחַד בְּשֶׁדָּה רַחֵב יָדַיִם,
כְּשֶׁאָחַת לְזָמַן מָה רֵץ אֲלֵיהֶם מִתְנַשֵּׁף וּטְרוּף עֵינָיִם
אֲבָרְהָם, תּוֹפֵס בְּשֵׁתֵי יָדָיו הָאֵיתָנוֹת בְּכַנּוֹ יַחֲדָיו
וְגוֹרֵר אוֹתוֹ לְהַר מוֹרְיָה.
אֲלֵא שֶׁהַפַּעַם הָשָׂה, שְׁבִינְתַיִם לָמַד הֵיטֵב
אֶת כָּל מִשְׁחָקֵי אֲדוֹנָיו,
מֵאִס בְּמָה שִׁיעַד לוֹ
וְנִשְׂאָר נְטוּעַ בְּמִקְוָמוֹ.

גלעד שמילוביץ'

בתשובה לשאלה - מה זה להיות מורה

מוקדש לכל צוותי החינוך בים המלח ובצפון
השותפים למסע חינוכי מים אל ים

לְכֹל מוֹרֵה יֵשׁ יָם שֶׁנִּתֵּן לוֹ אֱלֹהִיו
לְכֹל מוֹרֵה יֵשׁ אֵי שֶׁנִּתְּנָה לָהּ אִמָּא אֲדָמָה
לְכֹל תַּלְמִיד וְתַלְמִידָה יֵשׁ פַּעֲמוֹן כְּדֵי לְרוֹץ
כָּל בִּקְרָה מֵהַכֶּתֶה הַבֵּיתָה וּבְחִזְזָה
לְכֹל מוֹרֵה עֵינָיִם בְּגַב וְלִוַח מְזֻלוֹת שֶׁנִּמְחָק כָּל שְׂעָה
לְכֹל פֶּתָה מִפֶּה שֶׁל כּוֹכְבִים שֶׁנִּפְרָשֶׁת כְּגַלִּיל אֶל בַּד כַּחַל עַל שְׂפַת הָאֲסִפְלֹט
כְּשֶׁנִּפְרָשׁ אֶת סֶדֶיִן הַצִּיּוֹנִיִּם אוֹ נַחְתָּם אֶת תְּעוּדַת הַשְּׁלִישׁ
נִגְלָה שֶׁבְּכֻלָּנוּ נִמְתַּח כָּל בִּקְרָה
מִשְׁעַר הַכְּנִיסָה עַד שְׂפַת הַבְּרִזָּה אוֹ סִפְל הַקֶּפֶה הַמַּהְבִּיל
שֶׁעוֹן הַחוּל שֶׁמִּתְחִיל בְּבְרִיקַת נּוֹכְחוֹת וּמִסְתִּים בְּפִתְקֵי קִטָּן
שֶׁל נַחַת אוֹ שִׁיר; זְכָרוֹנוֹת מְקַפְּלִים בְּזָמַן
מְרַגֵּעַ קֵט
שֶׁל הַלְדָּת

ליאור וינשטיין

*

איך רואים כשמצלם מתנשם בקצה חדר
איך רואים את עורך מתכסה רעלה
איך יודעים שהזמן איננו רק תדר

ומתי כל גופך התמצק כדי הלה
ומאיפה שומעים רעמים מכל עבר
ומדוע הפסקת לקרא לי שירה?

ואיך זה שכל המלים שכתבת
בלולות וטמירות, נטולות מטרה

תרגיל בפוסט מודרניזם

לקרא לה בשם, לתת בה סימן.
לתן לה ללכת ולא לומר דבר.

לקרא לה בשם ולא לומר דבר.
לתת בה סימן ולא לומר דבר.

איך יודעים שצילם כבר אינו עם העדר?
כשרואים מלפנים את זגוגית המבט.

*

לתן לה ללכת ואז לקרא לה בשם.
לא לומר דבר ואז לקרא לה בשם.

לקרא לה בשם ואז לקרא לה בשם.
לתת בה סימן ואז לתת לסימן סימן.

לא לומר דבר ואז לא לומר דבר.

האור משתפך משולי המרפסת
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
טלויזיה רוקעת וגברים צועקים
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
תרגים מתחלפים ולומדים את העור
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
הקיר מתקשה מהקור של אתמול
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
עצין מתיבש ומשיר עלותו
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
גופך מסרב לגופך כבר לישן
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
קפלים ושערות מתערים כעבר
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
שרירים נקפצים והדם נהרף
ואתה מאבד נקדת אחיזה.
וזה כבר קורה. באמת ממש קורה.
ואתה מאבד נקדת אחיזה.

בְּכֹל דּוֹר וְדוֹר מֵתָם הַמְּלַחֲמָה הַהִיא
אֲצֵל יְהוּדִים בְּתוֹךְ תּוֹכֶם הַשָּׁנָה הַיָּא 1938 -
הַכֹּל עוֹד יְכוּל לְהִתְהַפֵּךְ עֲלֶיךָ לְרַעָה.

בֵּין אִם בְּמִדְיָנָה יְהוּדִית אֵיתְנָה לְכַאוּרָה
אוּ בִּנְכַר בְּאַרְץ גְּזֵרָה אוּ בְּרַכָּה,

בֵּין אִם יַחֲיוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּקֹדֶשׁ אוּ בְּכַחֲשׁ,
בֵּין אִם יִהְיֶה אוּ לֹא יִהְיֶה
מִי שְׂיֵאמֶר אַחֲרֵיהֶם קֹדֶשׁ בְּלַחֲשׁ.

פורענות

בְּיָמִים אֲפָרִים וְצַחֲיָחִים כְּאַלְהָה,
הַמְּנַשְׁלִים מִכְבוֹד לְזוּלַת אוּ עֲנוּהָ,
עַל אֲנָשֵׁי דְעָה לְעוֹרֵר בְּפִרְיֹת מַחֲשָׁבָה,
לְחַמֵּק מִגְּבוּלוֹת הָאָנִי,
אִף שְׂאִין לוֹ שְׁעוֹר,
אִף שְׂאִינוֹ נִתֵּן לְגִנְבָה,
לְהַבְחִין בֵּין טַפַּל לְעַקָּה, בֵּין קֹדֶשׁ לְחַל,
לְהַזְהִיר מִמָּה שְׁנַחֲזָה לְוִדְאֵי
וְאִינוֹ אֶלָּא סֶפֶק גְּדוֹל.

עֲלֵיהֶם לְזַעַק זַעֲקָה גְּדוֹלָה וּמְרָה
פֶּן יִנְתַּק בֵּינֵינוּ הַתְּפֹר הַפְּשׁוּט.

לְבַל נָשׁוּב
וְנוֹלֵךְ שׁוֹלֵל,
אֵלֵי פֶרְעֹנֹת.

יְהוּדִים בְּתוֹךְ תּוֹכֶם יוֹדְעִים,
כִּי הָעוֹלָם יְכוּל פִּתְאוֹם לְהִתְנַפֵּל עֲלֶיךָ,
לְטָרֵף מִמֶּךָ שְׂאֲרִית צֵלֶם אָנוּשׁ,
עַל כֹּל יְהוּדֵי נְגִזֹר לְהִיּוֹת מוֹכֵן, לְחַשֵּׁשׁ.

בואו של משיח השקר

הִיָּה זֶה יוֹם חַל פְּשׁוּט, מְנוּן,
יוֹם לְלֹא פֶרַח אוּ חֶסֶד לְמִשְׁעָן.

חֶלֶק מִהַנְּדָרִים הוֹפְרוּ בְּמִכּוֹן
הַשְּׂאָר הַתְּפוּגְגוֹ אוּ דְהוּ בְּאַפְר הַזְּמַן,
עוֹד יוֹם בוּ אֲנָשִׁים מוֹבְלִים אֶל הַשְּׂתִיקָה הַגְּדוֹלָה
כְּפִי שְׁהִיוּ מֵאֵז וּמִתְמִידָה,
עֲדִין מְסֻרְבֵי חֲנִינָה.
מִהֵימִים חֶסְרֵי הַלֵּב
בְּהֶם הָאָדָם נַעֲנָה לְכֹל סֵאת נַחְמָה הַמַּצְעֵת לוֹ.

אַחֲרוֹנֵי הָעֲלִים כְּבָר נִשְׂרוּ מִהַעֲצִים
הַעֵת נוֹחָה הֵיָתָה לְמִשְׁיָחִים חֲדָשִׁים.

עפרה שלו

אדמה

תראו אתכם, מסמרי אדם
ננעצים בבשר האדמה.

למה אתם מתעקשים
להקזיז אדם באדם?

החרב המתהפכת

הימים נוהרים, נוהמים, נערמים
זה על גבי זה,
הריסות של המקום
והשעה הלא יפה.

בזנב מרוץ החיים נטרפו הקלפים.
כמה שעטנו
לצדד לצבור לאגר
לא ידענו שבע, ולא נודע
כי בא אל קרבנו.

כאדוני הארץ פרענו
ונותרנו פעורי פה,
פעורי זמן ודעת,
כמו קטפנו את כל
התפוחים מהעץ.

להט החרב המתהפכת
נשלפה, סוככת
על דרך עץ החיים.

והאדמה נשחתת,

נשמטת מבארות החלום.

חרמש הירח ננעץ בקרביה
איז קו שמים או פנפי מלאכים,
רק שמש בגבעון דום
זבת דם
לא חלב
לא דבש.

צילום ישן

אני פותחת ספר ומוצאת בו צלום
ילדות של שלשה אחים מחפשים.
גמד מתוק, נערה הודית ונסיך אפגני.

גם היום בארוחה המשפחתית
אנחנו מחפשים -

הגמד לגנרל ששלח את בנו לאחז בחרב
הנערה ההודית לסרת הרגשות
והנסיך האפגני מתננדר על פתח פלסטיק.

קדרת הפוליטיקה
מנחת על שלחן ערוך,
סבינים מימין מזלגות משמאל
לא היינו ערוכים לזה.

מסיבת טבע

7 באוקטובר 2023

אל תשלח ירך (הוראות הפעלה בעת מלחמה)

פורטנייט

לְדִים מְשַׁחֲקִים
מְשַׁחֲקֵי מִלְחָמָה
בְּמִמָּ"ד.
אָסוּר לָהֶם
לְצַאֵת.

לְקוּם בְּבִקְרָה, לֹא לְהִסְתַּכֵּל עַל שׁוּם הוֹרְעָה,
לְהִתְיָשֵׁב בְּסִלּוֹן אוֹ בְּחוּץ וְלִנְשֵׁם לְאֵט -
שְׁלוֹשׁ נְשִׁימוֹת עֲמֻקּוֹת לְפָחוֹת.
לְהִזְכֵּר בְּמִשְׁפָּטִים מִיִּטִּיבִים.
לְהִקְפִּיד עַדִּין לֹא לְשַׁלַּח יָד
אֶל כָּל הַרְשָׁתוֹת הַלוֹכְדוֹת -
הַרְךְ הַזִּימִים
לְהַרְגִישׁ
מִיָּם.

רְקֹדְנוּ בְּמִסְבָּה
וְאִז עֲלֵה
הַשְׁחַר וְאִתּוֹ
כָּל מָה שְׁעִבְרָתִי
בְּשֵׁרוֹת בְּלִבְנוֹן וּבְעֻזָּה.
חֲשַׁבְתִּי שְׁזָה נְהַרְרָה,
שְׁסוּף סוּף אֶצֵּא מִזָּה.
וְאִז זֶה הַפֶּד
לְמִצִּיאוֹת.

לא הייתי בלבנון

לא הייתי בלבנון אבל ברמב"ם, בר"מ 2, בבית חולים 10, בצפת, בתל השומר, בסורוקה, בהדסה, בשערי צדק ובבית לוינשטיין הייתי. ובטח בעוד - לא זוכרת כרגע. אה, כן - במחסן החפצים של היחידה להנצחת החיל, אחרי אסון המסוקים.

לא הייתי בלבנון אבל הייתי בבתי העלמין בכל הארץ מיטבתה ועד משגב-עם, בלויית צבאיות ואחרות, אזכרות שלושים, שנה כלומר אחד-עשר חדשים, שנתיים, שלוש, ארבע-עשרה, עשרים. (וגם אחרי הרבה הרבה שנים). ושמעתי לא מעט מטחי יריות כבוד וחזנים מסלסלים וכוכים - כל אחד בסגנון שלו - באל מלא רחמים.

לא הייתי בלבנון אבל ראיתי מקרוב עינים אבודות, וקמטים נחרשים בפנים של הורים, אהיות ואחים, לפעמים חברות.

לא הייתי בלבנון אבל ראיתי כל מיני צורות של אבל - ראיתי חגיגת יום הולדת עם כל החברים, חלצת מדים מנחת על קבר אחרי שהסנפה, שריטות זבות דם על הפנים לקול מקוננים, שתקה רועמת באמהרית שנמשכה שבועה ימים.

לא הייתי בלבנון אבל לבנון היתה בי.

רותי לביא

"ביום שהחיים הפכו למשהו,
שהעולם לא יכול לתקן..." *

עֲכָשׁוּ
כְּשֶׁאֲנִי זֹכֶרֶת,
אֲנִי יְכוּלָה לְקַחַת אֶת הַסִּכִּין (שְׁחִכְתָּה זְמַן כֹּה רַב).
לְחַתֵּךְ.

עֲכָשׁוּ אֲנִי יְכוּלָה
לְהַרְגִישׁ אֶת הַכָּאֵב,
לְצַרְחַת אֶת הַצְּעָקָה (שְׁחִכְתָּה זְמַן כֹּה רַב).
לְבָכוֹת.

לְבָכוֹת.
לְחִכּוֹת,
שְׁמִישֵׁהי תִשְׁמַע, תְּבוּאָה, תִּנְגַב אֶת הַדְּמָעוֹת, תִּקַּח עַל הַיָּדַיִם, תִּגִּיד:
שִׁשְׁשִׁשְׁשִׁשׁ,
הַכֵּל בְּסִדֵּר,
אֲנִי כָאֵן.

* סו מונק קיד, "המצאת הכנפיים"

כמו אבן

נִצְמָדֶת לְקַרְקַע בְּכֹל כּוֹחָהּ
וַיֵּשׁ לָהּ הוֹפְכִין
וַיֵּשׁ בָּהּ שׁוֹפְכִין וַיֵּשׁ בָּהּ קוֹלְחִין
וְהֵם בָּאִים וְהֵם הוֹלְכִים
וְהֵם הוֹפְכִים בָּהּ וְהוֹפְכִים
לְלֹא הַרְף וּבְלִי הַפּוּגָה
וְהַכּוֹסִשְׁלָאִמְאִשְׁלָהֶם כְּכַר מְזֻמָּן מֵת אוֹ אוֹלֵי לֹא הָיָה
וַאֲיֵן רוּחַ אֱלֹהִים.

רַק הַחֲרִיב הַמְתַּהַפֶּכֶת
חֹתְכֶת.

מה שלפני נשאר

חדרי הלב

לפני - רעיתי את הכבש הששה עשר
 ואדון שוקו בא לבקר אותי בשדה
 אחרי - היאוש חדל להיות נוח
 וזהיתי לרגע את פני אמי בחדר
 לפני - רחפתי על גב יונתי
 פרושת הכנפים ובפיה בשורה
 אחרי - נפלה הבשורה מפיה
 ושתינו, טרוטות עינים, מחפשות אותה.
 לפני - קשטה אותי אמי בסרט צהב
 ומרחה לק על צפרני.
 מבשמות רקדנו שתינו
 במרכז חדר-ילדותי
 אחרי - היה שקט מביס
 ולאחריו צנחת הלככות
 הרעימה שמים
 שלא נצפו בהם עננים
 וגשמי זעף צולפים וצולפים
 ועיני אמי היו אתי
 אבל היונה

כבר לא

הלב נמקד תחת
 משקל האין
 טובע במצולות שחרות מבעבעות
 של הריק
 בכל פעם מחדש מתגלות עבודות
 המות.
 רגע אחד הוא מחפש בבהלה
 בכל חדריו החלולים
 ואז נזכר

מבט מהרחוב על הבית הסוגר

התרים סגור ואטום
 לבר מהשליבים השבורים.
 חרבים לאפלה, אני מדמינת
 את הפרסה הריקה
 המאפרה הנקיה
 אותנו, נודדים בחדרים החלולים
 מסלקים אותם לאט,
 ערמות חדלון הולכות ומתפוגגות
 מפנות לעד,
 מעלימות ראיות
 לעשן גבורים המתמר ומותיר שוכלו
 לסימני חיים אחרונים,
 דפק הבית שהלך והואט
 ונדם

*

סְעָרָה דְרָסָה שְׂדָה שְׁעוֹרָה
 רִסְסָה רִיסי שְׁעוֹרִים בְּשׁוֹרְפֵת הָרִס
 רוֹמְסֵת וְשׁוֹרְטֵת בְּשׁוֹר הֶרְגָבִים פְּרִשָּׁה וְיִסְרָה
 הַכִּישָׁה שְׂטַח הַטְרָשִׁים בְּשָׁנֵי חֶשֶׁד וְאָרֶס
 עֶשֶׂן וְאֵשׁ פּוֹשְׁטִים לְתֵלֵשׁ לְלוֹשׁ בְּלִשׁוֹן חוֹדְרֵת
 רְעִי רְצִים וּמְתוֹרֵצִים לְהַצְלִיחַ לְהַצִּיל צֵלוֹ שֶׁל גִּבְעוֹל
 מְתַעַלְף עֵת מְתַלְקַחַת מוֹלוֹ לְהִבָּה מִשְׁתַּלְהַבֵּת בּוֹחֶרֶת
 לְהַצִּיט מִנְצַחַת כְּלוֹחֶמֶת הַדְּלָקָה מְלַקֶּקֶת חֶלְקֵתִי קוֹל
 גַּחְלִים לוֹעָגוֹת לְגוֹרְלִי לְרַגְלִי גִלְגְלוֹ מְגַלָּה בּוֹעֶרֶת

2014

*

אנדר אלדן, בן מאה, חבר קיבוץ בארי
 מ-1960, חולץ ללא פגע מהטבח
 ב-07.10.2023. השירים לעיל נרפסו
 אצלנו במהלך השנים והם מקבלים
 עכשיו משמעות חדשה מצמררת.

הַלֵךְ לְמַלְחָמָה עַל לֶחֶם מִים וְחֵלוֹם
 לְקַח חֶלְקוֹ חֶלֶק לְהַחְלִיק לְהַקְלִיד
 חָגָה חָגִי הֶגְהָ הוֹגָה הֶגִיגִי גָחָה לְכָלֵם

לְיוֹם מְלִיּוֹן כְּלִיּוֹן לְיוֹן לְכֹן לְאֵן לְגוֹן לְדַרְבֵּן
 בְּדִיר הַנְדִיר נְזִיר מְחֹזֵר לְחֹרֵז מְזוֹר
 בְּמֹזְרַח רוֹזֵן מְזָרֵם הִזֵּן מְאֹזֵן אִזֵּן סִבֵּן
 בְּזִיל הַזוֹל זְלִזֵל אוֹזֵל הַפוֹזֵל בְּפִנָּה אוֹרוֹ

חֲזָה בְּחֻזָּה הַזוּיָה רְזָה גְזֹרְתָה מְזֹדְקֶרֶת
 עַל הַקְרַח הַקּוֹדֵחַ קְדַחַת קוֹדְרֵת קְדָה
 וּבְכַדָּה תִירוֹשׁ יוֹרֵשׁ הָרֵאֵשׁ אֵשׁ בּוֹעֶרֶת
 וְעֶשֶׂן בְּמַקְטָרֵת הַמְסַפְרֵת כְּפִירָה אֶפְרָה

עֲתָה אֶתָּה אֶתָּה וּמוֹתָה זְהוּתָה מִי בְתָה
 חוּג חוּגְגָ גַח נְגַח הַשׁוֹר הַחוֹרֵשׁ חָרֵשׁ חֶרְשׁוֹתוֹ
 שׁוֹתָה שְׁקַט בְּשִׁתִּיקָה מְלַקֶּקֶת לְחִי לַח לֶךְ נְטָה
 עֲטוּ בְכַתִּיבְתוּ תוֹ לְטוֹב טוֹבֵעַ בְּשׁוֹבֵעַ רַב שׁוֹרוֹת

2019

גם חרבות ברזל לא

חדר מדרגות, צילום: מערכת עתון 77

בשבעה באוקטובר היה בוקר אצלנו ובמקומות אחרים הלילה לא תם. אזעקות פולחות ועל מה? בתחילה לא יוצאים מהדירה ואחר כך אל המקלט ונעצרים בחדר המדרגות. קומה ארבע. חטיפים לילדים, מים, מחצלת. יושבים ומתפזרים הלאה. זה ייגמר. זה לא נגמר. אצלנו לא שומעים חדשות בכלל אבל רגע, נחל עוז, נתיבות, אופקים, בארי, שדרות, ניר עוז, רעים. עשרות מתים, עשרות נחטפים. והודעה, האם כולם בסדר? וכולם בסדר. כאן. שם לא. אנחנו עוד נדע אט אט מה קורה ואיפה. משפחות מתעוררות אל הווה החדש. רשתות חברתיות מתעוררות אל בוקר לא נודע. צבאות, ממשלות, עומדים במבוכה. גיבורים נעשים ברגעים אלו, נעשים וחלקם מתכלים בהיעשם. תמונה והודעה - היכן בני? היכן בתי? היכן אחי ואחותי היכן? מי מנותקים, מי נצורים בבתים, מי נצורים בחדר האוכל של הקיבוץ, מי שוכבים על הארץ ליד רעים מדממים ולא יקומו, מי נלקחו אל הרצועה, מי נלקחו אל ארץ אחרת לא נודעת, מי אל עיר צפופה, מי אל עתיד לא קיים. תינוקות הושלכו לצד הדרך. ותמונת הניצחון, דחפור דוחף גדר גבול. מעצמה נפוצה מעצמה. והיכן ראש ממשלתנו? איננו, לא אומר מילה שעות. היכן הוא? לא אומר מילה שעות? היכן המנהיג? אין. וממשיכות הודעות. היכן בתי, היכן בני, היכן אחי ואחותי ואמי וסבתי ומסתבר שגם אותה לקחו אל הרצועה. תמונות חוזרות מהרצועה, מכשירים ניידים מאותרים ברצועה. הנה בתי על ספת המחבל, אומר אדם. צריך להרוג את כולם, צריך לעשות שלום, צריך לצאת לעסקת שבויים, צריך לשאול את הפרשנים באולפנים, צריך לשלוח כתבת אל הגבול. צריך לשאול את ראש הממשלה, והוא איננו. מלחמה. מים נזלו מן ההרים והארץ רעדה, מלחמה. מן ההרים עלה לנו צל ענקים, מלחמה. והדרכים קפאו כולן, מלחמה. עוד מלחמה. והתמונות נעות על המסך והדרכים קפאו. כולן. עוד מלחמה, ועוד

מבצע, ועוד סבב. והפעם תמונת הניצחון להם. והעשרות למאות, ולא נעצר. ולמחרת עולים שמות. המאות לאלפים. ולא נעצר. את מי אנחנו מכירים, בינתיים, לעת עתה, את מי נכיר מחר. תופת שם, במרחק נסיעה. אנחנו חוצצים בין המציאות לילדים. חברה באה לבת, טלוויזיה לבן. סרטים מצוירים בשפע. לא יודעים. אנחנו לא ידענו אתמול מה שיבוא היום ולא ידענו, לא ידע אף אחד. מאות חדרו מהרצועה אל ניר עוז ונחל עוז וכפר עזה, ושדרות ונתיבות ואופקים ורעים ובארי. בארי עדין נצורה. איך בארי עדין נצורה? אומרים בשיחת הטלפון. הממשלה אשמה. הממשלה מטילה אחריות על מי שהיו לשעבר על מי שעלולים להיות בעתיד. היכן ראש הממשלה? אמר דבר ושתק. היכן הממשלה? הטילו אחריות ושתקו. אני מלא בכעס ומלא בחרדה. שבת היתה ועתה ראשון וזה ברור שחיוזבאללה גם וביהודה ושומרון גם ובתוך ישראל גם. ובינתיים מתנחלים שכנו סוכות מטירידיים יישובים פלסטינים, בחסות הקרבות. בחסות הטבח. כעס וגם חרדה. חרדה וחוסר אונים. אי אפשר לסיים את הכתוב עד שלא יסתיימו הקרבות.

FREE GAZA! משלטון החמאס

אינני שש לכתוב זאת. אני חושש ממה שיעשו לנו וממה שנעשה לאחרים. ובאמת, אולי עצת חכמים "והמשכיל בעת ההיא יידום" היא נכונה. אבל איני יכול. וכך, באופן שטחי למדי, אני מודה, נראית לי כרגע התמונה הגדולה מאז אירועי ה-7 באוקטובר 2023: יש עם קטן נרדף עד חורמה כל ימי קיומו. ויש עם המבקש להתרמות לו ולרשת את מקומו. הראשון הוא עם היהודי, השני הוא העם הפלסטיני. אבל (למרות מוצא משותף) אין כל דמיון בין השניים. הראשון הוא אכן עם קטן בטריטוריה זעירה, ואילו השני הוא חלק מאומה ערבית אדירה, החולשת על עשרות מדינות במזרח התיכון ובצפון אפריקה, והמהווה חלק מאומת האסלאם על מיליארדי מאמיניה על פני הכדור.

מיצג "המיטות הריקות", צילום: מערכת עתון 77

"ארץ כוננות ספיגה"

שיחה שקיים המשורר והעורך נדב הלפרין באתר אינטרנט עם חוקר המקרא ישראל קנוהל ביולי השנה על "ישראל ויהודה אז והיום", הסתיימה בשיר ללא כותרת מאת חיים גורי, שקרא הלפרין. השיר, מתוך ספרו האחרון של גורי אף שרציתי עוד קצת עוד (2015) שמת ב-2018, הוא לא רק שיר יפה אלא שיר שכה מיטיב לתאר את המצב הישראלי המאויים תמיד גם כשאיננו נותנים עליו את הדעת.

חיים גורי

*

אַרְץ שְׁבַעַת הַמִּינִים. אֶרֶץ הַסְּפִינִים.
אַרְץ עֹבְדֵי הָאֱלֹהִים, אֶרֶץ עֲנוּשֵׁי הָאֱלֹהִים
אַרְץ הַחֶבֶל. אֶרֶץ הָאֵבֶל.
אַרְץ הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבֶל.
אַרְץ מַיִם בְּמִשׁוֹרָה. אֶרֶץ קִיץ תְּבַעֲרָה.
"אַרְץ אוֹכֵלֶת יוֹשְׁבֵיהָ" לְפִי הַהִשְׁמָצָה.
"אַרְץ הָאֵבוֹת שֶׁבָּהּ תִּתְגַּשְׁמַנָּה כָּל הַתְּקוּוֹת"
אַרְץ הַמְּשִׁיחַ הַעֹלֵמֵד אוֹ טוֹ טוֹ לְבוֹא.

הפלסטינים קרויים פלסטינים משום שהתיישבו בחבל ארץ הקרוי פלסטין, כשם שהלבנונים קרויים לבנונים משום שהתיישבו בחבל ארץ הקרוי לבנון, הסורים קרויים סורים משום שהתיישבו בסוריה, הירדנים קרויים ירדנים משום שהתיישבו בירדן, וכן הלאה. הכוייתים, הקטארים, הסעודים, החותים ועוד, לפי שיטה שבה הטריטוריה קובעת כביכול את הזהות. אבל באמת כולם הם חלק בלתי נפרד מאומה ערבית אחת, והם חולקים יחד תרבות, שפה, אמונה, מנהגים והיסטוריה, וגם מכנים זה את זה "אחינו הערבים" (כך אמר לאחרונה מלך ירדן כשהצניח ציור רפואי לעזה).

לכן אין סימטריה בין שני העמים. לפלסטינים אחים וקרובי משפחה רבים בעולם. לישראל אין איש מלבדה. הסימטריה הזו שקרית. עלינו מאיימים בהשמדה אותם אי אפשר להשמיד. הסיסמה הנישאת בפי כל בראש כל ההפגנות הפרו-פלסטיניות בעולם "Free Palestine" מוכיחה עד כמה השתרש הנרטיב השקרי הזה. הרי Palestine זו איננה הגדה המערבית, כי אם ישראל, שאותה רוצים "לשחרר" מידי היהודים, כלומר להכחיד. זו מטרתו של החמאס הרצחני, הגזעני, הפשיסטי, אבל לא רק שלו. לכן, מה שדחוף באמת זה Free London Berlin New York מהתודעה החמאסית. וכמובן, אם אפשר, לשחרר ממנה גם את הפלסטינים עצמם. בכל אופן בלי שינוי תודעה זה, ספק אם נוכל אי פעם לחיות כאן יחד.

אַרְץ הָעֲרֵגָה. אַרְץ הַמְרִיכָה הַחֲגוּגָה.
אַרְץ בְּנֵי שָׂרָה וּבְנֵי הָגָר
אַרְץ הַיְשָׁנָה לָהּ בְּכַגְדִּים וּבְנַעֲלִים
אַרְץ כּוֹנְנוֹת סְפִיגָה.

הופמן כותב (בעקבות שיר זה) כי "הארה" היא מצב שבו התודעה משוחררת וריקה. מצב שבו אדם "שוכח את עצמו". אין הוא יודע עוד מה "יש" ומה "אין", מהו "אני" ומהו "אחר", מהם "חיים" ומהו "מוות". לדבריו, מקורה של השקפה זו בפילוסופיה הסינית העתיקה של הטאו שחררה ליפן. היא אינה אומרת לאדם כיצד לחשוב אלא כיצד להיות. אם אתה בא לכפות על העולם עקרונות, אתה מפריע את מהלכם הטבעי. הטאואואיסט מגדיר את הפעולה הנכונה "אפס מעשה" (וו). "אפס מעשה" אינו שב ואל תעשה, אלא מעשה שאין בו התערבות במהלכם הטבעי של האירועים. החכם צ'ואנג טסה אומר: "הולך לאורו של התווה, לאורה של החשכה". הוא אינו כופה הבחנות, אלא משאיר הכל במקומו. זאת היא צלילות הדעת לדעתו (עמ' 44).

האמת היא שביני שירי המוות קשה היה לי למצוא שיר מוות כפשוטו. רבה בהם האירוניה, כמו גם הבנליה וההיתול. כלומר, קשה לכתוב שיר מוות יותר משנדמה. להלן כמה דוגמאות משירי מוות שכתבו נירי זן דווקא ולא משוררים. הצורה היא "טנקה" (חמש שורות ו-17 הברות) ולא "הייקו" הקצרה יותר. התרגום וההערות בשולי השירים הם משל יואל הופמן.

אֲבִיִּשֵׁי סוּטוֹ

כָּל יָמֵי מַרְקָתִי אֶת חֲרָבִי
וְעֵתָהּ, מוֹל פְּנֵי הַמּוֹת, אֲנִי
שׁוֹלֵף אֹתָהּ וְהֵנָּה - שְׁבוּר הַלֵּהָב
אֲבוּי! (עמ' 64)

מת בשנת 1568 בן שמונים ותשע.

דוּוּי

בְּשֵׁשׁ וְחֲמִשִּׁים שְׁנוֹתֵי
לֹא הִתְרַחֵשׁוּ כָּל נַפְלָאוֹת
אֶל הַבּוֹדְהוֹת וְאֲבוֹת הַדָּת
אֵינִי בְּלִבִּי כָּל שְׁאֵלוֹת
וְאִם אֹמֵר "זֶה הַיּוֹם זֶה הַשָּׁעָה -
מִסְתַּלֵּק אֲנִי מִן הָעוֹלָם"
אֵינִי בְּכֶךְ דְּבָר, הֲלֹא יוֹם יוֹם
עוֹלָה שְׁמֶשׁ בְּמִזְרַח (עמ' 72)

מת בשנת 1256 בן חמישים ושש.

יוֹסוֹ סוּאֵי

כֶּךְ
עַל עֲרֵשׁ מוֹת כֶּךְ
זֶה אֲשֶׁר עֵינַיִם לוֹ - רָאָה
כֶּךְ! כֶּךְ!
וְשׁוֹב כֶּךְ! כֶּךְ! (עמ' 78)

מת בשנת 1458 בן שמונים ושלוש.

וכך התנפלו עלינו פתע ב-7 באוקטובר 2023 כאשר למרות "כוונות הספיגה" התמידית לא היינו מוכנים. כי באמת אולי אי אפשר לחיות את כל החיים ב"כוונות ספיגה", אבל ברגע ששכחנו לרגע, קמו עלינו באחת אויבינו.

פרידה מהופמן לאחר מותו

בשעתו, לפני כארבעים שנה, כשראו אור ספריו הראשונים של יואל הופמן (1937-2023), ספר יוסף, ברנהרד, גוטפרשה, כריסטוס והדגים ואחרים, מודפסים על צד אחד של הדף ומנוקדים, לא הבינתי אותם ולא "התחברתי" אליהם כפי שנהוג לומר במקרים כאלה. היום, לאחר מותו, ברור לי שעלי לקרוא אותם שוב. אולי אבין מה שנעלם מבינתי.

בינתיים, שכתתי לייץ בספרו אומרי שיר על סף המוות (1983). אנתולוגיה שבחר ותרגם מיפנית והוסיף לה מבוא. הופמן היה בעל תואר שלישי מאוניברסיטת קיוטו ושימש פרופסור לפילוסופיות המזרח הרחוק באוניברסיטת חיפה. אין ספק שיש קשר בין צורות השיר היפני ("טנקה" ו"הייקו") לבין כתיבתו של הופמן עצמו. השיר היפני הוא קצר, בן תמונה אחת או שתיים, ואובייקטיבי. בשל כך הוא נתפס גם כחידה או כמשל, בדומה לפרוזה של הופמן.

הופמן כותב במבוא כי שירי המוות הם חלק בלתי נפרד מן המורשת הפיוטית של יפן. באנתולוגיה נכללו שירים אשר נכתבו בידי משוררים, נזירים בודהיסטים וגם אנשים ונשים מכל המעמדות במשך כאלף שנה. שירי מוות מסוגים שונים. של גיבורים שנהרגו בקרב, של אוהבים שהתאבדו וכדומה. את לבי לקחו יותר (לא פלא, בגילי) שירי מוות של מי שידעו כי הגיעו לסיום חייהם ונערכו לקראתו.

הופמן כותב כי בזן בודהיזם ניכרת נטייה "ללכת מרצון לקראת המוות". (אם כי הוא מזכיר גם משוררים שאמרו "אני רוצה למות"). הנה דוגמה לשיר כזה מאת משורר בשם הסגווה שומה מסוף המאה השבע-עשרה:

כָּל לַיִל הַכְּפוּר
שְׁכַבְתִּי עַר. לְצִלִּיל פְּעֻמוֹנֵי
בְּקֶר הַצִּטְלִל לְבִי.
חֲלָף חֲלוֹם עוֹלָם הִתְעַתּוּעִים
עוֹלָה עֲמוּד הַשַּׁחַר (עמ' 34)

אפשר לפרש: "ליל הכפור" הוא ליל המוות. עם בוקר, המוות עצמו, הכל מצטלל. חלף עולם התעתועים של העולם הזה. עולה עמוד השחר של עולם הבא.

"כך!" הוא תרגומה של המילה היפנית KATSU ("קצו") שאינה ניתנת לתרגום. זו למעשה צעקה חדה שמשמיעים מורה הזן או תלמידו ברגע של הארה.

פעולות ספרות

שני ספרים יצא לי לקרוא במקביל, נאמנות מאת הרנן דיאז והחינוך הסנטמנטלי מאת גוסטב פלובר, שאני עדיין קורא. שני ספרים המדגימים את הפער התרבותי העצום בין התקופות שבהן נכתבו, המאה ה-19 והמאה ה-21. מחבר נאמנות (מאנגלית: שרון פרמינגר, ידיעות אחרונות 2023) הוא בלי ספק מחבר רב כישרון, אולם חלק הארי של כשרונו מוקדש לא לאמנות הסיפור עצמה, אלא לתחבולות ספרותיות ולפעולות שהיא משקיע כדי שספרו יהיה "מדהים, מפתיע, מבריק", באופן שהביקורת לא תוכל לפסוח עליו. ואמנם הספר זכה להיות מועמד לספר השנה של כתבי עת חשובים כגון הניו יורק, הטיים, האסקווייר ועוד ולפרסומת אדירה גם בארץ. אבל, כמדומני, נותר מועמד בלבד.

למעשה אין שום קשר ממשי בין משפחות ראסק לבוול. הספר הראשון 'ביטחונות' נכתב כיצירה בדיונית בידי סופר בשם הרולד ואנר וראה אור ב-1938. אולם אנדרו בוול ההיסטורי, של 'חיי', ראה בו ספר שנכתב כביכול עליו ועל מילדרד, שבא להשפיל אותם ולהכתים את מפעל חייהם. לכן ספרו של בוול 'חיי' נכתב כדי לסתור את 'ביטחונות' של ואנר ולהראות כיצד הקפיטליזם שלו הוא פטרויטי, חיובי, ותורם לרווחתה של אמריקה ולחיייהם של מיליונים.

לצורך כתיבת ספרו מגייס אנדרו בוול מזכירה צעירה ממוצא איטלקי בשם איידה פרטנצה, שהיא גם עורכת וסופרת, הכותבת את הספר השלישי ברומן 'קורות חיים, זיכרונות', אשר לדעתי הוא היפה ביותר ביצירה זו. ספרה משלב פרקי זיכרונות מחייה ומחיי אביה, מהגר מאיטליה, אנרכיסט ומרקסיסט אדוק וספד דפוס במקצועו. למרבה האירוניה בתו מתקבלת לעבודה במעוז הקפיטליסטי בזכות ציטוט ממרקס שלמד מאביה כי "כסף הוא בעל מהות אלוהית". בסיפורה שתי תקופות. הראשונה בהיותה בת 23 כאשר נשכרה לעבוד אצל בוול, והשנייה כעבור עשרות שנים, לאחר מותם של אנדרו ומילדרד, כאשר ביתם כבר הפך למוזיאון. איידה חוזרת אליו אז כדי לעיין במסמכים ומגלה את החלק הרביעי של הרומן, היומן של מילדרד 'עתיד'. בגילוי זה מתברר לה, לברשתה, עד כמה שיתפה פעולה עם בוול להאדיר את שמו ולהקטין את דמותה של אשתו. לכן בחלק זה היא עושה את ההפך, מאדירה את דמותה ומקטינה את דמותו. מהיומן של מילדרד מתברר שהיא בעצם הדמות הגדולה משניהם. היא הקימה מוסדות תרבות ואמנות ועמדה בקשר עם גדולי המלחינים והאמנים מסטרוויסקי ועד חפץ בתקופתה. יתר על כן בכוח כישוריה המתמטיים גילתה מילדרד שיטה כיצד לאתר ליקויים בבורסה ולעשות מהם רווחי עתק. היא העמידה לרשות אנדרו את השיטה שגילתה והוא ניצל אותה כדי לשלש ולרבע את הונו. כפי שמילדרד כותבת ביומן: "ענייני היה בתהליך, וענייני בתוצאות". מלבד זה מספר היומן על רגעייה האחרונים של מילדרד ועל מותה מסרטן.

בעצם איידה היא הגיבורה האמיתית של הרומן. יורשת שתי מסורות גדולות של המאה העשרים, המרקסיזם מאביה והקפיטליזם מבוול תוך שהיא מגלה נאמנות לשניהם. זו גם המשמעות העמוקה של השם, 'נאמנות' בתור נאמנות כפולה (ואף יותר), כי להיות נאמן לצד אחד בלבד אין בכך גדולה של ממש. איידה מנציחה את אביה ואת מעסיקה בדיוקנאות שאותם היא בוראת כסופרת. בתוך כך היא מנציחה גם את דמות עצמה בתור סופרת פמיניסטית המעצבת את הגברים סביבה וגם כפורצת דרך בדמותה של מילדרד.

המהות הכפולה של נאמנות קיימת גם בשם הספר trust שיש לה גם צד כלכלי וגם צד אישי. למשל בצירופי השמות "קרן-"

למעשה הספר עשוי מארבעה ספרים מאת ארבעה מחברים שונים, שכולם, כמובן, הרנן דיאז. 'ביטחונות' מאת הרולד ואנר, 'חיי' מאת אנדרו בוול, 'קורות חיים, זיכרונות' מאת איידה פרטנצה ו'עתידי' מאת מילדרד בוול. הספר הראשון מספר את חייהם הברודיים בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים של איש הכספים בנג'מין ראסק ושל רעייתו הלן. ראסק עשה את הונו במשברים פיננסיים גדולים, ביניהם המשבר של 1929, כאשר חזה את העתיד וידע כיצד להיערך לקראתו. כך שמכל משבר יצא עשיר יותר. בשל כך היו אף שהאשימו אותו כי חולל את המשבר כדי להתעשר. אשתו הלן, כצפוי, היא פטרונית של אמנויות ושל אמנים. ציירים, סופרים, מוסיקאים וכדומה. אולם במשבר האחרון יוצאת נגד הלן ונגד בעלה דעת קהל המאשימה אותם, כאמור, בגרימת משבר כדי להרוויח ממנו. בני חסותה, האמנים, מתרחקים ממנה. בעקבות זאת היא לוקה במחלות סרטן ועור קשות, נעשית בלתי שפויה ומתה במכון רפואי בשוויץ.

בספר 'חיי' מאת אנדרו בוול מספר המחבר את סיפור משפחתו, מאבי סבו ויליאם, דרך אביו קלרנס ועד אליו. גם סיפור משפחתו הוא סיפור של בעלי הון אמריקאים ממוצא הולנדי גרמני, ניו יורקים בהווה, שעשו את הונם העצום בדרך דומה לבנג'מן ראסק. כלומר, ניצלו משברים פיננסיים כדי לצאת מהם עשירים יותר. אנדרו מקים את ביתו ורוכש את נכסיו סביב סנטרל פרק בניו יורק. אולם יותר מבנג'מין ראסק שהחל את דרכו במסחר של טבק וכותנה עניינו של אנדרו הוא הכסף עצמו. אשתו מילדרד אף היא פטרונית של אמנויות, כמו הלן, ויש לה חלק בהקמת בית האופרה המטרופוליטנית בניו יורק, בית הספר למוסיקה ג'וליארד ועוד. גם היא, כמו הלן, לוקה במחלת הסרטן ומתה בגיל צעיר.

המקום שבו נפגשים הימים

האופק

הַהַרִים הַשְּׁחֵרִים שׁוֹתְקִים.
 לֹא נִגְעוּ בָהֶם שְׁמַיִם,
 לֹא זְמַן,
 לֹא עֲנָנִים.
 הָאֲדָמָה מֵתַכֶּסֶה
 דְּמָמָה דָקָה,
 הַרוּחַ מֵרְחֶפֶת.
 זוּהִי רֵאשִׁיתוֹ שֶׁל הָעוֹלָם,
 זֶהוּ קִצּוֹ.

הָאֶפֶק סוֹעֵר, אֲנַחְנוּ
 דְּחוּקִים, קָרְעִינוּ
 סְפוּגִים הַבְּטָחוֹת, מְקַפִּים.
 אֲחִינוּ נִמְלָטִים.
 אִישׁ לֹא רוֹאֵה.
 גּוֹפְנוּ מֵאֶכֶל לְדָגִים,
 וַיִּלְדִּינוּ זֹעֲקִים.
 הַשׁוֹכֵן בְּמִצְלוֹת,
 אֲרוֹן הַמַּעֲמָקִים –
 הַבֵּט בָּנוּ!
 בְּנֵיהֶּ וּבְנוֹתֶיהֶּ אָנוּ,
 יִלְדֵיהֶּ.
 בְּצֵלָם אֲדוֹנֵיהֶּ,
 רַחֵם,
 רַחֵם,
 רַחֵם!

הברדיון; המוליד ספר שלישי וסופרת שכתבה אותו, שהיא יורשת של שתי מסורות מנוגדות של אביה ושל מעסיקה; ספרה מוליד ספר רביעי, יומן מחלה 'עתידי' של מילדרד בוול, המשקיפה אחורה ברוחב דעתה וכשרונה העסקי מעל כולם.

נראה לי כי בשל המציאות התרבותית והמסחרית של המאה ה-21 הרגיש הרנן דיאז מחויב לתפוס מרובה, וכמאמר הפתגם "תפסת מרובה לא תפסת". לעומת הקונסטרוקציה האדירה שמקים דיאז, מתמקד גוסטב פלובר בפרטים הקטנים של התיאור. רחוב פריזאי, מזג אוויר חורפי, לפני אישה, גברת ארנו, שמושכת אליה את פרדריק בחבלי קסם. ♦

נאמנות" (כלכלית) ו"משרת-אמון" (אישית). נאמנות אופיינית בכלל למפעל הקפיטליסטי הבנוי הן על נאמנות והן על אמון (הן השקעות והן נדבנות בסכומים אדירים). משמעות כפולה יש גם בשמו האנגלי של הספר הראשון הנקרא 'ביטחונות' bonds ושפירושו בעברית הוא גם ערבויות ממוניות וגם קשרי משפחה ודם.

אולם ככלות הכל, וחרף ההנאה הלא מעטה בקריאתו, יש ברומן נאמנות משהו מופרך מעיקרו. זוהי יצירה של פעולות ספרותי הכתובה כפאלינדרום, מהסוף להתחלה (צורה ספרותית שמילדרד שבויה בקסמה וגם כותבת עליה ביומנה): ספר ראשון, בדיוני לגמרי, המוליד ספר שני, ממשי במסגרת

אם השיר מדבר אל לבי

רפי וייכרט משוחח עם פרופ' רחמן חיים

על תרגומיו מן השירה הפרסית

תיכון ממלכתי מוסלמי בדרום העיר, שם הייתי חייב להסתיר את יהדותי. בסיום כיתה ט', כשנגדשה סאת איפוקי לחיות בהסתרה, פעלתי להגר לישראל באמצעות עליית הנוער. חייתי את חיי כנער וכמתבגר בפנימיית עליית הנוער 'אלוני יצחק' כשאני משלב לימודים, עבודה בשדה וקורס קדם צבאי. ההמשך, כמו של רוב צעירי ישראל, כלל שירות צבאי מלא ולימודים אקדמיים. שלושת התארים שלי הם בהנדסת החומרים. לימדתי, חקרתי ובעיקר נהניתי לעסוק במדע ובהנדסת החומרים, כי כך זכיתי בידע שעזר לי להבין את הטבע הסובב אותנו.

ש: בין תרגומיך מהשירה הפרסית הקלאסית בולט בהיקפו הכרך "דיואן העזלים", כמעט שש מאות עמודים של שירי האפן. תוכל לומר בקצרה מה רואים בו משוררים ומתרגמים מרחבי העולם השבים שוב ושוב אל יצירותיו?

ת: כפי שהזכרתי, השירה הפרסית מצטיינת במסרים הכלל אנושיים שבה. מה שמושך ומעניין בשירתם של משוררים כמו האפן הוא החשיפה של השקרים על האלוהים והדת. כל זה רק מהתבוננות חיצונית ופנימית, ללא ידיעת תורת האבולוציה ואופן היווצרות היקום. אפילו בימינו אנו חיים בתקופה של בערות, כשמושגים שקריים ומומצאים כמו אלוהים ודת משמשים כלי לשליטה ולדיכוי של הזולת. לכן, השירה הזאת תהיה אקטואלית כל עוד יש בערות בעניין האלוהים והדת. מצד שני, בשירה הזאת קיים גם רובד פילוסופי של תהייה: מי אנחנו ומה מטרת קיומנו. שאלות פילוסופיות כאלה תמיד יעסיקו את האדם החושב. וכשהדבר מוצג בשירה מלככת, תמיד נעים לקרוא בה ולהתבשם ממנה.

ש: כרך עב כרס נוסף הוא של שירי המשוררת פְּרֻוֹן אַעְתְּסַאמִי שחיה את חייה הקצרים במחצית הראשונה של המאה העשרים. האם היא עד כדי כך חשובה שהקדשת לה את אותו ההיקף של האפן ואף יותר?

ת: פְּרֻוֹן אַעְתְּסַאמִי היתה אישה מיוחדת במינה. אפשר להגיד שהיא אכלה ונשמה שירה. בהיותה מבית אריסטוקרטי, שם נכחה כילדה בפגישות של אינטלקטואלים מבוגרים, דמותה התעצבה כאישה שמורדת במסורות הישנות ורודפת צדק.

פרופ' רחמן חיים היה במשך שלושים וחמש שנים איש הסגל האקדמי בטכניון שבחיפה. במסגרת תפקידו בפקולטה למדע ולהנדסה של החומרים לימד קורסים רבים בהנדסת חומרים ובהם תורת הדפורמציה הפלסטית, שיטות של מיקרוסקופיה וספקטרוסקופיה לאפיון חומרים, ורבים אחרים. בשלב מאוחר יחסית, ובאופן שאיננו קשור לכאורה למקצועו האקדמי, החל לתרגם משפת אימו, הפרסית, חטיבות שלמות של שירה. לאחר שפרסם יותר מעשרה מכלולים ומבחרים שבהם כמה מן השמות הגדולים של שירת פרס פגשתי בו לשיחה כדי ללמוד על דרכו אל התרגום ועל דרכו בתרגום.

ש: מפעלותיך כמתרגם חריגים בנוף ספרותנו. "פתאום קם אדם בבוקר" ומתחיל לתרגם מדף שלם של שירה פרסית קלאסית ומודרנית. תוכל לספר איך זה התחיל?

ת: התרגום אצלי התחיל במרחק זמן מרגע שהתחלתי לכתוב שירים בעצמי. השירים שלי נכתבו כתגובה רגשית כשהתברר לי שאני נמצא במערכת אקדמית מזויפת ומזוייפת, מפלה וגזענית; כשקיבלתי תשובות לאקוניות או מתעלמות על שאלות קשות שהעליתי בעניין היושרה בכל הקשור לענייני המימון והשימוש בכספי המחקר. התברר לי שאנשים משכילים ומובילים לא רגישים למילות ביקורת בשיר, ואינם מבינים או מתעלמים ממחאה. נראה לי שזה נבע בחלקו מחוסר השכלה שירית. לדעתי שירה היא האמת שיוצאת מהלב, היא היושרה. אני זוכר כילד וכנער בבית הספר באיראן שהוכרחנו ללמוד בעל פה שירים בעלי דגשים מוסריים. לפיכך, חשבתי כי מה שחסר כאן הוא השירה הפרסית שלרוב יש בה מסרים אוניברסליים וכל איש ואישה יכולים להזדהות אִתָּם.

ש: האם תהיה מוכן להרחיב קצת על חיך לקוראים שאינם מכירים אותך? להתחיל בלדותך באיראן?

ת: נולדתי לפני 71 שנים בעיר אַסְפַּהָאן לאבא פרסי ולאמא מיהדות עיראק. כשהייתי בן שנתיים עברנו לטהרן, שם למדתי שש כיתות בבית הספר היסודי היהודי 'אוצר התורה'. בשל מצוקה כלכלית של המשפחה המשכתי בבית ספר

רחמן חיים, צילום: נתנאל חיים

והמודרות שבחיים, את אהבת האדם והטבע, ומוסריות האדם. אני חושב שכל הדברים הללו מייצגים את האופי של העם האיראני שתמיד שאף לחירות ולשלום. גם העם היהודי הוא לְמֹד סֶבֶל ושואף לשלום ולחירות. זה מה שמשותף לשני העמים.

השנאה, שכביכול נגלית לעין, בין שתי המדינות היא בעיקר של שכבת השלטון המוסלמי, שהשתלטה לאחר המהפכה על איראן הסובלנית. לדעתי רוב האזרחים באיראן עוינים את המשטר העריץ הדתי שבארצם. מצד שני, כמחפשי ותומכי חירות, אזרחים אלה לא יכולים להסכים לדיכוי הפלשתינים בידי ישראל, ומכאן שגם רובם נגד מדיניות ממשלות ישראל, אך לא נגד אזרחי ישראל.

ש: משיחות איתך אני יודע שתמיד כשיוצא כרך מתורגם אתה כבר מבשל עוד מנות מהארוחה הנכבדה. תוכל לגלות לנו מה בדרך?

ת: תודה שאתה שואל. באמת אני יושב רוב שעות היום בפינה שלי ומתרגם. רגעים אלה מסכים לי הנאה וכאב. סיימתי לתרגם את דיואן העז'לים של סַעְדִי, שהוא הקְאָהֵב האולטימטיבי עלי אדמות, ספר די עבה. כמו כן את כרך ב' של דיואן השירים של עוֹפִיֵד זְאֶכְאֵנִי, שרובו שנינות ומיניות כביקורת חברתית. אחרון הוא כרך ב' של דיואן השירים של פְּרֹוִין אַעַתְסַאמִי שכולל את הקסידות שלה. שלושת הספרים פורסמו לאחרונה.

סיימתי לתרגם את הדיואנים של בְּאֶבָּא טְאֶהֶר עוֹרִין מהמאה ה־11, של המשוררת מְהֶסְטִי גְנְגִ'י מהמאה ה־12, וכעת אני עסוק בתרגום דיואן העז'לים של עֶרְקִי מהמאה ה־13.

אלה הובילו לשיריה הנוגים, שהושפעו גם מבדידותה בחיי המשפחה. גם היא מצליפה בדת בשוט השירה, אך בעדינות הראויה למשוררת מנוסה ושנונה, ומבלי להרגיז. קשה שלא להתרגש מהשירים החכמים שכתובים כדו־שיח בין חפצים או חיות בעלי לב ורגש אנושיים. פְּרֹוִין היתה האישה הראשונה באיראן המודרנית של תחילת המאה ה־20 שיצאה לעבוד כספרנית במשרד ממשלתי מכובד. היא נשאה את הרגל לשחרור האישה האיראנית בעת ההיא. היא זו שסירבה למלך רְזָא־שָׁאָה כשנתבקשה לשמש כמחנכת וכאומנת לילדיו. היא כתבה ופרסמה שירה והקהל סבר שמדובר בגבר. בעניין היקף שירתה, ברגע שאני מתאהב במשורר או במשוררת אז ברור לי שאני חייב לתרגם את כל דיואן השירים שלו/שלה. אני לא בורר מוץ מהתבן, כי תמיד יש מוץ. הדבר מאפשר לקהל לקרוא את כל השירים, להכיר ולהבין את המשורר טוב יותר.

ש: ספר לנו קצת על פרקטיקת התרגום מהשפה הפרסית. איך אתה ניגש לשיר? מה כלי העזר שלך?

ת: הבחירה שלי לתרגם שירה של משורר/ת מסוימים נקבעת על פי רוב מהתגובה הרגשית שלי לשירתם - אם השיר מדבר אל לבי. בדרך כלל אני מתנזר מלתרגם שירה המהללת אנשים, דת, אלוהים. המקורות שלי הם ספרים מודפסים ואתרים אינטרנטיים של שירה. קראתי שכרבע מאתרי האינטרנט באיראן הם אתרי שירה, כך שאין שום בעיה להשיג את מילות השירים של כל משורר מכל התקופות, אם הדיואן שלו נשמר. מבחינה פרקטית אני מעדיף לפרסם ספרים דו־לשוניים עברית-פרסית, שיכולים להיות גם כלי עזר ללימוד הפרסית, שפה גמישה שמתאימה לשירה. מאחר שהסדר הכרונולוגי של השירים, במיוחד הישנים, לא נשמר, השירים מופיעים על־פי האות הסוגרת את החרוז המברית. אני מכבד מאוד את המלומדים ועורכי השירה האיראנים, ולכן מעתיק את סדר השירים כפי שהוא מופיע בספריהם. כלי העזר שלי בתרגום הם מילון/לקסיקון פרסית-פרסית של דְהֶ-חֹרְדָּא, מילון אבן שושן, ובעבור החריזה אני נעזר בספרים 'מילה במילה' ו'חרוזים לכל עט' של איתן אבניאון, ולפי הצורך גם במילון פרסית-אנגלית של סוליימן חיים, ובמילונים שונים.

ש: זה שנים שאתה מתרגם שירה פרסית קלאסית ומודרנית. השלטונות האיראניים רואים בנו אויב ואנחנו רואים בהם איום קיומי. ממה שאני מבין זאת לא דעתו של העם האיראני בכללותו. בתור מי שיוצר בתרגומו גשר בין התרבויות איך אתה רואה את היחסים שבין שתי האומות הקדומות הללו, שלנו ושלם?

ת: בראש ובראשונה אני מתרגם את השירה הפרסית לעברית בשל המסרים האוניברסליים שבה. כל אחד ואחת יכולים למצוא בשירים אלה את עצמם, את הווייתם, את העליות

כְּשֶׁעֲצַב הָאֵל אֶת פְּנֵי גְבוּתוֹ מְרַחֲבֹת הַלֵּב
אֶת טוֹחַ עֶסְוִקֵי אֶל קְרִיצוֹתָיִךְ חַיִּב

הוֹשִׁיבֵנִי עִם הַבְּרוּשׁ וְהַדְּשָׂא בְּעֵפֶר הַדְּרֹךְ
עַד שֶׁהַחַיִּים הַלְּבִישׁוּ פִּשְׁתָּן לְנִרְקִיס קוֹמְתָךְ

הַתִּיר מֵאֵה קְשָׁרִים מְעַנִּינֵי וּמִלֵּב הַנְּצָה
מִשֵּׁב הַפָּרַח קָשֶׁר כְּנֶפֶשׁ שְׁאֲחֲרִיךְ חֶפְצָה

סִיבּוּבֵי הַחַיִּים שֶׁכְּנֻעוֹנֵי לְהִיּוֹת אֶצְלְךָ בְּאֶזֶק
אֲךָ מָה תוֹעֵלֶת אִם אֶצְלְךָ נִמְצָא קֶצֶה חוּט הַחֶשֶׁק

כְּטַבּוֹר אֵל תִּקְשְׁרֵי קְשָׁרִים עַל לְבִי* הַמְתִּיֶסֶר
כִּי לֹא בְּרִית עִם קֶצֶה צְמַתָּךְ הַמְתִּירָה קָשֶׁר

הוּא מִשֵּׁב הַיְחוּד אֶתְּהָ עֲצֻמָּה הֵייתָ יָרִיד שֶׁל אַחַר
הַזֶּהָר מִחֶטָּא כִּי הַלֵּב תִּקְנֹתוֹ בְּנִאֲמָנוּתָךְ קוֹשֶׁר

אֲמַרְתִּי בְּשֵׁל דְּכוּיֶךָ אֲנִטֶשׁ אֶת הַעִירָה
כְּשִׁצּוֹחֶקֶת אֲמַרָה כִּי לֶךְ הָאֶפֶז מִי אֶת רַגְלֶיךָ קְשָׁרָה**

* במקור דל (L), 'לב' ומשמש כאן כמוכחן של 'בטן' וגם 'לב'.

** במקור כה פא"ו: תו בסת (که پای تو بست), באיות מתאים אפשר גם "כי רגליך קשורות".

האפז - ע'זל 365

רַהֵב וּמְרַמֵּת הָאֲנָשִׁים שְׁמַתִּי בְּצַד אֶחָד
הַנְּחַתִּי בְּדֶרֶךְ הַגְּבִיעַ וּמוֹזַגַת לְבַנַּת פְּנִים
גַּם הַפְּקָדָתִי הַלֵּב לְאוֹתָם שְׁנֵי יְקִינְטוֹנִים שְׁחוּמִים
הַפְּנִיתִי אִיזוֹ עֵין אֶל הַגְּבֵה לְשִׁתֵּי הַקְּצוֹוֹת
אִינִי מְנִיחַ כִּי חֶפֶת הַמְּלָכוֹת מְזוּרָע כְּחָה
שְׁמַתִּי הַיְסוּד שְׁעַל הַקְּרִיצָה הַמְּכַשֶּׁפֶת מְנַח
הַנְּחַתִּיו עַל הַבְּרֶךְ כְּמוֹ אֲמָנוֹן וְתָמָר
הַנְּחַתִּי עַל אוֹתוֹ קְמוֹר הַגְּבֵה עֵין הַתְּחַנְּהָה
הַנְּחַתִּיו בְּסִלְסוּלֵי אוֹתוֹ קְמוֹר הַתְּלַתֵּל

שְׁנִים שְׁאֵנִי בְּדֶרֶךְ צְעָרְךָ שֶׁם צְעָד*
גַּג וְחֶצֶר בֵּית הַסֵּפֶר וְרַעַשׁ וּמַהוּמַת הַשְּׁנוּנִים
גַּם מְסַרְתִּי הַנֶּפֶשׁ לְאוֹתָם שְׁנֵי נִרְקִיסֵי קְסָמִים
עֲבָרוּ יָמִים שְׁבַתְקוֹהָ לְאִיזָה אוֹת
לֹא כְּבִשְׁתִּי עִם צְבָא מְמַלְכַת הַרוּחָה
כִּי צִד תִּשְׁחַק עֵין הָאֵהוּבָה בְּשַׁחַר כְּשִׁתְּפַתַּח
לְלֹא צְמַתָּה הַמּוֹרְדֵת הָרֹאשׁ הַמְּשַׁגֵּעַ מִצְעָר
כְּפַנַּת הַתְּקוֹהָ כְּמוֹ הַצּוֹפִים בְּלִבְנָה
שְׁאֵלֶת הַיָּכֵן לְבוֹ שֶׁל הָאֶפֶז הַמְּטַלְטֵל

* במקור רו נהאדן (رو نهادن) גם כמוכחן של 'הנחננו פנים (על עפר הדרך)'.
גליון 433

גברת פרקינסון במלחמה

כשהמלחמה החלה, הבית שלנו עם הממ"ד הפך למוקד עלייה לרגל. שעה אחרי הבום הראשון הופיעו בדלתנו שיר, בתו של בעלי, ובנה. הם באו עם מזוודה עמוסת בגדים ותיק רחב ממדים, מסוג התיקים שבולעים לקרבם הכל. לאחר מכן הופיעו החבר של שיר עם שני כלבים גדולים. לאחד היה פרצוף סימפתי ולשני היה מבט זועף. שלישית הגיעה חברתה הכי טובה של שיר.

החבורה העליזה התווספה ליושבי הבית הקבועים: בעלי, כננו בן החמש-עשרה וכמובן לד כלבנו העדין והנאמן.

התחיל להיות לי צפוף. כשעברתי מחדר השינה לסלון או למטבח הייתי צריכה להדס בין משחקים וחפצים שהיו פזורים על הרצפה, כלבים מכל עבר והמון רגליים.

במקרה הושמו אריזות חדשות, הדברים שלנו נדחפו לאחור. דחפתי את זרועי כמה שיותר עמוק ואכלתי את מה ששלפתי.

בבוקר שלמחרת הבום הראשון מצאתי את כולם יושבים בסלון, הכלבים התמרחו על הספות ולד כרסם לעצמו את הרגל.

הכלב הזועף המשיך לזעוף והכלב הסימפתי לקח ללד צעצוע לכרסום בצורת עצם. לד התרגו ונעמד זקוף, אוזניו, ראשו והצוואר הזדקרו גם הם, ניכר היה שהוא לא מרוצה אך הוא לא העז לפתוח במריבה. פציפיסט (יותר הגיוני שסתם פחדן). חטפתי את הצעצוע מפיו של הכלב ונתתי ללד.

שיר סידרה בינתיים את הממ"ד, היא הכניסה לתוכו בקבוקי מים והתיזה כמה שפריצים של בושם שיהיה נעים. היא החליטה לישון בממ"ד כי ככה לא צריך להעיר את בנה כשיש אזעקה באמצע הלילה.

החבר של שיר נהג לשבת באמצע הספה והכלבים מימינו ומשמאלו. פעם אחת ראיתי אותו סורק בעיניו את עורו ברגליים ובזרועות, מחפש משהו שנעלם ממני.

כשתפס אותי מתבוננת בו הרגיש צורך להסביר: "אני רוצה לעשות קעקוע חדש אבל לא נשאר לי מקום פנוי".

החברה של שיר הציעה שנכניס לממ"ד את מכונת הקפה וככה הם ירגישו כמו בכית קפה ביתי. רק צריך עוד להכניס עוגיות, שיהיה מה לנשנש.

הצטמצמתי בחדר השינה וסגרתי את הדלת, וכך נוצרו לי שלושה מעגלים: המעגל הכי פנימי שבו אני והטלוויזיה הרועמת, המעגל האמצעי שבו מצויים בני הבית, משם חדרו אלי קולות של רהיטים מוזזים, קרקוש כלים, ריחות של אוכל – והמעגל החיצוני שבחוץ המאיים תמידית לפלוש לתוך הבית.

לא הפסקתי לשמוע את הדיווחים, לראות את הזוועות. כשלא יכולתי יותר כיביתי את הטלוויזיה, אך אז זה נעשה עוד יותר גרוע כי מול המרקע הכבוי דמיוני השתולל. טבעם של המראות הללו הוא שהם נגררים אחר כך מבוקר עד ערב ומשאירים אותך דרוך שמא יקרה משהו רע יותר.

מקל ההליכה שלי היה מוטל על הכיסא וכמו אמר לי: "קחי אותי מפה, כבי את המרקע ולכי".
 "לאן ללכת?"

יש לי שלוש חברות קרובות במיוחד, את שלושתן אני אוהבת אהבת נפש, אחת מהן שוקדת עכשיו על מחקר ולא רציתי להפריע לה. השנייה נסעה צפונה למשפחתה ולא רציתי לעבור מבית צפוף אחד למשנהו. בסוף שלחתי הודעה לטובי בזו הלשון: "האם אני יכולה לבוא אליך לכמה ימים? צריכה אותך". טובי מיד חזרה אלי ולא שאלה שאלות. היא הודיעה לי שהיא הולכת להכין לי חדר, להחליף מצעים ולשטוף את הרצפה. "אני מחכה לך", כתבה בפסקנות כאילו חיכתה להודעה הזאת מאז ומתמיד.

חשתי רפיון בגוף. בגלל המחלה או בגלל המלחמה? הכנת תיק בעבורי היא מטלה קשה מאוד, שליפת חולצה שאחריה נופלות עשר חולצות שבסוף צריך גם לקפל. פעולה שידי שכחו לעשות... בכלל, יש לי ההפך מידי זהב, אני קוראת להן "ידי נזק". פעם כשהייתי נוסעת הייתי לוקחת חצי בית, היום אני לוקחת כמה פריטים קלים במיוחד, ושמת לי לב שלא מפריע לי להיות לפעמים לכלוכית. והכי חשוב לא לשכוח את התרופות, בלעדיון אני חסרת אונים. עצם המחשבה שיום אחד אשכח אותן מכניסה אותי למצב של אי־שקט ותחושת חנק בגרון. כמעט כל יום אני פותחת את מגירת התרופות כדי לספור כמה כדורים נותרו לי. זה מזכיר לי איך כשהייתי בת ארבע הלכתי עם אימי לטייל בעיר והיא קנתה לי קופסה קטנה של סוכריות עדשים. כל כך רציתי שהם לא ייגמרו לי אז החבאתי אותן, וכל יום בדקתי שהקופסה עדיין במקומה עד שהתקלקלו לבסוף בלי שאכלתי מהן בכלל.

*

בעלי הסיע אותי (לאחר מחאה) לטובי. הגעתי אליה בשעות אחר הצהריים, היא גרה בקומה שלישית בלי מעלית והמעקה במעלה המדרגות לדירתה רעוע.

צלצלתי בפעמון וטובי פתחה לי את הדלת מיד, כאילו חיכתה מאחור. "ילדתי", אמרה (ככה היא קוראת לי מאז שנפגשנו במקום העבודה, הייתי בת שלושים אז והיא בת חמישים), "מה אעשה איתך ילדתי, באת ממקום שקט יחסית ישר אל תוך האש. אין לי ממ"ד וחדר המדרגות מלא בחלונות", "אבל יש אותך", אמרתי, "אני צריכה אותך". "טוב", אישרה ולא הוסיפה לנושא, "זה החדר שלך, זה הבית שלך עכשיו, את לא צריכה לבקש ממני רשות לכלום, גר פה גם אוליבר החתול שעכשיו הוא במצב 'גוש': כשבאים זרים הביתה הוא מתחפר מתחת לשמיכה ומתקשה כמו אבן, תסתכלי, הוא אפילו לא זז מילימטר, אני לא מבינה איך הוא מצליח לנשום". חשבתי לעצמי שגם אוליבר נמצא במלחמה והשמיכה שעוטפת אותו היא הממ"ד שלו. בלילה חשבתי על אוליבר שוב, אנחנו ישנים באותה דירה וטרם הצלחתי לראות את קצה זנבו. מה, הוא לא אוכל? לא שותה?

טובי מעשנת בלי הפסקה. היא תמיד עישנה, אבל לא כמויות כאלה. כל הבית נמלא שיעולים כבדים, את הסיגריות אמנם לא הרחתי כי מחלת הפרקינסון שדדה ממני את חוש הריח. אל השיעולים התרגלתי, כמו שמתרגלים לאיזו נוכחות שתלטנית ומקבלים את מרותה. לפני עלות השחר שתינו כבר היינו ערות, ואמרתי לטובי שאני יוצאת להליכה כמצוות הרופא, והיא הזדעקה ואמרה: "מה פתאום? אני באה איתך". כשפתחתי את דלת הבית הזדעזעתי לגלות שהמדרגות חשוכות לגמרי. התברר שהחשמל נותק כבר מזמן כי הדיירים לא שילמו לחברת החשמל. נאחזתי במעקה בכל הכוח וטובי נתלתה עלי, לאט־לאט הצלחנו לרדת משלוש הקומות ולחצות את השביל שכל המרצפות שבו התנדנדו תחת כפות רגלינו. כשהגענו לצומת השחר כבר עלה.

ראינו את מנקה הרחובות מסיים את שנת הלילה שלו ונחלץ משק שינה. הוא בירך אותנו לשלום בחיוך רחב ומאיר עיניים, כמו אמר לי, "אל תרחמי עלי, הטבע ואפילו העולם כולו הם הממ"ד שלי". הוא התחיל לגלגל את הפח שלו ולטאטא.

טובי ואני הלכנו שלובות ידיים, אני בגלל שיווי המשקל הקלוקל והיא בגלל קשיי הנשימה. כשהלכנו בשדרה היא אמרה, "אנשים שרואים אותנו שואלים את עצמם מן הסתם מי התומכת ומי הנתמכת". נכנסנו לסופרמרקט. "בואי נשחק באימא ובת", אמרה לי והנהנתי בהתלהבות. עגלת

הסופר שימשה הליכון, אני נשענתי על העגלה וטובי חיבקה את זרועי. אחר כך היא אמרה בקול רם כדי שכולם ישמעו: "מה נאכל היום בצהריים, בתי?" הצעתי כמה אפשרויות.

התחלתי לחפש את המצרכים הרלוונטיים, אחת הקופאיות הסתכלה עלינו ואמרה לטובי: "איזה בת נהדרת וסבלנית יש לך, לא כולן כאלה, את יודעת", "גם לא כולם כמו אימא שלי", עניתי לקופאית. כשניגשנו לבסוף לקופתה התחלנו להתווכח מי תשלם, לא הייתי מוכנה לוותר עד שהקופאית אמרה בנחישות לטובי: "תני לה לשלם, היא הבת שלך, ממילא כל הכסף שלך יעבור אליה בסוף, הילדים מוצצים לנו את הדם". יצאנו מהסופר וצחקנו כל הדרך חזרה הביתה.

באזעקות כל השכנים התגודדו במדרגות של קומה שתיים, קומות אחת ושלוש לא באו בחשבון. מי שפיקח על נוהל האזעקות היה שכן מקומה שלישיית, דלתו מול דלתה של טובי. הוא חוזר בתשובה שטובי קראה לו צדיק והדביקה את כל השכנים בשמו החדש. ליד דלתה של טובי ניצב כיסא ובכל יום הניח עליו צדיק תשורה לטובי, פעם פלפלים צהובים, פעם סלט מטבוחה שגרשותו הכינה ופיתות טריות. את הנקניקיות שקיבלה ממנו היתה זורקת ישר לחתולי החצר בהתגנבות שחס וחלילה צדיק לא יתפוס אותה על חם וייעלב. בצליל הראשון של האזעקה צדיק היה עובר במהירות מדלת לדלת ובוטט בהן שהשכנים כבר יצאו. הבעיטות שלו היו מפחידות יותר מהבומים. הוא היה מסדר את כולנו: "את תעמדי כאן, אתה שם, תתכופף, אתה לא רואה שיש פה חלונות? טובי, מי זו? דיירת חדשה?" שאל והצביע עלי. היא ענתה: "מה פתאום דיירת? זו הבת שלי מכפר סבא".

כשהכל כבר היה כמעט לשביעות רצונו הוא נזכר שהבוכרים מהקומה הראשונה שוב לא יצאו והתעלמו מהקריאה שלו. "מה יש להם אלה, הם מתאבדים?" הוא שלח את בעלה של אלה מהקומה השנייה לתת עוד בעיטה בדלת שלהם, אבל אז נשמעו הבומים וכולם התכווצו בתוך עצמם וצדיק עצם עיניים בחוזקה והתפלל, לאחר למעלה מעשר דקות השכנים החלו להתפזר וצדיק הזכיר לטובי שמחכות לה עגבניות על הכיסא, שרק לא תשב עליהן, שלא יהפכו לשקשוקה. כשנכנסנו הביתה אוליבר היה עדיין במצב גושי מתחת לשמיכה ולא הראה סימני חיים. טובי אמרה לי לקרוא לו בשמות שיש בהם את האות ש"ן כי זה מה שהוא הכי אוהב.

*

בלילה שוב השיעולים הלא פוסקים, התחשק לי לפורר לטובי את כל הסיגריות ישר לתוך השירותים, אבל אז היא היתה יורדת בחושך לאלה מקומה שתיים ונותנת לה כדורי הרגעה תמורת סיגריות. באמצע הלילה התעוררתי כי הרגשתי הרגשה משונה. כאילו מישוהו מחכה לי. ואז ראיתי אותו, את הפרצוף היפה והעיניים הבורקות של אוליבר. קראתי לו בשמות עם האות ש"ן, "אולברשו", "שונשו", "שרקושק" ועוד. ובאמת הוא התקרב אליי צעד ואפילו שניים, אבל אז נבהל מעצמו וטס למקום אחר.

בבוקר האחרון ארזתי את התיק וטובי צבעה ציור שמצאה ברחוב וכך בצבצו מהבד שני ציורים ושני סיפורי חיים. היא הניחה את המכחול בצד ואז התחבקתי איתה ארוכות, מרגישה כל עצם בגופה השרוף. שתינו אמרנו שלא נשכח את השבוע הזה לעולם.

*

כשהגעתי הביתה בני פתח לי את הדלת, הוא אמר בתוכחה שהוא כועס עלי כי סיכנתי את עצמי ויש לי אחריות כי אני אימא שלו. למזלי הכעסים שלו עוברים בתוך דקותיים. הוא בא להתיישב מימיני על הספה ולאחר מכן התיישבה לשמאלי גם שיר. היא שאלה איך היה, ועניתי: "מרגש". "מה מרגש? זה מלחמה אם לא הבנת, היא אמורה לדכא ולא לרגש", השיבה וצחקה. "כן", עניתי, "כשבאמצע מלחמה פתאום נפתחת לך דלת ואת נאספת פנימה לתוך חיבוק זה מרגש". המשכנו שלושתנו לשבת. בין שניהם הרגשתי כמו ילדה שמחכה בסבלנות איך קץ שהשלום שהובטח לה יגיע, אך הוא בשלו, עדין מתמהמה.

◆

החלטה

אם הערכה לא תבכה,
אבכה.
אם הרוח לא יילל,
אילל,
לא פתן
המילל את עצמו.
לא אהיה אילה
חומקת מנעילת מלתעות
ולא מפל
שקיומו מכח המשיכה.

פגישה עסקית

לפגישה לא היה קשר
לפריחת החרציות ולזקתן לפרגים.
הכל פה וריח גוף לא עמדו באויר.
זולת לחיצת יד איש לא נגע.
הכבוד היה קל
וצלחות הצבו במרחק נכון,
בדיחות דיקו כנימוסי שלחן.
לא היה ספק שהמטרה תשג.
בלילה חלק מהנוכחים
נגעו בעצמם.
אחרים קראו או דוחו.
פה אחד נקבע שהמסקנות יישמו.

נשמר מרוח המבטיח
שאש אקראית לא תתפשט.

מתוך: עינו השנייה של הקיקלופ

ראי איך

1.

הגענו לפחד המפרפר
זה מתדפק כמו לב בכף,
תזזיתי כמו צפור
או כמו שרקן, עד קצה חטם
מרטט, מתרוצץ
אנה ואנה,
משרקק בריק
שנפער בקנה החליל החלול
מהגרזן מטה
מנשב עד צנורית הלב.
דלת הכלוב פתוחה
ולא נכרח, נבחר, החוצה.
האלם למולה,
איזה שיר נוכל לשיר אז?
אפלו אם בעבר השני יד פרושה
בשפת הסימנים
שרה לנו סרנדה.

2.

נבחר אחד את השניה
פעם אחר פעם
בפראות וזעם.
נעור בבקר צחרים
כמו לבנה, גלעין העין של הלילה,
שעם שחר נעצמה,
כדי להמציא את הגלגל עוד פעם.

מתוך: ניסויים בפרידה

זכור שאהבת

קיבוץ

מתחת לערמות הנעלים
מתחת לאבק שלא יודע לעזוב
מתחת לצלילי בעתה -
הקשוב לצלילי פרסות הסוס
טעם כבראשונה פטל
משש גבעול בידך
הרח עוגיות נאפות
הבט בראי
וזכר
כי העינים המשתקפות
היו פעם עינים של ילד יחף,
אנא,
חוס על אישוניו.

*

עכשו את לומדת
לשים את הזהות מעל התחתונים
שלא יגנבו אותך
בארץ זרה
את לומדת
לא לחיד לכלם
לא לענות
לרוץ כשמנסים ללכד אותך
בבקר את יושבת לתוך הנשימות שלך
לפני זה את שוברת משהו
אפלו מפלסטיק
שתוכלי לשמע את הצליל מתנפץ
לראות את החפץ נפרד לשנים
כדי שתלחשי לעצמך
"הכל בסדר, לא נורא".

מתוך: והים נשאר ים

הייתי בן עשרים
כשאמרתי לה:
תם תפקידו ההיסטורי,
אין צורך בחלוצים
יש מדינה, היא תוביל.
והיא שתקח.

זו דרך חיים לבני עשרים ומטה
ולזקנים בני ארבעים,
היא מאריכה רגלי קצרים
וקוצצת ראשי גבוהים.
והיא שתקח.

כשהיתה רנה בת תשעים ושלוש
באתי להתנצל
וכששתינו תה, אמרה:
אני יודעת על מה אתה
רוצה לדבר.
וטרים הבעתי צערי
אמרה: צדקת.
ואני שתקתי.

מתוך: מפת התחזית

בובה עזובה

עוד מעט תרעד העיר.

החלונות סגורים,
אין כבסים בחבלים.
לשוא פורשות מזרקות מימיהן,
למי מסמנים הרמזורים אדם

בכה עקורת עין
עזובה
במרוצת בורחים

איש מהלך בתוך עגול של פונת
מביא חלב לבתו

עוד מעט בתים יהיו לערמות לבנים
בתעלות חפורות ישכנו
ירוני סתם בפלסטיק שחר

עוד מעט יקראו שירים
של אחרי מלחמה
העולם ישכח
וגיסות הכסף
יצחצחו דוחותיהם.

מחול בלהות

הס

הס, בין קירות המחסה
 שבקומה השנייה מימין למעלית,
 תולעי מחשבות חוצבות מחלות
 בין עצמות גלגלתי.
 עיני תרות אחר חבל לעטור הצואר
 שבבגרותי יגיע לכדי 30 ס"מ
 ויעטה כ־25 טבעות זהב.
 האגדה אומרת שבשבתים רחוקים
 אמהות המגוננות מנמרים
 כרכו
 טבעות זהב על צואר ילדיהן.

הס,

התולעים גוועות מהאבסה עצמית
 באין מאזין אין רואה.
 הס.

קליפה

גם דרך קלפה צפופה
 אני רואה הדהוד של
 שקרים באדם
 אֶזְנִי עֵיפֹת עֵינֵי לֹאוֹת
 מִן הָאָדָם הָאָדָם הַזֶּה

מתוך: לב הנוף

בחדרים נעולים

דגמי מטוסי קרב מפלסטיק מעלים אבק,
 ספרי ילדות נרדמים בלי ספור לפני השנה,
 אף שוטר לא יבוא, גם אם נותרו בצלחת
 כף פתיתים וחצי שניצל,
 חמש אבנים לא זזות,
 סדינים לא מתקמטים,
 רכבות צעצוע מגיעות ועוזבות,
 מותירות פעם אחר פעם רציפים ריקים.

חדרים נטושים ושקטים
 משועים לצאת במחול.

אבן שושן

בין דפי המלון העבה,
 לא רחוק מהערך "אבהות",
 מנחים יבשים
 פרגים דקים ושקופים
 מטיוול אביבי רחוק
 וחולף.

השמרים מרתיחים את דמנו,
 הבצק הולך וזולג.

הבקר תופח
 ופת שחרית לא תעלה על שלחן.

פינו פֶּעוֹר,
 רק המחמצת עולה.

מתוך: אי זוגי וילד

דעה

תשתקו כבר!

אין סוף לדיבורים. אין סוף לדיבורים בכל אמצעי התקשורת. בכל הערוצים, בכל הרשתות החברתיות, בכתב ובמיוחד בקול. בקולי קולות. בכל שעות היום והלילה יושבים צוותים עם מנחים באולפנים ומפטטים את עצמם לדעת. מומחים, מומחים בעיני עצמם, פרשנים, פרשנים מפוקפקים, ממלאי תפקידים בהווה, לשעברים ומי לא?! זוהי שעתם היפה ביותר! ראו אותם בטלוויזיה. הם חשוכים בעיני עצמם ובעיני סביבתם. ראו אותם בטלוויזיה. כולם יודעים לתת עצות, כולם יודעים מה צריך לעשות, כולם מסבירים את מה שהיה ובמיוחד את מה שעתיד להיות. כולנו חכמים! כולנו נבונים! כולנו יודעים הכל!

לא חשוב ששעה לאחר דברי הפרשנות, מתגלה שהיא מופרכת. הפרשן אינו נבוך חלילה וחס, אלא מיד מפרשן מחדש, מבלי להניד עפעף. אין מנוס מן הפטפטת. קשה להפריד אותה מהעדויות מסמרות השיער של הניצולים, שחוו על בשרם את הנוראות. קשה להפריד אותה מהחדשות האמיתיות, מאלה שמדווחים מה קורה באמת. קשה להפריד בין העיקר לטפל. והשאלות? השאלות? שאלות שאין כל אפשרות לענות עליהן במילים. שאלות ללא בוש! שאלות לשם שאלות. והנשאל האומלל, שזה עתה חרב עליו עולמו וחיי התהפכו לתמיד, מתפתל ומנסה לענות: מה הרגשת כשרצחו את ? !

לא פחות מעוררות חלחלה, לפחות את הצופה התמים, מן השורה, שאינו איש צבא, הדרישות החצופות הבלתי נלאות, מהמרואיין שנלכד בידי המראיינים, במיוחד אם הוא בעל תפקיד בכיר פעיל. הוא נדרש שוב ושוב, לספר להם ולמאזיניהם, בפרטי פרטים, איך בוצע מה שבוצע, ובמיוחד על התוכניות של צה"ל: מה, מתי והיכן הוא עתיד לפעול? אם הלכוד מהסס או נותן תשובות דיפלומטיות מתחמקות, הם אינם מהססים ועורכים לו חקירת שתי וערב, עד שהם מחלצים מפיו, שיגלה ברבים, מה, מתי ואיך עתיד לקרות. הצופה התמים שואל את עצמו: היכן הצנזורה העצמית? היכן הצנזורה הצבאית? הלא אין צורך במודיעין מתוחכם. די לאויב להקשיב, כדי לדעת מה שאסור לו לדעת. הכל גלוי, הכל חשוף. יש הכרה, לטובת כל הצדדים, להמעט ככל האפשר בפטפטת, לוותר על הצוותים עם המנחה, מסביב לשולחן העגול בכל ערוצי הטלוויזיה הפועלים מסביב לשעון, להתרכז בחדשות ברדיו בכל שעה ולהקשיב לדובר צה"ל שלוש פעמים ביום בשעות קבועות.

בנערות, בימי מלחמת העצמאות, ידעו את סוד השתיקה וחינכו עליה. מודעות עם הציור: "יד לפה - האויב מאזין", נתלו בכל פינה. מי שלא שמר את פיו וגילה "סודות צבאיים" - נענש! אז היו עדיין מעט טלפונים. שירו של חיים חפר 'יד לפה', משנת 1949, בלחן של סשה ארגוב (על פי משלי ל', 32), שיש בו שילוב של הומור ורצינות שהיתה צו השעה, נישא על השפתיים: יד לפה, הזרתית! / יד לפה, שמר את פיה! / כי אסור לספר על תנועות יחידה / כי אסור לספר על פעולות הצבא / ואפילו אם שם המבצע: אהבה. גם ברמז הפסק הדבור! / זה אסור! זה אסור! זה אסור!

נכתב ביום ה' 17 למלחמה. תל-אביב, ה' בחשוון תשפ"ד (23.10.2023)

A dense field of red roses filling the frame. The roses are in various stages of bloom, creating a rich, textured background of deep red petals. The lighting is even, highlighting the intricate details of the flower petals.

7/10/23